

De Nederlandse agrarische sector in internationaal verband – editie 2021

Gerben Jukema¹, Pascal Ramaekers² en Petra Berkhout¹ (red.)

G.D. Jukema, P. Ramaekers en P. Berkhout (Red.), 2021. *De Nederlandse agrarische sector in internationaal verband – editie 2021*. Wageningen/Heerlen/Den Haag, Wageningen Economic Research en Centraal Bureau voor de Statistiek, Rapport 2021-001. 126 blz.; 45 fig.; 38 tab.; 117 ref.

Dit onderzoek is uitgevoerd door Wageningen Economic Research¹ en het Centraal Bureau voor de Statistiek² met subsidie van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, in het kader van het Beleidsondersteunend/ onderzoeksthema 'Grüne Woche' (BO-43-014.01-032).

Dit rapport beschrijft de ontwikkeling van de Nederlandse handel in landbouwproducten in 2020. Wageningen Economic Research en CBS maken in deze gezamenlijke uitgave de eerste ramingen van de landbouwhandelscijfers voor 2020 bekend en voorzien deze van duiding. Het gaat zowel om de landbouwgoederen als de landbouwgerelateerde goederen. Daarnaast gaat het rapport in op hoeveel Nederland verdient aan de landbouwhandel. Er zijn drie katernen die dieper ingaan op speciale onderwerpen. Voor deze editie zijn dat de gevolgen van Brexit voor de Nederlandse landbouwhandel, een analyse van de agrologistiek en de regionale functie van Nederland in de EU.

In this joint publication, Wageningen Economic Research and CBS present and explain the first estimates of agricultural trade figures for 2020. These concern both agricultural goods and agriculture-related goods. In addition, the report discusses how much the Netherlands earns from agricultural trade. Three topics are discussed in more detail. For this edition these are the consequences of Brexit for Dutch agricultural trade, an analysis of agricultural logistics and the regional function of the Netherlands in the EU.

Dit rapport is gratis te downloaden op <https://doi.org/10.18174/538688> of op www.wur.nl/economic-research (onder Wageningen Economic Research publicaties).

© 2021 Wageningen Economic Research

Postbus 29703, 2502 LS Den Haag, T 070 335 83 30, E communications.ssg@wur.nl, www.wur.nl/economic-research. Wageningen Economic Research is onderdeel van Wageningen University & Research.

Dit werk valt onder een Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel 4.0 Internationaal-licentie.

© Wageningen Economic Research, onderdeel van Stichting Wageningen Research, 2021

De gebruiker mag het werk kopiëren, verspreiden en doorgeven en afgeleide werken maken. Materiaal van derden waarvan in het werk gebruik is gemaakt en waarop intellectuele eigendomsrechten berusten, mogen niet zonder voorafgaande toestemming van derden gebruikt worden. De gebruiker dient bij het werk de door de maker of de licentiegever aangegeven naam te vermelden, maar niet zodanig dat de indruk gewekt wordt dat zij daarmee instemmen met het werk van de gebruiker of het gebruik van het werk. De gebruiker mag het werk niet voor commerciële doeleinden gebruiken.

Wageningen Economic Research aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Wageningen Economic Research is ISO 9001:2015 gecertificeerd.

Wageningen Economic Research Rapport 2021-001 | Projectcode 2282500352

Foto's: Shutterstock

Inhoudsopgave

Woord vooraf	7
Samenvatting.....	9
Summary	12
1. Inleiding.....	16
2. De gevolgen van de coronacrisis voor de handel.....	18
2.1 Algemene gevolgen van de coronamaatregelen voor de handel	18
2.2 Gevolgen voor de mondiale handel.....	19
2.3 Gevolgen voor de EU-handel	20
2.4 Gevolgen voor de Nederlandse handel	20
2.5 Conclusie	24
3. De Nederlandse handel in landbouwgoederen	26
3.1 Krap nieuw landbouwexportrecord	26
3.2 Kleine krimp bij export van Nederlandse makelij	27
3.3 Volume daalt, prijs stijgt.....	28
3.4 Lichte afname exportverdiensten	29
4. Bestemming en herkomst van de Nederlandse handel in landbouwgoederen.....	32
4.1 Vooral exportgroei naar Duitsland en China	32
4.2 Export van Nederlandse makelij groeit het hardst naar China ...	33
4.3 Import uit Maleisië groeit het hardst.....	34
4.4 Verdubbeling verdiensten aan export naar China	36
5. De handel uitgesplitst naar handelsgroepen.....	39
5.1 Stijging export en import van sierteeltproducten	39
5.2 Vlees: volop beweging in export en -import	40
5.3 Dalende export en import van zuivel en eieren	41
5.4 Aardappelen en groente-import en export omlaag.....	41
5.5 Sterke toename van fruitexport.....	42
5.6 Groei export en import van dranken	43
5.7 Meer export van bereidingen van graan, meel en melk	44
5.8 Exporttoename van resten van de voedselindustrie, veevoer	44
5.9 Export van bereidingen van groente en fruit gedaald	45
5.10 Toename van overige voeding in export en import	46
5.11 Corona van sterke invloed op import en export van oliën en vetten	46
5.12 Exportwaarde cacao daalt, importwaarde neemt toe.....	47
5.13 Sterke stijging van import en export van oliehoudende zaden en vruchten	48
5.14 Daling export en import van vis en zeevruchten.....	49
5.15 Export van levende dieren sterk omlaag	49
5.16 Import bereidingen van vlees en vis groeit harder dan export...50	
5.17 Export en import van suiker en suikerwerken nemen af	51
5.18 Procentuele stijging export- en importwaarde koffie, thee en specerijen gelijk.....	51
5.19 Sterke procentuele exportdaling van tabak en tabaksproducten	52
5.20 Export van meel, mout en zetmeel afgenomen	53
5.21 Daling import en onveranderde export van overige producten van dierlijke oorsprong	53

5.22	Export- en importwaarden granen neemt af.....	54	8.3	Internationale goederenstromen van agrarische producten in meer detail	80
5.23	Meer export en import van plantensappen.....	55	8.4	Conclusie.....	82
5.24	Sterke groei export bij iets hogere import van vlechtstoffen.....	55	9.	De rol van Nederland in de EU-intrahandel.....	85
5.25	Export en import van overige primaire en secundaire landbouwgoederen stijgen	56	9.1	De ontwikkeling van de Europese interne markt	85
5.26	Grootste groei exportverdiensten bij vleesexport.....	56	9.2	Europese landbouwproductie en -handel.....	86
6.	De handel in landbouwgerelateerde goederen	59	9.3	Europa is een belangrijk afzetgebied landbouwgoederen	87
6.1	Landbouwgerelateerde goederen: kleine daling export	59	9.4	Varkensvlees: verwevenheid Nederlandse en Duitse handel groot.....	90
6.2	Groei bij de export naar het VK.....	60	9.5	Vis: consumptievoorkeuren, verwerkingscapaciteiten en vangsten van invloed op handel	91
6.3	Landbouwmachines meest uitgevoerde tertiaire goed.....	61	9.6	Groente en fruit: Nederland brengt eigen en internationaal aanbod samen.....	94
6.4	Brede landbouwexportverdiensten 46 miljard euro	62	9.7	Granen: veelzijdigheid beïnvloedt handelsstromen	97
7.	De gevolgen van Brexit voor de Nederlandse landbouwhandel.....	66	Literatuur en websites.....		100
7.1	Pre-Brexit: onzekerheid en anticipatie	66	Bijlage 1	Lijst van auteurs	106
7.2	De Nederlandse landbouwimport uit het VK	67	Bijlage 2	Dataverantwoording	107
7.3	De Nederlandse landbouwexport naar het VK sinds 2015.....	68	Bijlage 3	Begrippenlijst	110
7.4	Verdiensten aan de Nederlandse landbouwexport naar het VK sinds 2015.....	69	Bijlage 4	Uitgebreide tabellen van de landbouwgoederenhandel naar productgroepen en landen.....	112
7.5	Post-Brexit: non-tarifaire handelsbarrières	71	Bijlage 5	Brexit.....	118
7.6	Kwantificering van post-Brexit-effecten.....	72	Bijlage 6	Agrologistiek en vervoer	120
7.7	Conclusie	74	Bijlage 7	De rol van Nederland in de EU-intrahandel.....	121
8.	Agrologistiek en -transport.....	76			
8.1	Nederland als wereldspeler in de internationale distributie van agrarische producten.....	76			
8.2	Overzicht internationale goederenstromen agrarische producten.....	77			

Woord vooraf

De minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) blikt elk jaar terug op de internationale handelsprestaties van de Nederlandse agrosector in het voorgaande jaar. Traditioneel gebeurt dit in januari tijdens de Grüne Woche, de grootste consumentenbeurs op landbouwgebied in Europa en daarbuiten. In de aanloop naar de Grüne Woche maken Wageningen Economic Research en het CBS voor het ministerie van LNV een raming van de internationale prestaties. Dat is ook dit jaar het geval, al zal de Grüne Woche een ander karakter hebben als gevolg van de coronapandemie en dit jaar digitaal plaatsvinden.

Naast inzicht in de export- en importcijfers, voor zowel landbouwgoederen als landbouwgerelateerde goederen, bevat de publicatie dit jaar drie katernen waarin een handelsonderwerp uitgelicht wordt. Voor deze editie zijn de onderwerpen de gevolgen van Brexit voor de Nederlandse landbouwhandel, een analyse van de agrologistiek en de regionale functie van Nederland in de EU.

Deze publicatie is tot stand gekomen dankzij het werk van vele auteurs. De concept-publicatie is door verschillende mensen binnen en buiten de betrokken organisaties gelezen en van commentaar voorzien. We danken iedereen hartelijk voor hun inzet.

prof.dr.ir. J.G.A.J. (Jack) van der Vorst
Algemeen Directeur Social Sciences Group (SSG)
Wageningen University & Research

Ir. O. (Olaf) Hietbrink
Business Unit Manager Wageningen Economic Research
Wageningen University & Research

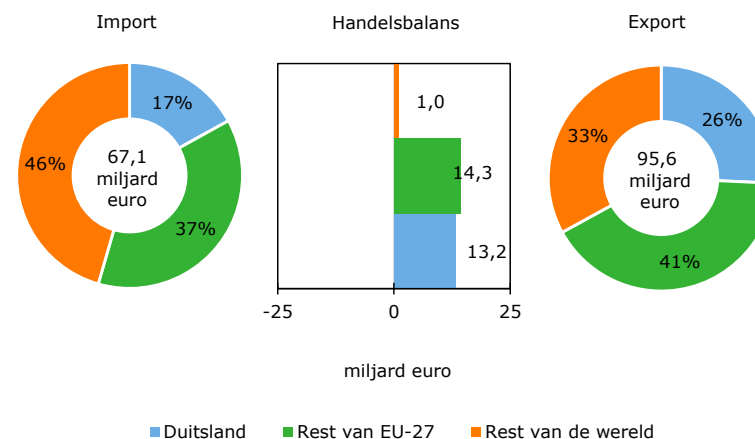
Drs. A (Angelique) Berg
Directeur-Generaal van het Centraal Bureau voor de Statistiek

Samenvatting

S.1 Hoofdpunten handel in landbouwgoederen

- De handel in landbouwgoederen is minder geraakt door de coronacrisis dan de algemene handel in goederen. Dit geldt zowel op mondiaal, Europees als Nederlands niveau. [Zie paragraaf 2.5](#)
- De Nederlandse export van landbouwgoederen (primaire, onbewerkte goederen en secundaire, bewerkte goederen) wordt voor 2020 geraamd op 95,6 miljard euro, wat 1,0% hoger is dan in 2019 (94,6 miljard euro). (figuur S.1). Dit is een nieuw record en te danken aan een stijging van de prijzen; zowel bij de invoer als bij de uitvoer neemt het volume van de handel licht af. [Zie paragraaf 3.1](#)
- De geraamde landbouwexport van 95,6 miljard euro is onder te verdelen naar 68,3 miljard euro goederenexport van Nederlandse makelij en 27,3 miljard euro wederuitvoer van landbouwgoederen van buitenlandse makelij. Dat is een krimp met 0,6% van de export van Nederlandse makelij ten opzichte van 2019 en een groei met 5,1% van de wederuitvoer. Tot de goederen van Nederlandse makelij behoren ook bewerkte producten (bijvoorbeeld chocola) op basis van geïmporteerde grondstoffen (zoals cacao's). [Zie paragraaf 3.2](#)
- Het betreft inschattingen voor heel 2020 op basis van 10 maanden waarneming (in- en uitvoerstatistieken). Indien de wereldhandel door de 2e coronagolf nog sterk terugvalt in november en december 2020, kan de lichte exportgroei van 1% nog een lichte daling worden.
- Ook de import van landbouwgoederen zal naar verwachting op een nieuw record uitkomen. De importwaarde voor 2020 wordt geraamd op 67,1 miljard euro, een groei van 4,5% ten opzichte van 2019 (64,1 miljard euro). In de periode 2008-2020 is de landbouwimport met 61% toegenomen. Dat is meer dan de landbouwexport, die in dezelfde periode met 47% toenam. [Zie paragraaf 3.1](#)

Figuur S.1 Import en export van landbouwgoederen in 2020 naar regio.
Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

- Het handelsoverschot van Nederland met de landen in de EU-27 is 27,5 miljard euro, waarvan 13,2 miljard euro met Duitsland. Het handelsoverschot met de rest van de wereld (waartoe ook het VK behoort) is 1 miljard euro (figuur S.1).
- De meeste landbouwexport gaat in 2020, net als in voorgaande jaren, naar onze buurlanden. Van de geraamde totale export gaat 26% naar Duitsland (24,9 miljard euro). Op de tweede plek staat België met 11% (10,6 miljard euro). Daarna volgen als belangrijkste afnemers het Verenigd Koninkrijk (VK) (8,4 miljard euro, wat een aandeel is van 9%) en Frankrijk (7,6 miljard euro of 8%). Deze vier nabijgelegen landen zijn goed voor 54% van de totale Nederlandse landbouwexport, hetzelfde percentage als in 2019. [Zie paragraaf 4.1](#)

- De EU – exclusief het VK – is verreweg de grootste exportmarkt voor Nederland, met een aandeel van 67% in 2020. Het percentage is wel gedaald door Brexit. De handel met niet-EU-landen laat voor het eerst een handelsoverschot zien in plaats van een handelstekort, doordat het VK nu een niet-EU-land is door Brexit. Met het VK heeft Nederland namelijk een fors handelsoverschot met landbouwgoederen. [Zie paragraaf 4.1](#)
- Sierteeltproducten (9,5 miljard euro), vlees (8,7 miljard euro), zuivel en eieren (8,3 miljard euro), groente (7,1 miljard euro) en fruit (7,0 miljard euro) zijn bij de export de belangrijkste goederengroepen. De top vijf is evenals in 2019 goed voor 43% van de totale export.
- Bij de import had net als vorig jaar fruit het hoogste aandeel (7,4 miljard euro), gevolgd door natuurlijke oliën en vetten (6,2 miljard euro), oliehoudende zaden en vruchten (4,6 miljard euro), dranken (4,5 miljard euro) en cacao (4,2 miljard euro). Samen zijn deze productgroepen goed voor 40% van de totale import van landbouwgoederen.
- [Zie hoofdstuk 5](#) voor de ontwikkelingen per product.
- Wat betreft de landbouwgoederen verdient Nederland het meeste aan de export van sierteelt, zoals bloemen, planten, bloembollen en boomkwekerijproducten, namelijk 6,1 miljard euro. Het gaat hier om de exportwaarde minus de waarde van de import van goederen en diensten die nodig zijn om de goederen te exporteren en te produceren. Op enige afstand volgen vlees (4,6 miljard euro), zuivel en eieren (4,3 miljard), en groenten (3,9 miljard euro). Gemiddeld levert landbouwexport 43 eurocent op per euro exportwaarde; indien wederuitvoer niet wordt meegerekend, is dat 60 cent. [Zie paragraaf 5.2](#)

S.2 Hoofdpunten handel in landbouwgerelateerde goederen

- De Nederlandse export van landbouwgerelateerde goederen (tertiaire landbouwgoederen, zoals landbouwmachines en meststoffen) is al vele jaren groter dan de Nederlandse import, zodat er een handelsoverschot is. De exportwaarde van landbouwgerelateerde goederen daalde licht in 2020 naar 9,79 miljard euro (-0,6%). De import van landbouwgerelateerde goederen wordt geraamd op een nieuw record (4,49 miljard euro), 2,1% meer dan in 2019. Door deze ontwikkelingen is het handelsoverschot in

- landbouwgerelateerde goederen iets afgenomen, tot 5,29 miljard euro. [Zie paragraaf 6.1](#)
- Duitsland, België, Frankrijk en het VK vormen net als bij de landbouwgoederen de top vier, op de vijfde plek staat de VS. Deze vijf landen zijn goed voor een gezamenlijk aandeel van 48% in 2020. [Zie paragraaf 6.2](#)
- De export van landbouwmachines (25%), machines voor de voedingsmiddelenindustrie (19%), kasmaterialen en meststoffen (elk 18%) zijn samen goed voor 81% van de totale exportwaarde. In absolute zin heeft de grootste groei plaatsgevonden bij de export van kasmaterialen (0,3 miljard euro). [Zie paragraaf 6.3](#)
- In 2020 komt de som van de geraamde export van landbouwgoederen en landbouwgerelateerde goederen samen (de zogenaamde 'brede' landbouwexport) uit op 105,4 miljard euro, iets hoger dan de 104,5 miljard euro van 2019. [Zie paragraaf 6.1](#)
- Aan een gemiddelde euro exportwaarde van landbouwgerelateerde goederen van Nederlandse makelij verdient Nederland net zoveel als aan een gemiddelde euro exportwaarde van Nederlandse landbouwgoederen: 60 eurocent. Bij de totale export, inclusief wederuitvoer, ligt het rendement echter hoger bij de landbouwgerelateerde goederen (47 om 43 eurocent). Bij deze goederen is er namelijk minder wederuitvoer (waarbij de verdiensten beduidend lager liggen dan bij de export van Nederlandse makelij). [Zie paragraaf 6.4](#)
- Bij de landbouwgerelateerde goederen verdient Nederland het meeste aan de export van landbouwmachines en machines voor de voedingsmiddelenindustrie. Per euro export zijn machines voor de voedingsmiddelenindustrie en kasmaterialen het meest lucratief. Zonder wederuitvoer zijn kasmaterialen het meest lucratief met 66 eurocent exportverdiensten per euro exportwaarde. [Zie paragraaf 6.4](#)

S.3 Katernen

Brexit

- Sinds het Brexit-referendum van 2016 hebben onzekerheid door en anticipatie op een aanstaande Brexit een negatief effect gehad op de Britse economie en op de bilaterale handel met EU-landen. De Nederlandse cijfers over de landbouwhandel met het VK passen in dat patroon. Zo heeft de

landbouwhandel met het VK zich sinds 2015 13% (export) tot 20% (import) minder goed ontwikkeld dan de totale Nederlandse landbouwhandel. [Zie paragraaf 7.2 en 7.3](#)

- Vanaf 2021 zullen vooral douane- en grensformaliteiten en andere non-tarifaire barrières de Nederlandse landbouwhandel met het VK belemmeren. In de economische literatuur spreekt men met name van non-tarifaire maatregelen (NTM's) die onder andere handel kunnen belemmeren doordat bedrijven plots aan twee standaarden van regelgeving moeten voldoen. De impact van NTM's is zelfs groter dan de impact van (in het akkoord niet ingevoerde) invoertarieven op het niveau van de WTO-standaard. NTM's zorgen voor extra douane- en grensformaliteiten bij de export naar het VK en dat is vooral een probleem bij tijdgebonden verse waar (lange files, certificaten, keuringen, controles, mogelijk afkeuring). [Zie paragraaf 7.5 en 7.6](#)
- Het VK is een belangrijke afnemer van Nederlandse landbouwgoederen. Nederland exporteert het meest van alle EU-landen naar het VK en het is de bestemming waar Nederland, na Duitsland en België, het meest aan verdient. Ten slotte is het VK ook een typische landbouwbestemming: van alle grote bestemmingen in de Nederlandse goederenexport is de export naar het VK het meest agrarisch van aard. [Zie paragraaf 7.4](#)

Agrologistiek en – transport

- Het proces van het vervoer, de opslag, de distributie en de regie van de agrostromen – food en non-food – in de gehele agroketen wordt agrologistiek genoemd. Nederland is een groot agrologistiek distributiepunt in de wereld en heeft een van de beste transport-infrastructuurnetwerken. De Nederlandse havens, verwerkers en transporteurs weten precies hoe ze agrarische producten bij de consument moeten krijgen. [Zie paragraaf 8.1](#)
- Het merendeel van de invoer is (in eerste instantie) voor de Nederlandse markt bestemd, een kleiner deel is invoer voor wederuitvoer. Van het inkomend transport van landbouwgoederen is 22% doorvoer, in tegenstelling tot bij de wederuitvoer blijven doorvoergoederen in buitenlands eigendom. Bij het uitgaande transport is het aandeel doorvoer zelfs 33%. Het doorvoeraandeel ligt nog hoger bij voedingsmiddelen. [Zie paragraaf 8.2](#)
- Bij de invoer van landbouwgoederen en voedingsmiddelen samen is ongeveer de helft zeevaart en circa een derde wegvervoer. Bij de uitvoer is dat precies omgekeerd. Landbouwproducten die het meest over zee worden

aangevoerd (qua gewicht) zijn mais, sojabonen, palmolie, perskoeken en tarwe. Landbouwproducten die het meest over de weg worden uitgevoerd zijn (qua gewicht) tomaten, uien, kamerplanten, eieren en bewerkte aardappelen. [Zie paragraaf 8.3](#)

De rol van Nederland in de EU-intrahandel

- Dankzij de steeds groter wordende EU, heeft Nederland nu vrij toegang tot een afzetgebied met zo'n 513 miljoen consumenten. In de directe nabijheid bevindt zich een groeiende afzetmarkt van zo'n 229 miljoen consumenten. De agrarische export van Nederland gaat in 2020 voor ongeveer 45% naar de burens (het VK, België, Duitsland). [Zie paragraaf 9.1](#)
- Nederland is voor zeven landen in de EU het belangrijkste herkomstland van de import in landbouwgoederen. [Zie paragraaf 9.3](#)
- De vleesindustrie in Duitsland wordt mede belevend door Nederlandse slachterijen, waarbij producten ook weer teruggeleverd worden als vleeswaren aan bijvoorbeeld supermarkten en foodservice-klanten. [Zie paragraaf 9.4](#)
- Nederland is de vis-draaischijf voor Europa: zowel de door de eigen vloot gevangen en de door kwekers geproduceerde producten (met name mosselen, oesters en paling), als ook de eerder geïmporteerde producten worden vanuit Nederland naar heel Europa en ook landen daarbuiten geëxporteerd. Een verklaring is de ligging van Nederland aan de visrijke Noordzee, met de eigen visserijhavens en wereldhaven Rotterdam, en de goede verbindingen naar het achterland van Europa. Een tweede verklaring is dat het Nederlandse viscluster groot, en goed geoutilleerd is. [Zie paragraaf 9.5](#)
- Om het internationale aanbod optimaal te integreren in het Nederlandse aanbod hebben Nederlandse handelshuizen in groente en fruit een wereldwijd handelsnetwerk in onder meer Afrika en Latijns-Amerika opgezet. Zo kan een handelaar in groente en fruit jaarrond een totaalpakket aanbieden aan zijn afnemers. [Zie paragraaf 9.6](#)
- De binnenlandse graanproductie in Nederland is onvoldoende om in de totale eigen behoefte aan voer en humane consumptie te voorzien. De drie belangrijkste herkomstlanden voor de Nederlandse voer- en voedingsgraanimport zijn Duitsland, Oekraïne en Frankrijk. [Zie paragraaf 9.7](#)

Summary

S.1 Key Points in the Trade of Agricultural Goods

- The trade of agricultural goods was not hit as badly by the coronavirus pandemic as the general goods trade. This applies at the global, European, and Dutch level. [See Section 2.5](#)
- The Dutch export of agricultural goods (primary, unprocessed goods and secondary, processed goods) is estimated at 95.6 billion euros for 2020, which is 1.0% higher than in 2019 (94.6 billion euros). (Figure S.1). This is a new record and can be attributed to price increases; the trade volume of both import and export has decreased slightly. [See Section 3.1](#)
- The estimated 95.6 billion euros export of agricultural goods consists of 68.3 billion euros of exported goods of Dutch origin and 27.3 billion euros of re-export of foreign agricultural goods. Compared to 2019, this is a reduction of 0.6% of the export of goods of Dutch origin and a re-export increase of 5.1%. Goods of Dutch origin also include prepared products (like chocolate) based on imported raw materials (like cocoa beans). [See Section 3.2](#)
- These are estimates for all of 2020 on the basis of 10 months of observations (import and export statistics). If the second wave of the coronavirus pandemic strongly impacts the world trade in November and December 2020, then the 1% increase of exports might still become a decrease.
- It is expected that the import of agricultural goods will also set a new record. The import value for 2020 is estimated at 67.1 billion euros, a growth of 4.5% compared to 2019 (64.1 billion euros). Agricultural import has increased by 61% in the period 2008-2020. This is more than the agricultural export, which increased by 47% in the same period. [See Section 3.1](#)

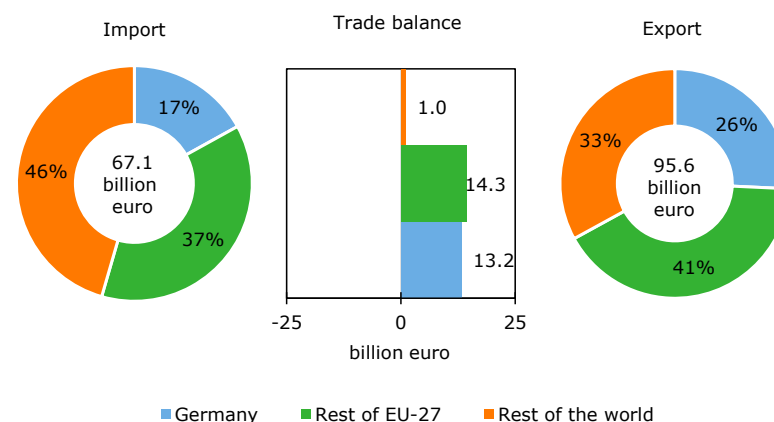

Figure S.1 Import and export of agricultural goods by region in 2020.

Source: Statistics Netherlands: until October 2020, estimate November - December 2020 by WUR and Statistics Netherlands.

- The trade surplus of the Netherlands with countries in the EU 27 is 27.5 billion euros, 13.2 billion euros of which is with Germany. The trade surplus with the rest of the world (including the UK) is 1 billion euros (figure S.1).
- As in previous years, most of our agricultural exports went to our neighbouring countries in 2020. 26% of the estimated total export is for Germany (24.6 euros). Belgium is in second place with 11% (10.6 billion euros). Following them are the United Kingdom (UK) (8.4 billion euros, which is 9%) and France (7.6 billion euros or 8%). These four nearby countries receive 54% of the total Dutch agricultural export, the same percentage as in 2019. [See Section 4.1](#)

- The EU — excluding the UK — is by far the largest export market for the Netherlands, with a share of 67% in 2020. However, the percentage has decreased as a result of Brexit. It is the first time that the trade with non-EU countries shows a trade surplus instead of a trade deficit because the UK is now a non-EU country as a result of Brexit. The Netherlands has a sizable agricultural goods trade surplus with the UK. [See Section 4.1](#)
- Ornamental cultivation (9.5 billion euros), meat (8.7 billion euros), dairy products and eggs (8.3 billion euros), vegetables (7.1 billion euros), and fruit (7.0 billion euros) are the most important goods categories for export. Like in 2019, the top five is 43% of the total export.
- Just like last year, the most important category for import is fruit (7.4 billion euros), followed by natural oils and fats (6.2 billion euros), oleaginous seeds and fruits (4.6 billion euros), drinks (4.5 billion euros), and cocoa (4.2 billion euros). Together, these product groups are responsible for 40% of the total import of agricultural goods.
- [See chapter 5](#) for the developments by product.
- With regard to agricultural goods, the Netherlands earns most from the export of ornamental cultivation, such as flowers, plants, flower bulbs and tree nursery products, namely 6.1 billion euros. The figure pertains to the export value minus the value of the import of goods and services that are required to export and produce the goods. There is a substantial gap between floriculture goods and the next-largest categories: meat (4.6 billion euros), dairy products and eggs (4.3 billion), and vegetables (3.9 billion euros). On average, agricultural export yields 43 eurocents per euro of export value. If re-export is excluded, it is 60 cents. [See Section 5.2](#)

S.2 Key Points in the Trade of Agriculture-Related Goods

- The Dutch export of agriculture-related goods (tertiary agricultural goods, such as agricultural machinery and fertilisers) has been larger than Dutch import for many years, which has resulted in a trade surplus. In 2020, the export value of agriculture-related goods decreased slightly to 9.79 billion euros (-0.6%). The estimated import of agriculture-related goods is expected to reach a new record (4.49 billion euros), 2.1% more than in 2019. As a

result of these developments, the trade surplus in agriculture-related goods has decreased slightly, to 5.29 billion euros. [See Section 6.1](#)

- As with the agricultural goods, Germany, Belgium, France, and the UK are the top four destinations, with the US in fifth place. These five countries account for 48% of exports in 2020. [See Section 6.2](#)
- The export of agricultural machinery (25%), machinery for the feed and food industry (19%), greenhouse materials and fertilisers (both 18%) together account for 81% of the total export value. In an absolute sense, the largest growth was in the export of greenhouse materials (0.3 billion euros). [See Section 6.3](#)
- In 2020, the sum of the estimated export of agricultural goods and agriculture-related goods (the “broad” agricultural export) amounts to 105.4 billion euros, this is slightly higher than the 104.5 billion euros of 2019. [See Section 6.1](#)
- The average euro export value of agriculture-related goods of Dutch origin yields just as much for the Netherlands as the average euro export value of Dutch agricultural goods: 60 eurocents. However, for the total export, including re-export, the returns are higher for agriculture-related goods (47 vs 43 eurocents). This is because there is less re-export of those goods (for which the yields are significantly lower than for exports of Dutch origin). [See Section 6.4](#)
- With regard to agriculture-related goods, the Netherlands earns most from the export of agricultural machines and machinery for the feed and food industry. For each euro of export, machines for the feed and food industry and greenhouse materials are most profitable. Without re-export, greenhouse materials are most profitable at 66 eurocent export returns per euro export value. [See Section 6.4](#)

S.3 Sections

Brexit

- Since the Brexit referendum in 2016, uncertainty and anticipation of the impending Brexit have had a negative impact on the British economy and on the bilateral trade with EU countries. The Dutch figures about the agricultural trade with the UK align with this pattern. Since 2015, agricultural trade with the UK, at 13% (export) and 20% (import), has developed more slowly than the overall Dutch agricultural trade. [See Sections 7.2 and 7.3](#)

- From 2021, customs and border formalities and other non-tariff barriers will hinder the agricultural trade between the Netherlands and the UK. Economic literature mentions that non-tariff measures (NTMs) in particular may hinder trade because companies suddenly have to comply with two standards of legislation and regulations. The impact of NTMs is even greater than the impact of import tariffs (which were not included in the agreement) at the level of the WTO standard. NTMs cause additional customs and border formalities for export to the UK, and this is mainly a problem for time-bound fresh goods (long traffic delays, certificates, inspections, checks, possible rejection). [See Sections 7.5 and 7.6](#)
- The UK is an important buyer of Dutch agricultural goods. At the EU level, the Netherlands is the top exporter to the UK, and it is the destination that is most profitable for the Netherlands after Germany and Belgium. Finally, the UK is also a typical agricultural destination: of all major destinations for the Dutch goods export, the UK exports are the most agricultural in nature. [See Section 7.4](#)

Agro-logistics and Agro-transport

- The process of transport, storage, distribution, and the management of the agro-flows — food and non-food — in the full agri-chain is called agro-logistics. The Netherlands is a major agro-logistics distribution hub in the world, and has one of the best transport infrastructure networks. The Dutch ports, processors, and transporters know exactly how they can get agricultural goods to the consumer. [See Section 8.1](#)
- The bulk of the import is initially meant for the Dutch market; a smaller part is for re-export. 22% of the incoming transport of agricultural goods is in transit, and in contrast with re-export, transit goods remain under foreign ownership. For outgoing transport, the proportion of transit goods is as high as 33%. The proportion of transit goods is even higher for food stuffs. [See Section 8.2](#)
- In relation to the combined import of agricultural goods and foodstuffs, about half is sea shipping and about a third road transport. This is exactly reversed for export. Top agricultural products that are imported by sea (by weight) are corn, soy beans, palm oil, oil cakes, and wheat. Top agricultural products that are exported by road are (by weight) tomatoes, onions, house plants, eggs, and processed potatoes. [See Section 8.3](#)

The Role of the Netherlands in Intra-EU Trade

- As a result of the ever-increasing EU, the Netherlands now has free access to a sales territory of about 513 million consumers. In the immediate vicinity, there is a growing sales market of about 229 million consumers. About 45% of the agricultural export of the Netherlands in 2020 was destined for its neighbours (the UK, Belgium, Germany). [See Section 9.1](#)
- For seven countries in the EU, the Netherlands is the most important country of origin for the import of agricultural goods. [See Section 9.3](#)
- The meat industry in Germany is also supplied by Dutch slaughterhouses, and products are also returned as cold meats to clients such as supermarket and food services. [See Section 9.4](#)
- The Netherlands is the fishing export hub of Europe: fish caught by its own fleet and farmed products (particularly mussels, oysters, and eel) as well as the previously imported products are exported from the Netherlands to the rest of Europe and beyond. One explanation is the position of the Netherlands on the fish-rich North Sea, with its own fishing ports and the global port of Rotterdam, as well as the good connections to the hinterland of Europe. A second explanation is that the Dutch fishing cluster is large and well equipped. [See Section 9.5](#)
- To allow for an optimal integration of the international supply in the Dutch supply, the Dutch trade houses in fruit and vegetables have established a worldwide trade network including Africa and Latin America. This allows a fruit and vegetable trader to provide a total package to its clients all year round. [See Section 9.6](#)
- The domestic grain production of the Netherlands is not sufficient to meet the total demand for feed and human consumption. The three most important countries of origin for the Dutch feed and food grain imports are Germany, Ukraine, and France. [See Section 9.7](#)

Inleiding

Hoe presteerde de Nederlandse landbouwsector internationaal in 2020? Traditiegetrouw presenteert de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) tijdens de Grüne Woche in januari de raming van de Nederlandse export van landbouwgoederen over het voorgaande jaar. In dat kader hebben Wageningen Economic Research en Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) een raming opgesteld voor de omvang van de Nederlandse landbouwhandel (2020). Een groot deel van deze publicatie gaat over de ontwikkelingen in de handel in landbouw- en landbouwgerelateerde goederen (zie kader).

Definitie van landbouwgoederen en landbouwgerelateerde goederen

De landbouwgoederenhandel zoals gebruikt in deze publicatie omvat de eerste 24 goederenhoofdstukken van de internationale handelsstatistieken plus een aantal landbouwgoederen uit overige hoofdstukken volgens de Gecombineerde Nomenclatuur-coderingssysteem (GN). Bij landbouwgoederen gaat het dus enerzijds om primaire agrarische producten, zoals varkens, appels, bloemen, bloembollen en tomaten, en anderzijds om verwerkte (secundaire) producten, zoals kaas, frites, chocolade en bewerkingen van groente en fruit.

Naast de handel in landbouwgoederen is in deze publicatie ook de handel in landbouwgerelateerde goederen uitgelicht. Dat zijn (niet eetbare) goederen die geproduceerd worden ten behoeve van de landbouwsectoren in binnen- of buitenland, de zogenaamde tertiaire of landbouwgerelateerde goederen. Het gaat hierbij bijvoorbeeld om landbouwmachines, meststoffen en machines voor de voedingsmiddelenindustrie. Er zijn alleen goederen geselecteerd die enkel aan de agrarische sectoren kunnen worden toegeschreven. Het gebruik van drones in de agrarische sector kan bijvoorbeeld momenteel niet inzichtelijk worden gemaakt in de internationale handelsstatistiek. Drones kunnen immers door allerlei sectoren worden ingezet.

Meer informatie over de gehanteerde definitie is te vinden in [bijlage 2](#).

Dit rapport begint met een algemene beschouwing over de gevolgen van de uitbraak van de coronapandemie voor de handel (hoofdstuk 2).

In hoofdstuk 3 tot en met 6 komt de handel in landbouwgoederen en landbouwgerelateerde goederen aan bod. Hoofdstuk 3 gaat in op de belangrijkste trends in de internationale landbouwhandel van Nederland op macroniveau. Het gaat onder meer om inzicht in de totale import en export, waarbij export ook is uitgesplitst in Nederlandse makelij en wederuitvoer, duiding van de ontwikkelingen in termen van volume en prijs en wat wordt verdiend aan de export.

Hoofdstuk 4 beschrijft de grootste herkomst- en bestemmingslanden en de veranderingen hierin. Een geografische uitsplitsing van de export naar Nederlandse makelij en buitenlandse makelij geeft extra duiding aan de cijfers.

Hoofdstuk 5 analyseert de ontwikkelingen van de export en import van Nederland in 2020 aan de hand van de 24 landbouwgoederenhoofdstukken en de groep overige landbouwgoederen. Deze laatste groep bestaat uit individuele producten die uit andere delen van de handelsstatistieken komen, maar wel tot de landbouw worden gerekend.

Hoofdstuk 6 gaat in op de ontwikkelingen in de handel van de landbouwgerelateerde goederen: goederen die ten behoeve van de landbouwsectoren in binnen- en buitenland geproduceerd worden, zoals landbouwmachines.

Hoofdstuk 7 tot en met 9 bevatten de speciale onderwerpen. Hoofdstuk 7 gaat in op de mogelijke gevolgen van de Brexit voor de Nederlandse landbouw vanaf 1 januari 2021 en welke (ogenschijnlijke) effecten de laatste jaren al te zien zijn geweest. In hoofdstuk 8 over 'agrologistiek- en -transport' komt het belang van vervoer en logistiek voor de Nederlandse landbouwhandel met het buitenland aan de orde. Hoofdstuk 9 gaat in op de regionale functie van Nederland in de EU, waarin mede op basis van een aantal producten wordt geïllustreerd wat de rol van Nederland is.

2

De gevolgen van de coronacrisis voor de handel

De uitbraak van het Covid-19-virus en de maatregelen die zijn genomen om de verspreiding van het virus in te dammen, hebben ook in de Nederlandse agrosector hun sporen nagelaten. Deze bijdrage gaat vooral in op de gevolgen voor de handel in landbouwgoederen.¹ Na een korte beschrijving van de algemene gevolgen van de coronamaatregelen – in Nederland en elders – voor de handel, wordt meer in detail ingegaan op de gevolgen voor de handel op wereldschaal, EU-schaal en Nederland.

2.1 Algemene gevolgen van de coronamaatregelen voor de handel

De eerste twee maanden van 2020 begonnen in Nederland rustig. In januari wordt Covid-19 in Nederland als A-ziekte geclassificeerd, wat betekent dat er een meldplicht is als iemand denkt besmet te zijn met de ziekte. Deze classificatie leidt niet tot beperkingen aan de bewegingsvrijheid in Nederland. Begin maart, als het virus ondertussen flink rondwaart in Noord-Brabant, volgt het advies aan de inwoners van Noord-Brabant om zoveel mogelijk thuis te werken en worden de eerste grote evenementen afgelast. Voor de handel zijn er nog geen beperkingen. Daarna stapelen de maatregelen zich in rap tempo op en zondag 15 maart wordt de eerste lockdown afgekondigd: vanaf 18.00 uur die dag sluiten onder meer alle horecavoorzieningen, theaters, bioscopen, scholen. Een week later, op 23 maart, volgen strengere maatregelen die onder meer groepsvorming met meer dan twee personen in publieke ruimtes verbieden. In mei zijn de eerste versoepelingen, zo gaan op 11 mei de scholen weer open. Op 1 juni mag ook de horeca weer open.

Tabel 2.1 geeft een overzicht van de belangrijkste en voor de agrosector meest relevante maatregelen die zijn genomen sinds de afkondiging van de eerste lockdown in Nederland medio maart.

¹ In de december 2020 verschenen publicatie Berkhout et al. (2020) wordt dieper ingegaan op de gevolgen voor de verschillende bedrijfsprocessen in de landbouwsectoren.

Tabel 2.1 Beknopt overzicht van maatregelen in Nederland tegen verspreiding corona

Datum	Maatregel(en)
15 maart, begin van de lockdown	Onder meer scholen en horeca sluiten, evenals theaters en bioscopen. Afhalen bij horeca is toegestaan. Evenementen vervallen.
Versoepeling coronamaatregelen vanaf 1 juni	Terrassen weer open (1,5 meter afstand) Restaurants, theaters en bioscopen open (maximaal 30 personen).
Versoepeling coronamaatregelen vanaf 1 juli	Campings en vakantieparken open. Restaurants, bioscopen en theaters mogen opschalen naar maximaal 100 personen).
Versoepelingen coronamaatregelen vanaf 1 september	Evenementen en sportwedstrijden onder voorwaarden weer toegestaan.
Aanscherping maatregelen per 14 oktober, gedeeltelijke lockdown	Horeca dicht, evenementen verboden, sporten beperkt mogelijk.
Tijdelijke verzwaring gedeeltelijke lockdown per 3 november	Alle publiek toegankelijke locaties zoals musea, theaters, bioscopen, pretparken, dierenparken, zwembaden en bibliotheken gesloten.
Vanaf 19 november, tijdelijke verzwaring ingetrokken	Horeca dicht, evenementen verboden, sporten beperkt mogelijk.
14 december, volledige lockdown	Volledige lockdown tot 19 januari 2021. In aanvulling op de al geldende maatregelen moeten niet-essentiële winkels (zoals kledingwinkels, maar ook tuincentra) sluiten. Scholen dicht per 16 december.

Niet alleen in Nederland werden diverse maatregelen getroffen, ook in andere landen van de EU werden lockdowns ingesteld om verspreiding van het virus te voorkomen. Het personenverkeer in de EU ondervond sinds maart hinder

doordat lidstaten de grenzen sloten. Voor de handel stelde de Europese Commissie (EC) al op 23 maart zogenaamde greenlanes in, waardoor de interne EU-handel op gang kon blijven (EC, 2020). Voor de handel met landen buiten de EU gold dat deze ernstig werd beperkt door het sterk afgenomen aantal passagiersvluchten. Wereldwijd gaat 50% van de luchtvracht in zogenaamde combi- of bellyvluchten mee met passagiersvluchten (NRC, 2020).² Deze vorm van vervoer is vooral in gebruik bij populaire passagiersbestemmingen, zoals de Verenigde Staten. De VS schortte op 13 maart 2020 om middernacht het vliegverkeer tussen de VS en EU voor een periode van 30 dagen op. Ook op overige bestemmingen zakte het passagiersvervoer in. De kosten van vrachttransport per vliegtuig werden daardoor veel hoger. De capaciteitsvraag naar vrachtvervoer is deels opgelost door het volledig gebruiken van passagiersvliegtuigen als vrachtvliegtuig.

Goederentransport over zee ondervond daarentegen nauwelijks hinder van de genomen maatregelen om de persoonsvervoersbewegingen in te perken, maar kreeg op een andere manier te maken met hinder. Een knelpunt bij het vervoer van agrarische goederen over zee was en is vooral de lage beschikbaarheid van koelcontainers (de zogenaamde reefer) die worden gebruikt voor vervoer onder beschermende condities van producten als groente en fruit, uien en knoflook. De maatregelen die China had genomen om verspreiding van het virus in te perken, leidden tot een daling van het Chinese BNP met 10% in het eerste kwartaal in vergelijking met het laatste kwartaal van 2019³ (ECB, 2020). De sterke teruggang in economische bedrijvigheid in China leidde tot een afname van het scheepsverkeer van China naar de EU. Een (groot) deel van de containers stond in China op de kade. Dit werkte direct door in de prijs voor zeevrachten, die omhoogschoot. Het tekort aan koelcontainers speelt najaar 2020 nog steeds.

Voorgaande betekent dat de gevolgen van de coronamaatregelen ook sterk verschillen per product, afhankelijk van de vraag wat de belangrijkste exportbestemming is (de EU of daarbuiten) en de wijze van vervoer (over zee, al dan niet in een koelcontainer of met het vliegtuig).

2.2 Gevolgen voor de mondiale handel

Het algemene beeld is dat de mondiale handel in agrarische producten uiteindelijk minder te lijden heeft gehad van de maatregelen om de uitbraak van het virus in te dammen, dan de totale handel. Daarin speelt mee dat de daling van de olie- en gasprijs een negatief effect heeft gehad op de handelswaarde van de totale handel. Dit effect speelde nauwelijks bij de handel in landbouwgoederen (zie ook paragraaf 3.1). De waarde van de wereldhandel in agrarische producten nam in maart en april zelfs toe, met respectievelijk 3,3 en 0,6% in vergelijking met dezelfde periode in 2019 (WTO, 2020a). De WTO-rapportage verklaart dit uit de relatieve prijselasticiteit van de vraag naar voedsel – een mens moet altijd eten – en uit het feit dat de meeste landbouwproducten via zogenaamd bulktransport over zee worden vervoerd. Het gaat dan met name om producten als granen, rijst, oliehoudende zaden en tropisch fruit als bananen. Onder het totaalcijfer gaan echter grote verschillen schuil: zo is er in maart en april een behoorlijke afname van de wereldhandel in niet-eetbare producten als huiden en wol, maar ook van bloemen en planten. De handel liep het meest terug van producten die per vliegtuig of koelcontainer vervoerd worden.

Het totaalcijfer verhuult ook de verschillen per regio. In Azië begon de teruggang in de handel het eerste kwartaal van 2020, gevolgd door Europa en in Noord-Amerika in april. De teruggang in de handel loopt zo gelijk op met de verspreiding van het virus. In Zuid-Amerika groeide de handel daarentegen in de eerste vier maanden van 2020. Dit is grotendeels toe te schrijven aan de groei in de export van Brazilië van vooral sojabonen, suiker en vlees vanwege toegenomen vraag uit China.

De handelscijfers voor het tweede kwartaal laten ook voor landbouw een teruggang zien in de handel: de daling is 5% in waarde gemeten. Dit is wel aanmerkelijk minder dan voor de totale handel, die met 21% afnam (WTO, 2020b). Data voor de laatste zes maanden van 2020 zijn bij het schrijven van dit hoofdstuk nog niet beschikbaar, wel is de voorspelling van de WTO dat de wereldhandel in 2021 weer zal toenemen. Deze voorspelling is met veel

² In 2018 vervoerden vrachtvliegtuigen 60% van alle luchtvracht, de overige 40% ging mee in het ruim van passagiersvluchten (CBS, 2020).

³ In vergelijking met het eerste kwartaal van 2019 gaat het om een daling van 6,8% (ECB, 2020).

onzekerheid omgeven, omdat deze afhangt van het verdere verloop van de pandemie en de maatregelen die overheden hiertegen nemen (WTO, 2020b).

Zorg om protectionisme

De Covid-19-uitbraak leidde tot een toename van protectionisme, dat wil zeggen maatregelen van landen die de handel beperken. Uit een inventarisatie door de WTO in april, bleek dat 80 landen (waaronder landen die lid zijn van de WTO) maatregelen hadden genomen om de export te beperken (WTO, 2020c). De meeste maatregelen betroffen medische goederen, zoals beschermende kleding en mondkapjes. In 17 gevallen ging het om maatregelen om de export van landbouwgoederen te beperken. Protectionisme staat haaks op het streven van de WTO om de vrije handel in goederen te bevorderen, handel kan immers bijdragen aan het voorkomen van (regionale) tekorten. Het is alleen toegestaan om (kritieke) tekorten aan voedsel of andere essentiële producten te voorkomen, dit dient dan wel voldoende gemotiveerd te worden. Ook zijn maatregelen toegestaan als dit nodig is om de verspreiding van bijvoorbeeld een plant- of dierziekte tegen te gaan. Al in maart 2020 spraken de handelsministers op de G-20-bijeenkomst uit dat 'emergency measures designed to tackle COVID-19, if deemed necessary, must be targeted, proportionate, transparent, and temporary, and that they do not create unnecessary barriers to trade or disruption to global supply chains, and are consistent with WTO rules' (WTO, 2020c). Een maand later volgden de landbouwministers van de G-20 met een vergelijkbare verklaring (WTO, 2020c). Er was en is vooral zorg over de gevolgen van protectionistische maatregelen voor de voedselvoorziening in met name lage- en middeninkomenslanden (zie Lecoutere et al., 2020; IFPRI, 2020).

2.3 Gevolgen voor de EU-handel

Ook voor de EU geldt dat de totale handel meer te lijden had van de coronapandemie dan de agrarische handel. De EU-handelscijfers naar derde landen laten tot en met september 2020 een daling zien van de totale exportwaarde met ruim 11%, de totale importwaarde nam nog een procentpunt meer af. De EU-exportwaarde naar derde landen van agrarische

producten⁴ nam in dezelfde periode toe met 1,9%, terwijl de invoerwaarde daalde met 3,3%. Ondanks de Covid-19-pandemie was er een stijging van het agrarisch handelsoverschot (Eurostat, 2020). Data voor het laatste kwartaal van 2020 zijn bij het schrijven van dit rapport nog niet beschikbaar.

Voor de eerste zes maanden van 2020 zijn meer gedetailleerde gegevens beschikbaar over de veranderingen in de agrarische EU-handel naar productgroep en land van in- of uitvoer. De export naar China nam in de periode januari-juni fors toe, deels om redenen die buiten de coronapandemie liggen. Zo zorgde de aanhoudende uitbraak van Afrikaanse varkenspest in China en omliggende landen voor extra vraag naar varkensvlees. Daardoor kon de export van varkensvlees uit de EU naar China verdrievoudigen. Ook de groei in de export van tarwe, slachtafval en babyvoeding naar China droegen bij aan de toegenomen export (EC, 2020b).

2.4 Gevolgen voor de Nederlandse handel

Voor Nederland geldt dat de totale goederenhandel in 2020 in vergelijking met 2019 is gedaald. Daarentegen groeide de handel in landbouwgoederen (figuur 2.1). Aan de invoerkant liep de waarde van de totale goederenhandel terug met 8,8%, aan de uitvoerkant met 7,5%. De handel in landbouwgoederen nam toe: de invoerwaarde groeide met 4,5% en de exportwaarde met 1%.⁵

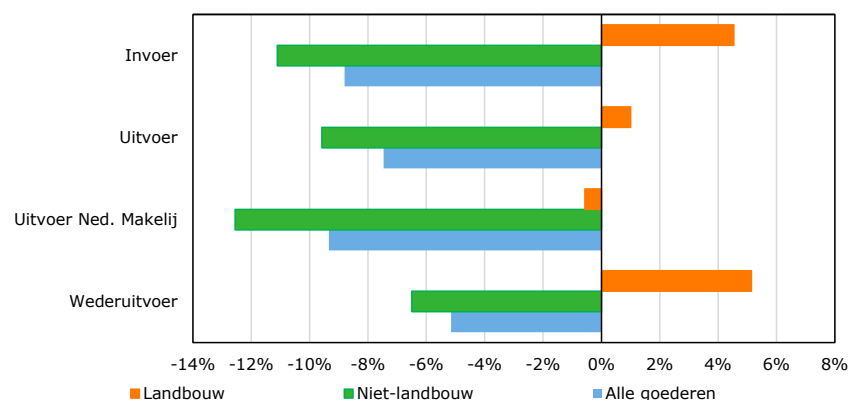
Uit de figuur blijkt ook dat er toegenomen wederuitvoer is. Vastliggende handelstrajecten, met Rotterdam of Amsterdam als aanvoerpunten voor het Europese achterland, blijken minder gevoelig voor de coronatijd. Bovendien is invoer van grondstoffen als cacao, koffie, palmolie en soja essentieel voor verwerking in Nederland en de uitvoer naar vele landen. Daarnaast speelt Nederland een (grote) rol in de (weder)uitvoer van bijvoorbeeld avocado's (zie ook hoofdstuk 8) en bananen. De uitvoer van producten van Nederlandse makelij is licht gedaald, maar ook hier steekt de ontwikkeling van de landbouwhandel gunstig af tegen de ontwikkeling van de totale (dus inclusief handel in landbouwgoederen) goederenhandel.

⁴ Gedefinieerd als groep 0 (Food and Live Animals) en 1 (Beverages and Tobacco) van de Standard International Classification Code. De definitie is daarmee anders dan de in deze publicatie gebruikte definitie van landbouwgoederen. Het gaat hier echter om de trend.

⁵ Als ook de handel in landbouwgerelateerde goederen wordt meegenomen, ligt de invoer 4,4% hoger, en de uitvoer 0,9%. We laten deze handel in dit hoofdstuk verder buiten beschouwing.

Handelsverloop met EU-landen en niet-EU-landen kent grillig verloop

De handelscijfers laten voor de eerste tien maanden van 2020 een tamelijk grillig verloop zien, een verloop dat niet zo eenvoudig te duiden is omdat meerdere factoren een rol spelen (product, wijze van vervoer, land van herkomst, wel of niet wederuitvoer). Bovendien spelen niet alleen coronagerelateerde factoren een rol, maar ook andere factoren die in andere jaren ook invloed hebben op de handel. Het gaat dan bijvoorbeeld om weersinvloeden, waardoor productie hoger of lager uitvalt en uitbraak van dierziektes.

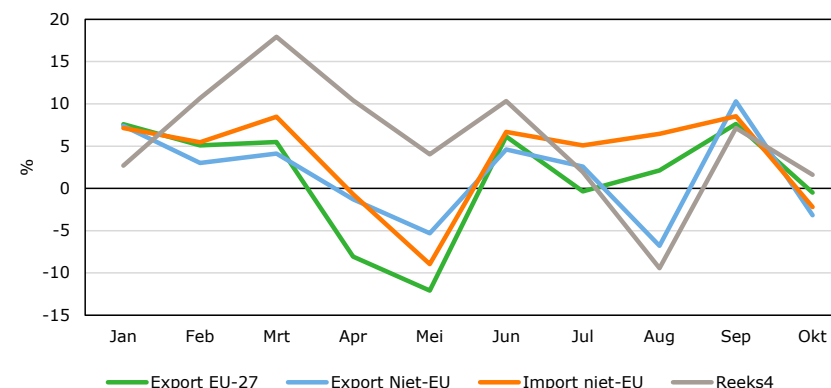

Figuur 2.1 Ontwikkeling waarde Nederlandse goederenhandel in 2020 ten opzichte van 2019

Bron: CBS.

De invoerwaarde uit EU-landen daalde in april en mei, de eerste twee maanden van de eerste coronagolf, maar herstelde deze zich in de maanden daarna, om in oktober weer af te nemen. De invoer uit niet-EU-landen bleef in de eerste maanden goed op peil, en gaat enkel in augustus fors naar beneden. Hiervoor is al aangegeven dat de aanvoer via Rotterdam en Amsterdam van grondstoffen voor onder meer de voedingsmiddelenindustrie minder gevoelig is gebleken voor de coronamaatregelen.

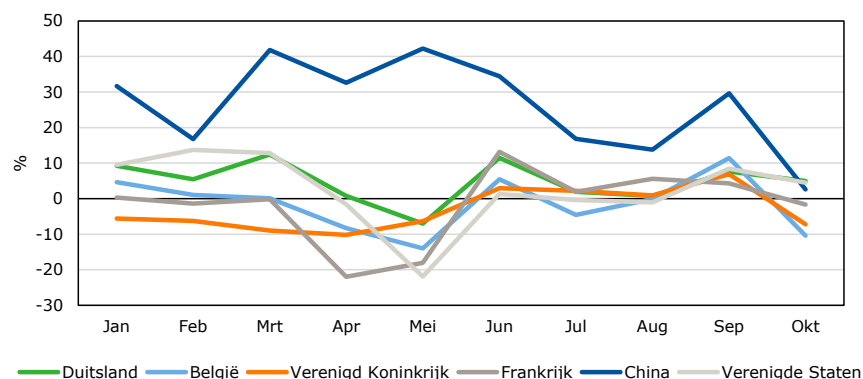
Aan de uitvoerkant is het beeld eveneens grillig. De uitvoer naar de EU neemt in april en mei sterker af dan naar de niet-EU-landen. In juni trekt de handel weer aan, evenals in september (figuur 2.2).

Figuur 2.2 Maandelijks verandering januari – oktober van de in- en uitvoerwaarde van landbouwgoederen in 2020 (% verandering ten opzichte van 2019)

Bron: CBS.

Binnen de EU is de landbouwexport van Nederland naar Duitsland goed op peil gebleven, maar kent het verloop van de export naar België, het Verenigd Koninkrijk (zie verder hoofdstuk 7) en Frankrijk een grilliger beeld. De export van Nederland naar China is enorm gegroeid, maar de groei neemt af aan het einde van het jaar. De uitvoer naar VS trekt weer aan na aanvankelijke daling (figuur 2.3).

Figuur 2.3 Maandelijkse verandering januari – oktober van de landbouwuitvoerwaarde in 2020 naar bestemming (% verandering ten opzichte van 2019)

Bron: CBS.

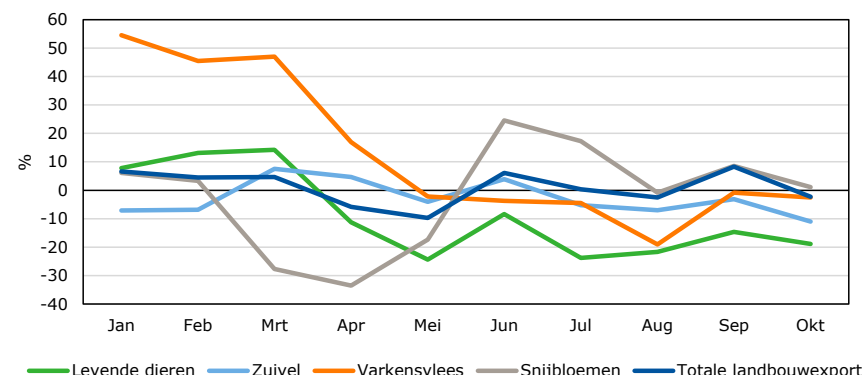
Grote verschillen per maand en per product in de ontwikkeling van de export
Als de landbouwcijfers nader worden uitgesplitst naar verschillende producten en maanden, dan blijkt op productniveau het verloop van de export zeer grillig te zijn (figuur 2.4).

De figuur laat zien dat de afname van de export zich in april 2020 inzet, in mei bereikt de totale landbouwexport het dieptepunt in vergelijking met 2019. De handelswaarde is dan 10% lager dan in 2019. Ook april was met een daling van bijna 6% ten opzichte van 2019 een relatief slechte maand.

Op productniveau is het beeld zeer wisselend. In maart daalt de export van snijbloemen en potplanten met 28%. Voor snijbloemen en pot- en perkplanten viel een groot deel van de vraag weg op het moment dat de coronamaatregelen internationaal van kracht werden, de omzet op bloemenveiling Royal Flora Holland zakte in.⁶ Uiteindelijk herstelde de handel zich beter en sneller dan in eerste instantie werd verwacht, het herstel trad in

⁶ Het leidde tot de oproep van Royal Flora Holland aan kwekers om tijdelijk minder producten aan te voeren.

eerste instantie vooral op bij tuinplanten, gevolgd door potplanten. In juni herstelde ook de omzet van snijbloemen zich (Benninga, 2020).

Figuur 2.4 Maandelijkse verandering januari – oktober van de landbouwuitvoerwaarde in 2020 naar productgroep (% verandering ten opzichte van 2019)

Bron: CBS.

De Nederlandse handel in bloembollen is wereldwijd georiënteerd: bloembollen worden naar alle uithoeken van de wereld geëxporteerd. De VS zijn de belangrijkste afnemer van bloembollen met een aandeel van rond de 15%, China is tweede met circa 11%. Ongeveer 65% van de bloembollen wordt afgezet buiten de EU. Het opschorten van het vliegverkeer heeft hier eveneens grote invloed op gehad. Voor de 35% die binnen de EU wordt afgezet geldt dat diverse EU-landen in maart en april bloemenzaken, tuincentra en bouwmarkten sloten. Dit zijn belangrijke verkoopkanalen voor bloembollen. Uiteindelijk is de vraaguitval relatief beperkt geweest doordat 50-70% van de voorjaarsbloeiers al voorverkocht waren toen de coronacrisis uitbrak. Eind juni leek de markt zich op veel onderdelen hersteld te hebben. Zelfs op bestemmingen als de VS werd normaal handel gedaan. China, een vrij grote afzetmarkt voor zowel droogverkoop als broeierij, was wel een probleem wat betreft afzet. Daarnaast

is het probleem dat er een overschot aan leliebollen is in de handel. Dit overschot bestond al voor coronacrisis, de stagnerende afzet naar onder andere China heeft dit verergerd (Stokkers, 2020).

Voor producten als vlees en groenten is het herstel van de handel veel minder, de handel was voor deze producten in augustus nog ruim onder het niveau in 2019. Voor groenten spelen daarin meer factoren mee dan enkel het corona-effect. Zo is er in de EU een verzadigde markt: kleine veranderingen in vraag en aanbod hebben dan grote prijsgevolgen. Het sluiten van de horeca, maar ook van bijvoorbeeld bedrijfs- en schoolkantines, heeft vooral ook geleid tot problemen voor bedrijven die hun producten vooral afzetten in de catering en foodservice. Dan gaat het bijvoorbeeld om bedrijven die nicheproducten leveren als cressen en specialties (zoals taugé of specifieke kleuren tomaten). Deze bedrijven leveren in heel de EU. Daarnaast betekende het afgenomen vliegverkeer⁷ dat ver weg liggende markten zoals Japan en de VS of het Midden-Oosten, waar Nederland speciale producten naar exporteert, niet meer bereikt konden worden (zie ook kader). Deze markten beslaan zo'n 13% van de export van groente en fruit (Ravensbergen, 2020).

Belang luchtvervoer voor in- en uitvoer agrarische producten

Luchtvervoer speelt een bescheiden rol in het totale transport van agrarische producten (zie hoofdstuk 8 Agrologistiek). Voor een aantal specifieke productgroepen speelt luchtvervoer echter een grote rol. Op basis van cijfers voor 2018, blijkt dat 24% van de via de lucht ingevoerde agrarische goederen (in waarde) rozen betreft (tabel 2.2). In gewicht gaat het zelfs om een aandeel van 43,5%. Groentezaad staat op plek 2 wat betreft invoerwaarde via luchtvaart, met een aandeel van bijna 14% in de agrarische invoerwaarde. Overige bloemen (met uitzondering van rozen, anjers, orchideeën, gladiolen, ranonkels, chrysanten en lelies) staan met ruim 6% op plek 3.

Aan de uitvoerkant staat groentezaad en zaaigoed op de eerste plek: bijna 31% van de uitvoerwaarde wordt met het vliegtuig op de plek van bestemming gebracht (maar slechts 2% van het gewicht). Paarden staan met bijna 10% op de 2e plek als beide categorieën (zie tabel 2.2) samen worden genomen, gevolgd door babymelkpoeder met bijna 7%.

Tabel 2.2 Aandeel van producten in de totale via luchtvaart in- en uitgevoerde agrarische waarde (2018)

Top 5 op basis van invoerwaarde via luchtvaart	Top 5 op basis van invoerwaarde via luchtvaart	Waarde mln. euro	Aandeel waarde in %
Rozen	Rozen	452,7	23,8
Groentezaad, zaaigoed	Groentezaad, zaaigoed	263,5	13,8
Bloemen (uitgezonderd rozen, anjers, orchideeën, gladiolen, ranonkels, chrysanten en lelies)	Bloemen (uitgezonderd rozen, anjers, orchideeën, gladiolen, ranonkels, chrysanten en lelies)	123,7	6,5
Stekken zonder wortels en enten	Stekken zonder wortels en enten	97,0	5,1
Anjers	Anjers	63	3

Top 5 op basis van uitvoerwaarde via luchtvaart	Top 5 op basis van uitvoerwaarde via luchtvaart	Waarde mln. euro	Aandeel waarde in %
Groentezaad, zaaigoed	Groentezaad, zaaigoed	938,7	30,8
Paarden (uitgezonderd fokpaarden van zuiver ras en slachtpaarden)	Paarden (uitgezonderd fokpaarden van zuiver ras en slachtpaarden)	212,0	7,0
Babymelkpoeder	Babymelkpoeder	202,3	6,6
Bloemen (uitgezonderd rozen, anjers, orchideeën, gladiolen, ranonkels, chrysanten en lelies)	Bloemen (uitgezonderd rozen, anjers, orchideeën, gladiolen, ranonkels, chrysanten en lelies)	193,2	6,3
Fokpaarden van zuiver ras	Fokpaarden van zuiver ras	88	3

Bron: CBS.

Voor varkensvlees spelen andere factoren eveneens een belangrijke rol. Zo is voor varkensvlees de export, na aanvankelijk een forse groei, teruggelopen door herstel van de productie in China, na de crisis die was ontstaan door de varkenspest. Hier wordt verder op in gegaan in hoofdstuk 5 en 9. Voor kalfsvlees is vooral de sterke vraaguitval debet aan de teruggang in de export, dit vlees wordt vooral afgezet in horeca en foodservice.

⁷ Het aantal internationale vluchten per dag nam met meer dan 80% af tussen begin januari en midden-april (WTO, 2020b). Eind augustus lag het aantal internationale vluchten nog ongeveer 40% lager dan in januari.

Voor zuivel ten slotte geldt eveneens dat de aanhoudende problemen bij de afzet in de foodservice/out of home, druk op de prijzen blijft geven. Ook is de verwachting dat de coronapandemie leidt tot een lagere economische groei in 2021 en mogelijk daarna (IMF, 2020). Dit zet de koopkracht in zowel Europa, de belangrijkste markt voor de Nederlandse zuivel, als in een aantal importerende landen buiten Europa onder druk, wat ongunstig is voor de ontwikkeling van de melkprijs. In hoeverre de daling van de melkprijs het gevolg is van de coronacrisis dan wel van andere mondiale marktomstandigheden is niet duidelijk. De verwachtingen voor de (middel)lange termijn zijn erg onzeker mede omdat er (onder andere in de VS) behoorlijke voorraden zijn aangelegd. Deze kunnen het herstel van de prijzen belemmeren (Beldman, 2020).

Hoofdstuk 5 gaat in meer detail in op de ontwikkeling in de handel per productgroep.

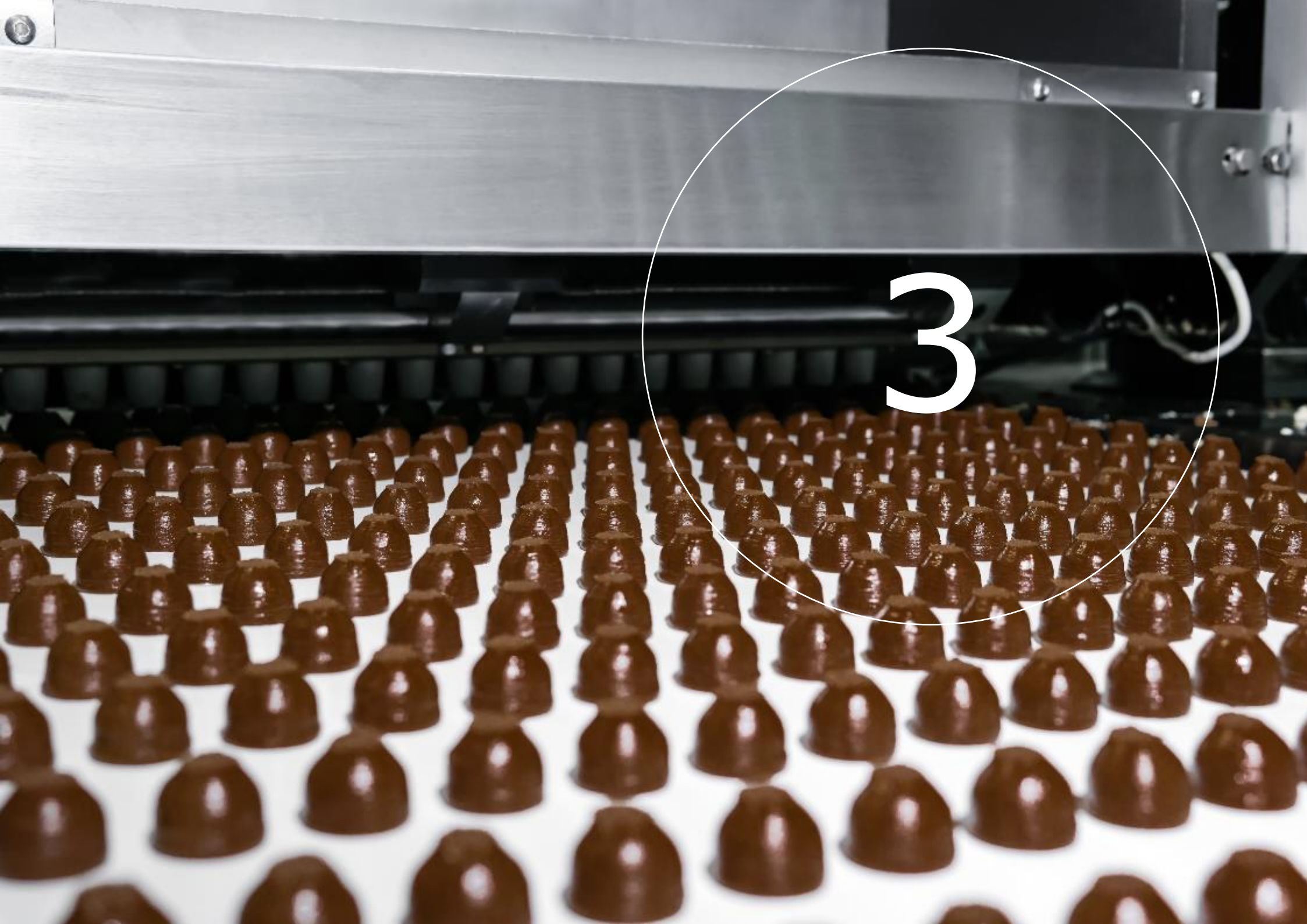
2.5 Conclusie

De handel in landbouwgoederen is minder geraakt door de coronacrisis dan de algemene handel in goederen. Dit geldt zowel op mondiaal, Europees als Nederlands niveau. Landbouwgoederen zijn essentiële goederen, waarbij het belang van het openhouden van de handelskanalen evident is. Voor de Nederlandse handel geldt ook dat de invoer uit EU-landen veel harder is geraakt door de eerste corona-golf (april, mei) dan de invoer uit niet-EU-landen. Maar het herstel is bij de invoer uit de EU beter geweest dan bij de invoer uit niet-EU-landen. Dit is echter niet voor alle maanden het geval. De ontwikkelingen zijn lastig te duiden omdat veel factoren hierin een rol spelen. Daarnaast zijn er – los van corona – schommelingen in de handel, als gevolg van weersinvloeden, uitbraak van dierziektes, economische ontwikkelingen en dergelijke. Het is niet zonder meer mogelijk deze effecten volledig van elkaar te scheiden.

Uit de data voor de Nederlandse handel, die op het moment van schrijven in meer detail beschikbaar zijn dan voor het mondiale en EU-niveau, komt naar

voren dat per product de ontwikkelingen zeer uiteenlopend zijn en zwaarder voor landbouwgoederen die met name in de foodservice en horeca worden afgezet. Zo herstelde de handel in sierteeltproducten, die in eerste instantie heel hard geraakt werd door de coronamaatregelen, goed. Andere producten daarentegen, zoals vlees en groenten, hebben nog steeds last van de coronacrisis. Daarin spelen zoals aangegeven meer factoren een rol dan enkel de coronacrisis, zoals overschotten op de markt.

De onzekerheid over hoe de 2e golf uiteindelijk gaat uitpakken voor de handel is groot. Het is aannemelijk dat de impact van de Covid-19-crisis voor de agrosector groter zal blijken als de lockdowns strikter zijn, langer duren en frequenter voorkomen.

A large, white, stylized number '3' is centered within a thin white circle. This graphic is superimposed on a background image of a chocolate factory. In the foreground, a conveyor belt moves rows of small, dome-shaped chocolate candies. The background shows the industrial machinery of the factory, including metal frames and rollers, in a slightly blurred, grayscale-like tone.

3

De Nederlandse handel in landbouwgoederen

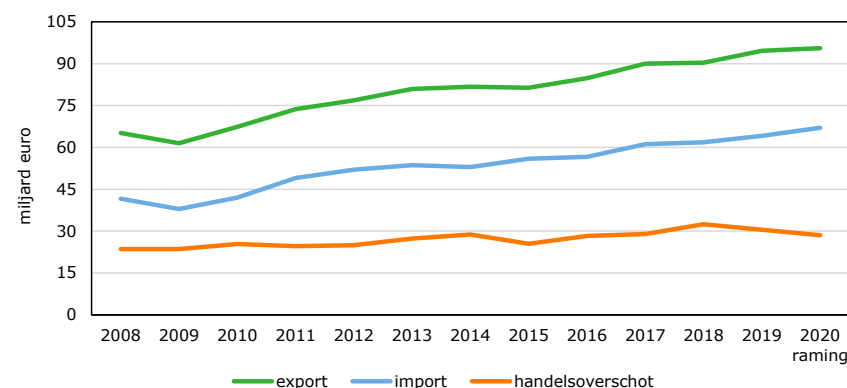
Dit hoofdstuk beschrijft de belangrijkste trends in de Nederlandse handel in landbouwgoederen op macroniveau. De eerste paragraaf beschrijft de ontwikkeling van de totale landbouwimport en -export. In de tweede paragraaf wordt voor de landbouwexport een onderscheid gemaakt tussen de export van Nederlandse makelij en de wederuitvoer van buitenlandse makelij. In paragraaf drie wordt de ontwikkeling van de handelswaarde afgepeld tot volume- en prijsontwikkelingen. De laatste paragraaf bespreekt wat de Nederlandse economie overhoudt aan de export van landbouwgoederen.

3.1 Krap nieuw landbouwexportrecord

Ondanks de coronacrisis (zoals uitvoerig beschreven in hoofdstuk 2) bereikt Nederland waarschijnlijk een nieuw landbouwexportrecord in 2020 (zie figuur 3.1). Het is nog niet met zekerheid te zeggen, omdat pas voor tien maanden cijfers beschikbaar zijn (de overige twee maanden zijn een raming). Bij een sterk tegenvallende export in november en december 2020, door het effect van een 'tweede golf' in de coronapandemie, kan het 2020-cijfer uiteindelijk nog iets lager uitvallen dan in 2019. Naast corona spelen ook andere bijzondere ontwikkelingen aan het einde van 2020 (zoals een uitbraak van varkenspest in Duitsland, zie paragraaf 9.5) of juist positieve hamstereffecten door Brexit bij de Nederlandse uitvoer naar het VK (zie verder hoofdstuk 7). Deze recente ontwikkelingen zitten niet of nauwelijks in deze cijfers (met waarneming tot en met oktober 2020).

De Nederlandse landbouwexport wordt voor 2020 geraamd op 95,6 miljard euro; dat is 1,0% hoger dan in 2019 (94,6 miljard euro). Het kan het vijfde landbouwexportrecord op rij worden. De landbouwimportwaarde groeit met 4,5% nog harder dan de landbouwexport, tot 67,1 miljard euro in 2020. Het wordt daarmee het zesde landbouwimportrecord op rij. In de periode 2008-2020 is de landbouwimport met 61% toegenomen. Dat is meer dan de landbouwexport, die in dezelfde periode met 47% toenam.

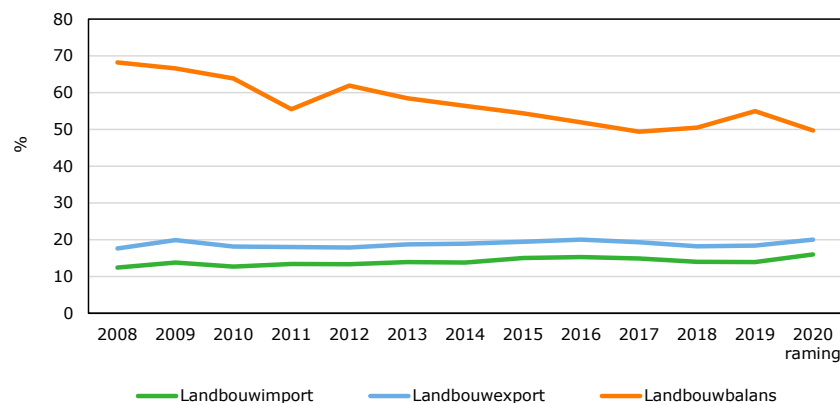
Het handelsoverschot, het saldo van uitvoer en invoer, wordt voor 2020 geraamd op 28,5 miljard euro en dat is minder dan in de drie jaren ervoor. In 2019 was het nog 30,5 miljard euro. De landbouwimport is in 2020 niet alleen procentueel harder gegroeid dan de landbouwuitvoer, maar ook absoluut (in euro's). In de periode 2008-2020 is het overschot met 21% toegenomen. De lagere groei bij de uitvoer heeft vooral te maken met het feit dat na het salderen van uitvoer en invoer, vooral een volumegroei overblijft. De groei van de import- en exportwaarde is voor het grootste deel toe te schrijven aan een prijsstijging. Paragraaf 3.3 gaat verder in op prijs- en volume-effecten.

Figuur 3.1 Ontwikkeling waarde Nederlandse landbouwexport, -import en handelsbalans

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

In 2020 betrof naar schatting 20,0% van de Nederlandse goederenexport landbouwgoederen (zie figuur 3.2). Dat is het hoogste aandeel sinds 2008, maar even hoog als in 2016). In 2019 ging het om een aandeel van 18,4%. Ook de landbouwimport komt uit op het hoogste percentage tot dusverre met 16,0% van de totale goederenimport. Dat de percentages zo hoog uitkomen heeft vooral te maken met ontwikkelingen buiten de landbouw. Zo zijn de olie- en gasprijzen als gevolg van de coronapandemie flink gedaald, dat heeft vooral effect gehad op de handelswaarde van niet-landbouwgoederen (CBS, 2020). De noodzakelijkheid van voeding voor mensen maakt ook dat de coronatijd minder effect heeft gehad op de handel in landbouwgoederen dan op andere producten (zie verder hoofdstuk 2).

Figuur 3.2 Ontwikkeling landbouwaandeel in totale goederenexport -import en handelsbalans

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

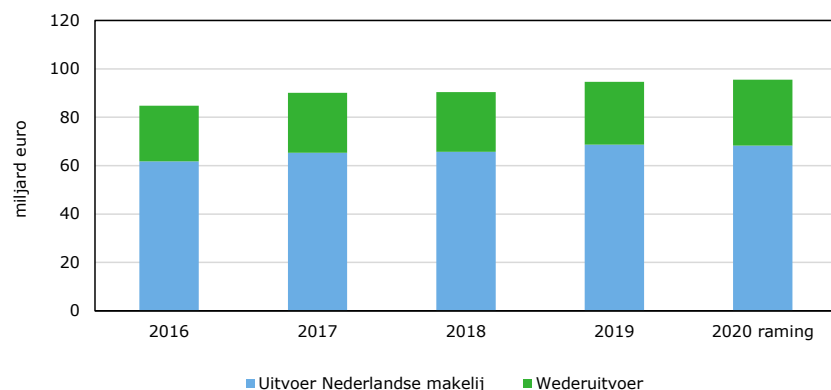
⁸ In de standaardpublicaties van het CBS gaat het enkel om wederuitvoer en de uitvoer van Nederlandse makelij. Er bestaat echter ook (quasi-)doorvoer van landbouwgoederen. Het verschil met wederuitvoer is dat de goederen tijdens de gehele doorvoer door Nederland in buitenlands eigendom blijven. Omdat de Nederlandse economie hieraan nauwelijks verdient, wordt deze stroom normaal niet meegenomen in de cijfers. In hoofdstuk 8 (agrologistiek) worden ook cijfers van de vervoersstatistieken gebruikt en om die reden worden in dat hoofdstuk wel doorvoercijfers gebruikt.

Het hiervoor gepresenteerde afnemende landbouwoverschot tussen 2019 en 2020 vertaalt zich ook in een dalend aandeel van de landbouw in het totale Nederlandse goederenhandelsoverschot. Het zakt van 55% in 2019 naar 49,7% in 2020, nog steeds een fors percentage. Vanuit dit handelsbalansperspectief blijkt landbouw van groot belang voor de Nederlandse handel. Wel is het percentage fors lager dan in 2008, toen het nog 68,2% bedroeg. De daling is vooral te verklaren uit ontwikkelingen buiten de landbouw. Zo is Nederland in de afgelopen jaren ook andere lucratieve producten gaan exporteren, zoals gespecialiseerde chipmachines (CBS, 2019).

3.2 Kleine krimp bij export van Nederlandse makelij

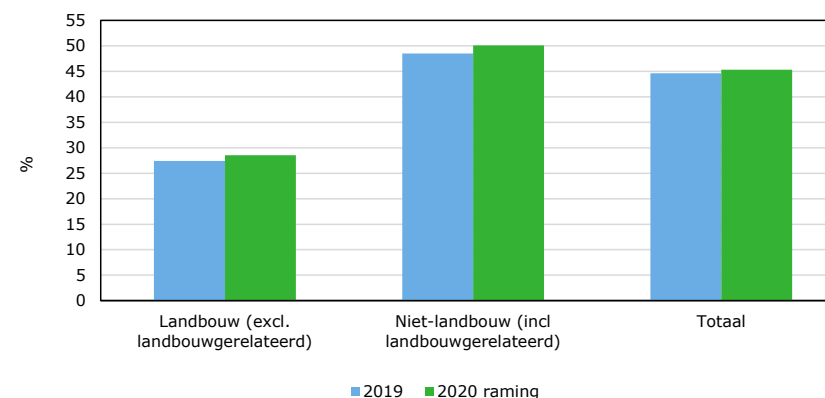
De Nederlandse landbouwexport bestaat uit wederuitvoer (niet of licht bewerkte import die via Nederland doorgaat naar een derde land) en export van Nederlandse makelij.⁸ Tot de laatste groep hoort ook de export van significant bewerkte import die door Nederland wordt geëxporteerd, zoals hier geproduceerde chocolade op basis van Ivoriaanse cacaobonen bijvoorbeeld. Het onderscheid tussen beide groepen is van belang, omdat Nederland veel meer verdient aan de export van Nederlandse makelij dan aan wederuitvoer. Dit komt terug in de paragrafen 3.4, 4.4, 5.6 en 6.4 waar het concept 'exportverdiensten' verder wordt beschreven.

In 2020 wordt de export van Nederlandse makelij geraamd op 68,3 miljard euro en de wederuitvoer op 27,3 miljard (zie figuur 3.3). Dat is een kleine krimp van de export van Nederlandse makelij ten opzichte van 2019 (met 0,6%) en een flinke groei van de wederuitvoer (met 5,1%). De volledige groei van de totale landbouwexport is daarmee te danken aan een groei van de wederuitvoer van landbouwgoederen. Het aandeel van de wederuitvoer in de totale landbouwexport groeit al jaren heel gestaag, van 27,1% in 2016 tot 28,6% in 2020.

Figuur 3.3 Aandeel wederuitvoer in de Nederlandse goederenexport
Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

De landbouwexport heeft relatief veel 'made in Holland'-producten in vergelijking met niet-landbouw en dat is terug te zien in het relatief lage percentage wederuitvoer in de totale landbouwexportwaarde (zie figuur 3.4). Van de landbouwexport is 28,6% wederuitvoer van buitenlandse makelij en 71,4% export van Nederlandse makelij. Deze 71,4% is een stuk hoger dan bij de export van niet-landbouwproducten waar slechts 49,2% 'made in Holland' in 2020. In de totale goederenexport is 54,2% van Nederlandse makelij en 45,8% van buitenlandse makelij. Bij zowel landbouwgoederen als bij niet-landbouwgoederen is het belang van wederuitvoer groeiende. Nederland heeft een zeer belangrijke distributiefunctie als toegangspoort tot Europa en het belang van die rol neemt nog steeds toe (zie verder hoofdstuk 8).

Figuur 3.4 Ontwikkeling landbouwaandeel in totale goederenhandel
Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

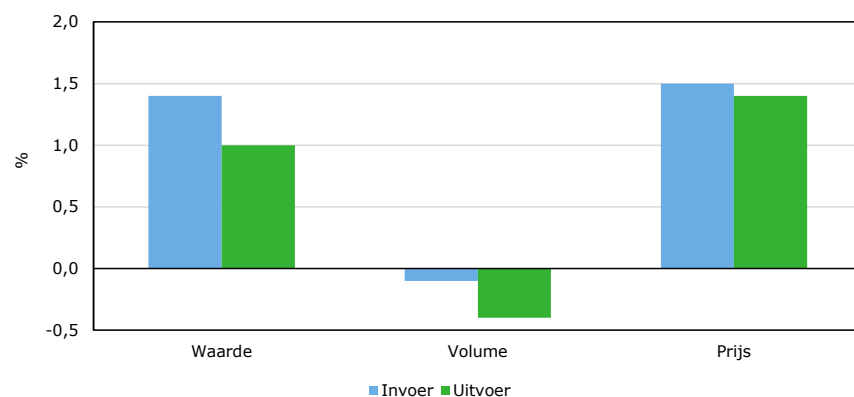
3.3 Volume daalt, prijs stijgt

Naast het onderscheid wederuitvoer/uitvoer Nederlandse makelij is het van belang om onderscheid te maken tussen volume- en prijsmutaties, beide dragen bij aan een verandering van de handelswaarde. Een toename van handelswaarde hoeft geen toename van het exportvolume te betekenen. Bij de nationale rekeningen van het CBS worden deze prijs- en volumemutaties berekend, ook voor landbouwgoederen. Vanwege verschillen in verslagperiode, methodologie en goederenclassificatie zijn de waardemutaties hier niet precies gelijk aan de mutaties in paragraaf 3.1. Voor het algemene beeld maakt het echter niet veel uit. In figuur 3.5 is duidelijk te zien dat de lichte groei bij de invoer en uitvoer van landbouwgoederen te danken is aan een prijsstijging en niet aan een volumestijging.

Zowel bij de invoer als bij de uitvoer is er sprake van een licht afnemend handelsvolume⁹ en een toenemend prijsniveau. Uit een analyse op

⁹ Dit betreft het totaalcijfer voor de landbouw en voeding. Onderliggend zien we een handelsvolumegroei bij primaire landbouwproducten en een handelsvolumekrimp bij secundaire landbouwgoederen (voedingsmiddelen). Bij beide groepen is er sprake van een prijsstijging.

productniveau blijkt dat bij 40% van de landbouwgoederen er een volumedaling is in combinatie met een prijsstijging. Bij circa een derde van de goederen komt juist het omgekeerde voor: een volumegroei met een prijsdaling. De overige twee combinaties (prijs- en volumedaling of prijs- en volumestijging) komen minder voor. In hoofdstuk 5 worden prijs- en volumeontwikkelingen voor de diverse landbouwgoederen besproken.

Figuur 3.5 Ontwikkeling landbouwwaarde, -volume en -prijs, 2019-2020
Bron: CBS (Nationale Rekeningen).

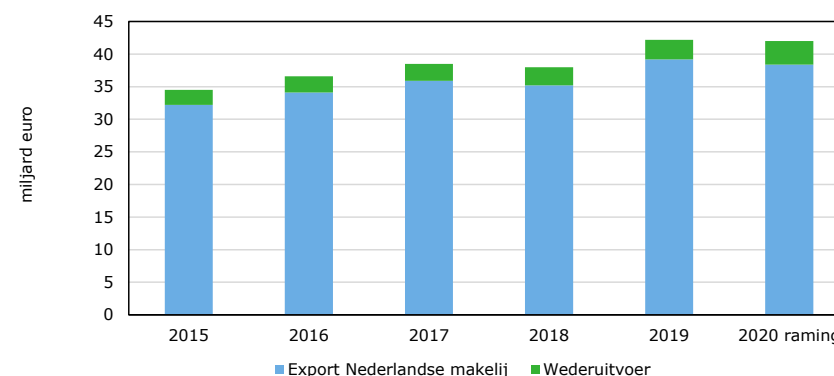
3.4 Lichte afname exportverdiensten

Voor 2020 is ook een raming gemaakt van de Nederlandse verdiensten¹⁰ aan de export van landbouwgoederen. Het CBS maakt deze berekeningen met behulp van waardeketenonderzoek op basis van input-outputtabellen van de nationale rekeningen. Daarbij wordt rekening gehouden met de gehele exportketen van producten en met lucratieve export (van Nederlandse makelij) en minder lucratieve export (van buitenlandse makelij). Exportverdiensten zijn wat de Nederlandse economie overhoudt aan de export

¹⁰ Exportverdiensten zijn vrijwel hetzelfde begrip als de toegevoegde waarde die voortkomt uit de landbouwexport. Het verschil betreft het saldo van productgebonden belastingen en subsidies. Hier is gekozen voor exportverdiensten, inclusief het saldo van productgebonden

van landbouwgoederen na aftrek van de daarvoor gemaakte kosten (invoer van grondstoffen, diensten, halffabrikaten en de invoer voor wederuitvoer).

In lijn met paragraaf 3.2 is een afname van de verdiensten aan de export van landbouwgoederen van Nederlandse makelij zichtbaar in vergelijking met 2019, terwijl de wederuitvoer verdiensten juist toenemen. In tegenstelling tot bij de exportwaarde leidt dit onder de streep tot een kleine afname van de totale exportverdiensten. Dat is niet vreemd, omdat het belang van de wederuitvoer in termen van exportverdiensten een stuk kleiner is dan in termen van exportwaarde. Nederland verdient per euro export namelijk relatief weinig aan wederuitvoer, namelijk 11 eurocent in vergelijking met de export van Nederlandse makelij waar de verdiensten gemiddeld 60 eurocent per euro bedragen.¹¹

Figuur 3.6 Ontwikkeling verdiensten aan de Nederlandse landbouwexport
Bron: CBS (waardeketenonderzoek).

belastingen en subsidies, omdat dit als voordeel heeft dat vergelijkingen kunnen worden gemaakt met het bruto binnenlands product (bbp) tegen marktprijzen.

¹¹ Voor een zuivere benadering wordt vergeleken met de exportwaarden van Nationale Rekeningen, die conceptueel iets afwijken van de exportwaarden bij de bronstatistiek.

Voor 2020 worden de totale verdiensten aan de export van landbouwgoederen geraamd op 41,9 miljard euro, waarvan 38,4 miljard dankzij de export van Nederlandse makelij en 3,6 miljard euro door wederuitvoer (zie figuur 3.6). In 2019 ging het om 42,2 miljard euro. Met het cijfer van 2020 heeft landbouw een aandeel van 31% in de totale Nederlandse verdiensten aan goederenexport en een aandeel van circa 5,8% in het totale Nederlandse bbp.¹² Dit betreft een toename ten opzichte van 2015 (toen respectievelijk 29 en 5,0%).

¹² Uitgaande van bbp-raming CPB (2020).

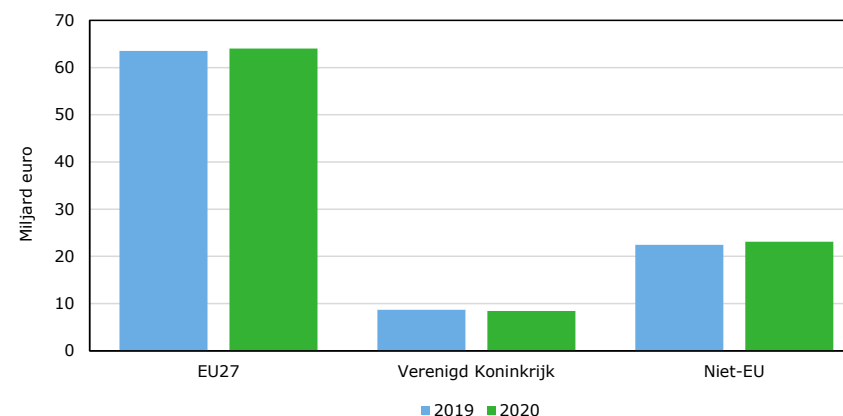

Bestemming en herkomst van de Nederlandse handel in landbouwgoederen

Dit hoofdstuk behandelt de bestemming en herkomst van de handelsstromen. Paragraaf 4.1 gaat in op de belangrijkste bestemmingen van de Nederlandse landbouwexport, paragraaf 4.2 doet dat specifiek voor de export van Nederlandse makelij. Paragraaf 4.3 beschrijft de belangrijkste herkomstlanden bij de import van landbouwgoederen. Het hoofdstuk wordt afgesloten met de verdiensten aan de landbouwexport uitgesplitst naar bestemming.

4.1 Vooral exportgroei naar Duitsland en China

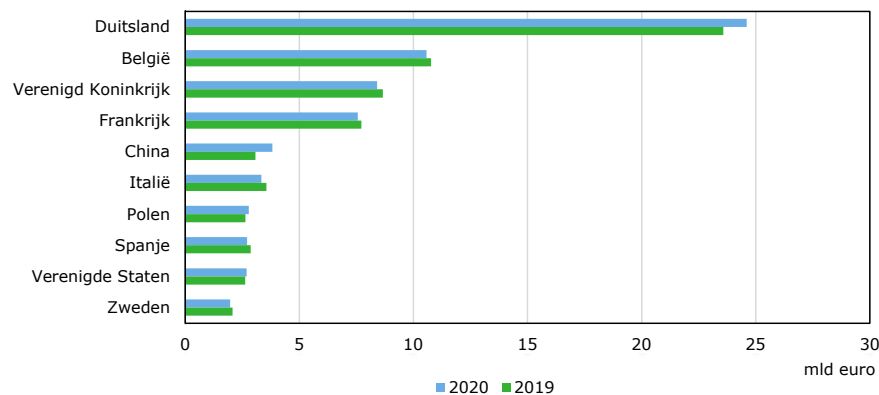
In 2020 is Brexit formeel een feit geworden, maar er is, na een overgangsperiode, pas sprake van een effectieve Brexit vanaf 2021 (zie verder [hoofdstuk 7](#)). Daarmee is het lastig om het Verenigd Koninkrijk 'zuiver' toe te delen aan EU en niet-EU voor 2020. Per definitie zal het EU-aandeel in de Nederlandse handel in landbouwgoederen door Brexit vanaf 2021 fors lager zijn dan eerder gepubliceerd. Figuur 4.1 laat om deze redenen een verdeling van de export zien naar drie in plaats van twee handelsblokken: EU, het VK en niet-EU. De figuur toont dat de EU ook zonder het VK nog verreweg de grootste exportmarkt is voor Nederland, met een aandeel van 67% in 2020. Niet-EU (24,2%) en het VK (8,8%) zijn voor de export duidelijk minder belangrijk. De export naar EU-landen en niet-EU-landen neemt licht toe in vergelijking met 2019, maar de export naar het VK is juist licht afgenomen (zie verder hoofdstuk 7).

Figuur 4.1 Landbouwexport naar de EU, het Verenigd Koninkrijk en niet-EU
Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

De belangrijkste tien bestemmingen voor de landbouwexport zijn goed voor 71,6% van de totale landbouwexport (zie figuur 4.2). De export is met andere woorden sterk gericht op een beperkt aantal bestemmingen. Duitsland (26%), België (11%), VK (9%) en Frankrijk (8%) zijn traditioneel de belangrijkste vier bestemmingen. Op enige afstand volgen China (4%), Italië, Polen, Spanje, VS (alle 3%) en Zweden (2%). Daarmee staan er 7 EU-landen in de top-10 en 3 niet-EU-landen indien het VK al wordt meegeteld als niet-EU-land.

In 2020 is de volgorde in de top-10 wel iets gewijzigd. China gaat van plaats zes naar vijf, ten koste van Italië, en stijgt Polen van acht naar zeven, ten koste van Spanje.

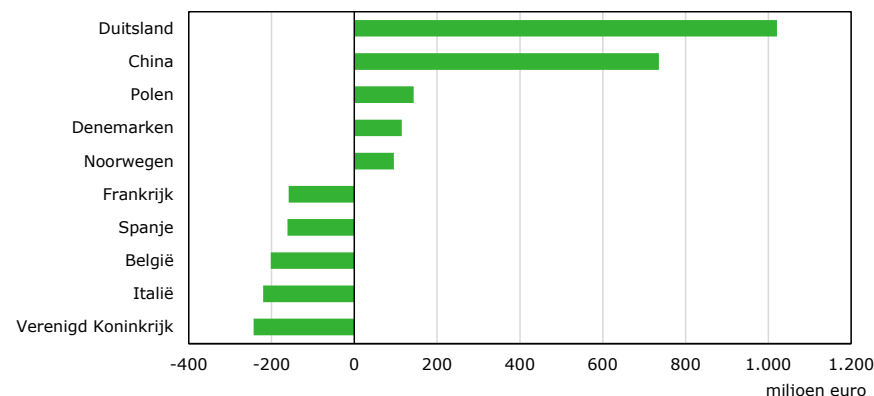

Figuur 4.2 Top tien bestemmingen Nederlandse landbouwexport in, 2020
Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

De export naar Duitsland en China is in 2020 harder gestegen (figuur 4.3) dan de totale landbouwexport naar alle bestemmingen (figuur 3.1). Zonder de exportgroei naar deze twee landen zou er dus een exportdaling geweest zijn. De export naar Duitsland nam toe met ruim 1 miljard euro (onder andere groenten, fruit, oliehoudende zaden en vruchten, natuurlijke vetten en oliën). De export naar China nam toe met ruim 0,7 miljard euro (met name varkensvlees en babymelkpoeder). De groei zit niet alleen bij deze twee producten, maar varkensvlees en babymelkpoeder zijn ook met afstand de meest naar China uitgevoerde landbouwgoederen. In het geval van Duitsland betekent dat een lichte relatieve toename (met 4%), maar in het geval van China gaat het om een toename van 24%. In absolute waarden volgen op grote afstand van Duitsland en China drie landen: Polen (onder andere toename fruitexport), Denemarken (onder andere fruit, sierteelt) en Noorwegen (onder andere dranken). Bij elk van deze drie landen gaat het om een exporttoename van circa 0,1 miljard euro.

De grootste daling betreft de export naar het VK (circa -0,25 miljard euro, met name vlees en bereidingen van groenten en fruit). Op korte afstand volgen Italië (onder andere vlees, groente, sierteelt), België (met name

groente en zuivel), Spanje (onder andere vlees, groente) en Frankrijk (onder andere vlees, sierteelt, groente en zuivel).

Figuur 4.3 Top vijf stijgers en dalers 2019-2020 in absolute uitvoerwaarde, 2019-2020

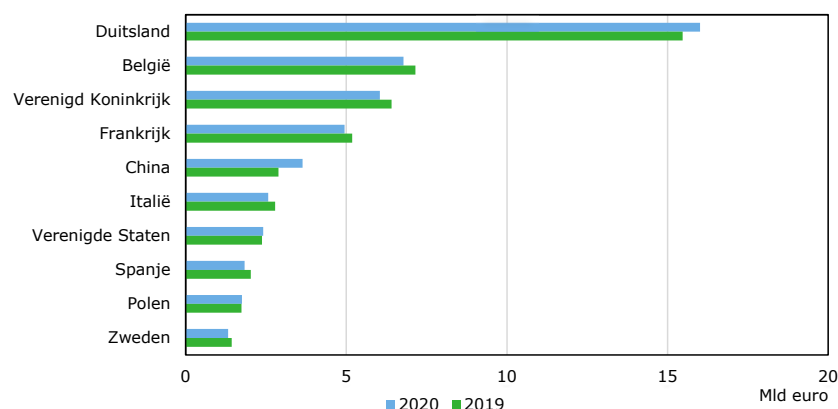
Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

4.2 Export van Nederlandse makelij groeit het hardst naar China

Eerder is opgemerkt dat Nederland veel meer overhoudt aan de export van Nederlandse makelij dan aan de wederuitvoer van buitenlandse makelij. Om deze reden worden de cijfers van de vorige paragraaf in deze paragraaf 'gezuiverd' van wederuitvoer. Het beeld blijft echter voor een groot deel ongewijzigd: dezelfde tien bestemmingen komen naar voren en ook de volgorde is vrijwel identiek. Het enige verschil betreft de Verenigde Staten. Deze bestemming blijkt belangrijker na aftrek van wederuitvoer. Het land is dan niet de negende bestemming voor de Nederlandse landbouw, maar de zevende bestemming.

Omdat relatief veel export naar Duitsland wederuitvoer betreft, neemt het Duitse belang af na aftrek van deze wederuitvoer (zie figuur 4.4). Duitsland heeft dan niet een aandeel van 26% in het totaal, maar van 23%. Het Chinese aandeel neemt juist toe van 4 tot 5% en het verschil met Frankrijk (van 8 naar 7%) halveert.

In vergelijking met 2019 laat alleen de export naar Duitsland, China, VS en Polen een toename zien. Naar de andere bestemmingen is de export van Nederlandse makelij afgenomen.

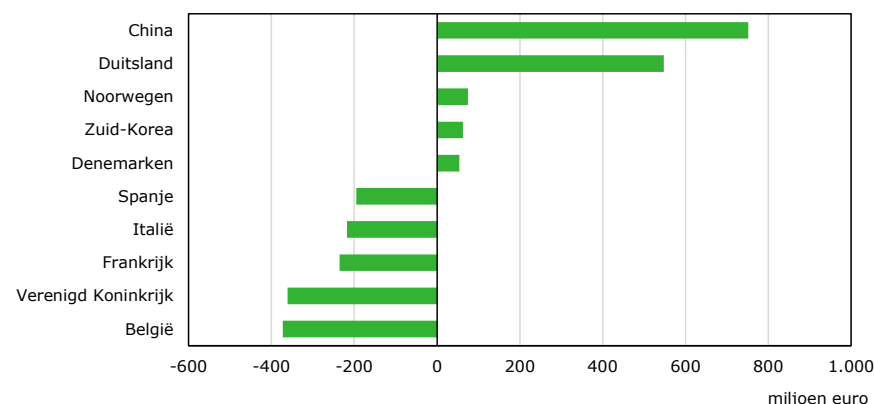
Figuur 4.4 Top tien bestemmingen Nederlandse landbouwexport van Nederlandse makelij in 2020

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

Bij de grootste stijgers en dalers wat betreft de ontwikkeling van de export van Nederlandse makelij in 2020 (figuur 4.5) komen veel landen terug die we eerder zagen bij de exportontwikkeling (figuur 4.3). Een belangrijk verschil is dat Duitsland en China van plek wisselen. China is het land waarnaar in absolute termen de export van Nederlandse makelij het hardst gegroeid is (met 0,75 miljard euro), meer dan naar Duitsland (groei van 0,55 miljard euro). Dit betekent dat ongeveer de gehele groei van de export naar China Nederlandse makelij betreft (zoals Nederlands varkensvlees en Nederlands

babymelkpoeder), maar dat ongeveer de helft van de groei van de export naar Duitsland wederuitvoer betreft. Figuur 4.5 bevestigt de eerdere conclusie dat China en Duitsland de twee landen zijn die hebben gezorgd voor een sterk landbouwexportjaar in 2020.

België lost het VK af als grootste daler bij de landbouwexport. Het gaat om grotere afnames dan bij de totale export, omdat het dempende effect van de wederuitvoer hier wegvalt. Zowel bij België als het VK is er een afname van de landbouwexport van Nederlandse makelij met bijna 0,4 miljard in vergelijking met 2019. Bij de export naar Frankrijk, Italië en Spanje gaat het om afnames van circa 0,2 miljard euro.

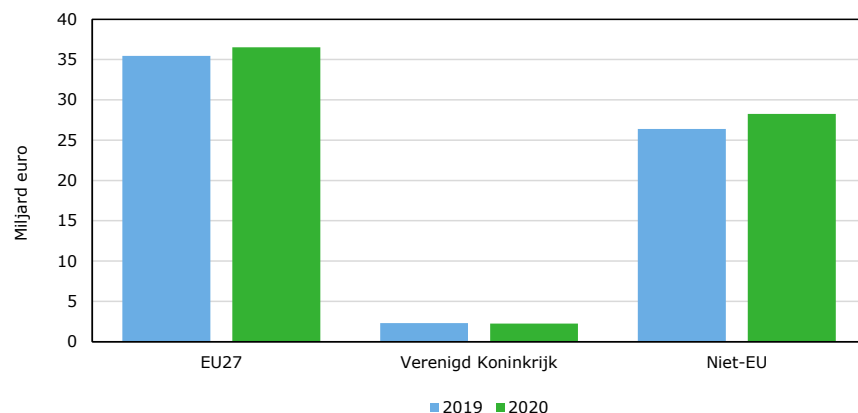
Figuur 4.5 Top vijf stijgers en dalers 2019-2020 in verandering absolute uitvoerwaarde Nederlandse makelij, 2019-2020

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

4.3 Import uit Maleisië groeit het hardst

Net als bij de landbouwexport is ook bij de import een uitsplitsing mogelijk naar EU, VK en niet-EU. Ook aan de invoerkant is er een toename in de handel met de EU- en niet-EU-landen, maar een (beperkte) afname in de handel met het VK (zie figuur 4.6). Ook bij de import is de EU het

belangrijkste blok met een aandeel van 54,5%, maar minder prominent dan bij de export (67%). Met het vertrek van de VK uit de EU neemt het niet-EU-blok toe tot 42,2%. Bijna de helft van de landbouwimport zal daarmee van buiten de EU komen. De import uit niet-EU-landen groeit bovendien harder (met 7%) dan de import uit EU-landen (3%).

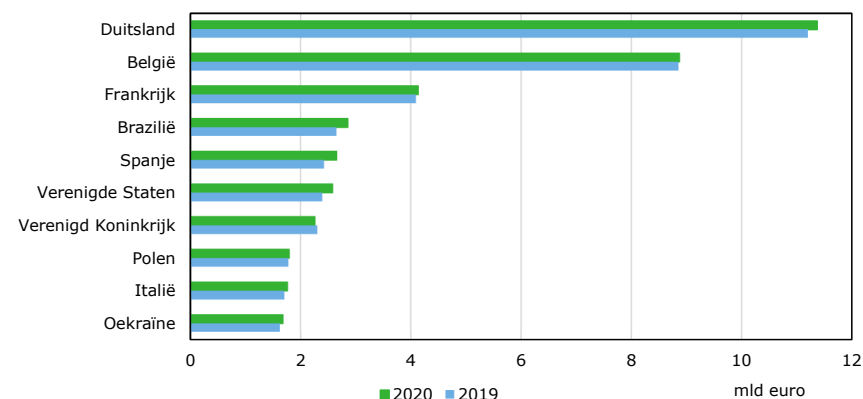
Figuur 4.6 Landbouwimport uit EU, VK en niet-EU

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

De belangrijkste tien leveranciers van 2019 zijn dat ook in 2020 (zie figuur 4.7). Ook de volgorde is identiek. Het betreft in de eerste plaats de buurlanden Duitsland (17% van het totaal in 2020) en België (13%) en daarna op grote afstand Frankrijk (6%), Brazilië, Spanje, VS (alle 4%), VK, Polen, Italië en Oekraïne (alle 3%). Samen zijn de tien landen goed voor 59,6% van de totale import in 2020, dat is iets minder dan in 2019 (60,8%).

Inclusief het Verenigd Koninkrijk liggen vier landen buiten de EU en dat is één land meer dan bij de export. In vergelijking met 2019 hebben alle landen in 2020 meer uitgevoerd naar Nederland, met uitzondering van het VK (-2%).

Het gaat wel vaak om geringe toenames van enkele procenten. Enkel de import uit Brazilië, VS (beide +9%) en Spanje (+8%) nam significant toe.

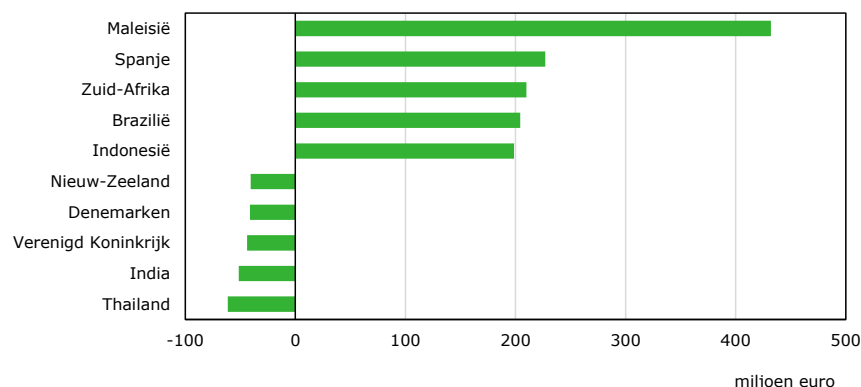

Figuur 4.7 Top tien herkomstlanden Nederlandse landbouwimport in 2020
Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

De landbouwimport groeit in 2020 met 2,9 miljard euro, meer dan een derde (1,1 miljard) komt op het conto van vijf landen: Maleisië (+0,3 miljard), Spanje, Zuid-Afrika, Brazilië en Indonesië (allen +0,2 miljard euro) (figuur 4.8). Daarbij valt op dat Spanje het enige EU-land is. Uit dit land is in 2020 met name meer invoer geweest van natuurlijke vetten en oliën, bereidingen van vlees en vis en van dranken. De groei van de invoer uit Zuid-Afrika is voor het overgrote deel fruit, bij Brazilië gaat het om sojabonen. Nederland is de grootste importeur van sojabonen in de EU en Brazilië is de grootste leverancier voor Nederland (CBS, 2020).¹³ Circa een kwart van de ingevoerde sojabonen (alle herkomstlanden) gaat meteen door naar het buitenland als wederuitvoer. De meeste sojabonen worden in Nederlandse fabrieken verwerkt tot veevoederproduct (CBS, 2020). De groei van de import uit Maleisië en Indonesië heeft voor een belangrijk deel (circa de helft) te maken met een toenemende invoer van palmolie uit deze landen. Indonesië

¹³ Een uitgebreid katern over de sojahandel in relatie tot duurzaamheid is te vinden in de vorige editie van deze publicatie (Jukema et al., 2020, hoofdstuk 16).

en Maleisië zijn de belangrijkste leveranciers van palmolie voor Nederland (CBS, 2018).

Figuur 4.8 Top vijf stijgers en dalers 2019-2020 in verandering absolute invoerwaarde
Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

De sterkste afnames bij de import in vergelijking met 2019 bevinden zich ook met name buiten de EU. Denemarken is van de vijf grootste dalers het enige EU-land. Daarbij gaat het wel om veel kleinere veranderingen dan bij de importgroeiers (circa 50 miljoen euro minder export naar Nederland dan in 2019). Bij zowel Thailand, VK als Nieuw-Zeeland is er een afname van de import van vlees. Uit India is vooral minder fruit ingevoerd en bij Denemarken gaat het met name om een afname van de import van zuivel.

4.4 Verdubbeling verdiensten aan export naar China

De in paragraaf 3.4 berekende landbouwexportverdiensten kunnen worden verdeeld naar land van bestemming. Daarbij zijn er enkel cijfers beschikbaar tot en met 2019. De landen in de top tien van belangrijkste bestemmingen in termen van exportverdiensten zijn dezelfde landen als de top tien belangrijkste bestemmingen in termen van exportwaarde (zie tabel 4.1). Aan de export van Duitsland verdiende Nederland 10 miljard euro in 2019, een toename van 19% in vergelijking met 2015. Ook aan de landbouwexport naar België (4,5 miljard euro), het Verenigd Koninkrijk (4,1 miljard) en Frankrijk (3,4 miljard) verdient Nederland veel via de landbouwexport. Op enige afstand volgen de andere zes landen.

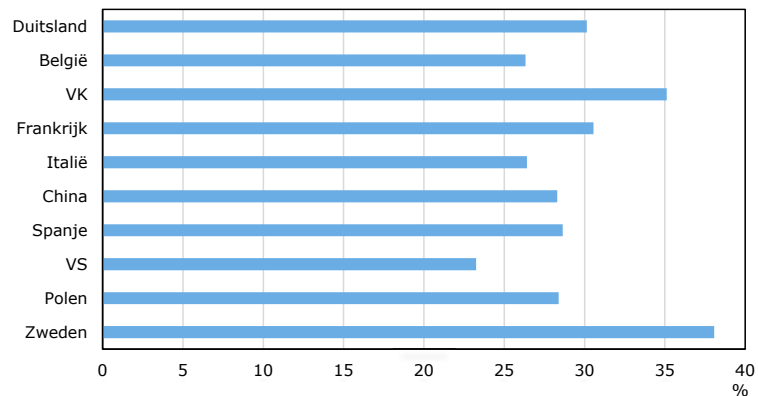
In de periode 2015-2019 zijn de verdiensten aan de landbouwexport met bestemming China het hardst gestegen. Deze zijn bijna verdubbeld, van 0,75 miljard euro in 2015 tot bijna 1,5 miljard euro in 2019. Daarna volgen Spanje en Polen waaraan Nederland respectievelijk 45 en 37% meer is gaan verdienen. De minste groei bij de belangrijke bestemmingen heeft plaatsgevonden bij de export naar het VK (+9%) en Zweden (+8%).

Tabel 4.1 Verdiensten aan de export van landbouwgoederen, belangrijkste bestemmingen

Land	2015	2019	Mutatie 2015-2019 in %
Duitsland	8.371	9.980	19
België	3.398	4.506	33
Verenigd Koninkrijk	3.723	4.069	9
Frankrijk	2.932	3.363	15
Italië	1.418	1.638	16
China	748	1.478	98
Spanje	930	1.344	45
Verenigde Staten	1.128	1.274	13
Polen	769	1.053	37
Zweden	794	859	8

Bron: CBS (waardeketenonderzoek).

Hoeveel procent van de exportverdiensten is te danken aan de landbouw? Figuur 4.9 laat zien dat het VK en Zweden er uitspringen. De export naar deze twee landen is het meest agrarisch van aard. Zo betreft 35% van de verdiensten aan de goederenexport naar het VK landbouwgoederen, bij Zweden is dat 38%. De goederenexport naar België, Italië (elk 26%) en de VS (23%) is minder agrarisch van aard.

Figuur 4.9 Aandeel landbouw in totale goederenexportverdiensten voor de belangrijkste bestemmingen
Bron: CBS (waardeketenonderzoek).

5

De handel uitgesplitst naar handelsgroepen

Dit hoofdstuk beschrijft de ontwikkelingen van de export en import van Nederland in 2020 aan de hand van de 24 landbouwgoederenhoofdstukken en de groep overige landbouwgoederen. Deze laatste groep bestaat uit individuele producten die uit andere hoofdstukken van de handelsstatistieken komen, maar wel tot de landbouw worden gerekend. De landbouwgoederenhoofdstukken, veelal gegroepeerd naar productgroep, zijn hieronder gerangschikt naar afnemend aandeel in de exportwaarde, uitgezonderd de overige landbouwgoederen die niet in de eerste 24 hoofdstukken vallen. Deze worden als laatste beschreven. De landbouwgerelateerde goederen zoals kasmaterialen en landbouwmachines komen in het volgende hoofdstuk aan bod.

Met een aandeel van bijna 10% in de landbouwexportwaarde was sierteelt het meest uitgevoerde exportproduct in 2020. Vlees, zuivel en eieren, groenten en fruit zijn ook productgroepen die veel werden geëxporteerd. De top vijf is goed voor 43% van de totale landbouwexport. Bij de import had net als vorig jaar fruit het hoogste aandeel, gevolgd door natuurlijke oliën en vetten, oliehoudende zaden en vruchten, dranken en cacao. Samen zijn deze productgroepen goed voor 40% van de totale import van landbouwgoederen.

5.1 Stijging export en import van sierteeltproducten

Bij sierteeltproducten gaat het om bloembollen, boomkwekerijproducten, snijbloemen en (kamer) planten. De export van sierteeltproducten nam in 2020 met ongeveer een half procent toe tot 9,5 miljard euro (tabel 5.1). Van de export ging 29% naar Duitsland, 12% naar het VK en 9% naar Frankrijk. De exportwaarde naar Duitsland en het VK steeg met respectievelijk 5% en 2%. Van de totale waarde aan geëxporteerde sierteeltproducten was 89% van Nederlandse makelij.

In een 'normaal' jaar worden sierteeltproducten, vooral snijbloemen, vooral ingevoerd uit Kenia. In 2020 daalde de import uit Kenia echter met 7% en zakte Kenia naar plek twee in de top vijf. Dit is toe te schrijven aan de beperkingen in het vliegverkeer (en daarmee vrachtruimte) en de daardoor gestegen kosten van vervoer, evenals aan restricties van de aangevoerde hoeveelheden op de Nederlandse bloemenveilingen. Ethiopië, het vierde importland, had minder last van minder luchtvracht door steun van de regering aan de luchtvaart in dit land.¹⁴ De import uit dit land groeide dan ook.

Tabel 5.1 Nederlandse handel in sierteeltproducten (GN-06)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	9,5	0,3
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	89%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	10,0%	
Totale importwaarde (mld. euro)	2,3	5,3
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	3,4%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	2.766	5
Verenigd Koninkrijk	1.142	2
Frankrijk	895	-8
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	343	4
Kenia	330	-7
België	325	21

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

¹⁴ <https://www.nieuweoogst.nl/nieuws/2020/09/25/afrikaanse-roos-vindt-weer-weg-naar-veiling>

Nederland importeert uit Duitsland en België ook veel sierteeltproducten. Deze stroom bestaat vooral uit snijbloemen die via de Belgische en Duitse luchthavens uit andere delen van de wereld ingevlogen worden. Vervolgens worden deze naar Nederlandse veilingen getransporteerd om daar verkocht te worden. Daarnaast worden er in de buurlanden ook veel perkgoed en boomkwekerijproducten gekweekt. Door toegenomen vraag in Nederland werd meer geïmporteerd uit de buurlanden. Het thuiswerken en het goede voorjaar zorgden voor deze sterk aangetrokken vraag. In dit speciale coronajaar heeft de beschikbaarheid van luchtvracht, het al dan niet open zijn van grenzen en van verkooppunten waar de producten verkocht werden, invloed gehad op de handelsstromen. Afhankelijk van de beschikbaarheid van vrachtruimte, tarieven, beschikbare slots, kiest men voor luchthavens als Schiphol, Frankfurt, Luik of Brussel om de producten naar de Europese tussenhandel te vervoeren. Vooral de import vanuit België profiteerde.¹⁵ De export naar Frankrijk daalde met 8%. De strenge maatregelen in Frankrijk, bloemisterijen moesten lange tijd gesloten blijven en er mochten geen bloemen meer verkocht worden in de supermarkten, zijn hier de oorzaak van.

5.2 Vlees: volop beweging in export en -import

Nederland exporteerde in 2020 voor 8,7 miljard euro aan vlees en eetbare slachtbijproducten, bijna 3% minder dan in 2019 (tabel 5.2). De import nam met 7% af, vooral uit Duitsland en België kwam minder vlees ons land binnen. Voor de vleesindustrie was het een bewogen jaar. Door corona-uitbraken moesten meerdere keren slachterijen in zowel Nederland, Duitsland en Denemarken tijdelijk stil worden gelegd. De sluiting van restaurants in belangrijke afzetgebieden leidde tot een sterke vraaguitval naar bepaalde types vlees, zoals kalfsvlees. Door de uitbraak van Afrikaanse varkenspest in China in 2019 en omringende landen, is evenals in 2019 ook in 2020 de exportwaarde naar die landen sterk gestegen. Ondanks deze sterke waardegroei, loopt dit jaar de exportgroei elke maand een beetje terug. Ook is er sterke prijsdruk omdat Duits varkensvlees vanaf september 2020 niet naar China mag vanwege varkenspest bij wilde zwijnen in Duitsland. Het Duitse varkensvlees komt hierdoor ook op de Europese markt. Over de ontwikkelingen in het varkensvlees wordt in hoofdstuk 9 uitgeweid. De

¹⁵ <https://www.tijd.be/ondernemen/luchtvaart/corona-geeft-luikse-luchthaven-vleugels/10222944.html>

exportwaarde van kippenvlees is dit jaar ook lager, het sluiten van de restaurants en het out-of-home-segment (zoals bedrijfs- en schoolkantines, catering) raakt ook deze branche behoorlijk. Met name de afzet naar de Engelse markt, waar men veel (grill)kippen en filets afneemt uit Nederland, is slecht. Omdat Pools kippenvlees China niet in mag vanwege vogelgriep, komt er ook veel kippenvlees op de Europese markt.¹⁶ Dit zit de export, met name de Nederlandse export naar het VK in de weg. Per saldo leidde dit tot een lagere exportwaarde van ruim 3%.

Van al het vlees ging 20% naar Duitsland en 12% naar het VK, 2% minder dan in 2019. Het aandeel van de export naar China steeg sterk, van 8% naar 11% in 2020.

Tabel 5.2 Nederlandse handel in vlees (GN-02)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	8,7	-2,6
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	88%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	9,1%	
Totale importwaarde (mld. euro)	3,6	-7,1
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	5,4%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	1.737	-4
Verenigd Koninkrijk	1.084	-13
China	993	42
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	955	-3
België	442	-8
Polen	357	8

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

Nederland importeerde in 2020 voor 3,6 miljard euro aan vlees, een daling van 7% ten opzichte van 2019. Vooral uit buurlanden België en Duitsland werd minder, in volumetermen, ingevoerd. Uit Polen werd meer volume maar

¹⁶ <https://www.pluimveeweb.nl/artikel/238584-vogelgriep-en-afrikaanse-varkenspest-raken-nederlandse-vleeskuikensector-niet-zoals-we-graag-zouden-zien/>

goedkoper vlees geïmporteerd. Deze drie landen waren goed voor 48% van de totale waarde aan vleesimport in Nederland. Uit andere belangrijke maar ver weg gelegen landen als Brazilië (kip en gezout vlees) en Nieuw-Zeeland (schapenvlees) was de geïmporteerde hoeveelheid en handelsprijs lager. Ook de importwaarde uit het VK (-23%) was lager. Er kwam met name minder volume lam- en rundvlees naar Nederland.

5.3 Dalende export en import van zuivel en eieren

In 2020 bedroeg de export van zuivel en eieren 8,3 miljard euro. Dit is 3,6% lager dan in 2019 (tabel 5.3). De exportwaarde van kaas en eieren nam beperkt toe (beide ongeveer 1%), die van boter en andere melkproducten daalde (7,5%). De (beperkte) importwaarde van eieren steeg met 9% terwijl die van de meer omvangrijke kaasimport met ongeveer 8% daalde. De import van andere melkproducten bleef nagenoeg gelijk aan 2019.

Duitsland is en blijft, met 80% van de ei-export, de belangrijkste bestemming voor eieren en ei-producten. De export naar Duitsland bleef op peil in 2020 door een toename van de verkoop in supermarkten, bij een afname van de verkoop van ei-producten voor de foodservice.

De belangrijkste drie landen waar Nederland kaas naar exporteert lieten een wisselende ontwikkeling zien, de veranderingen waren echter beperkt. Naar Duitsland en Frankrijk steeg de export 4%, naar België nam deze 3% af. De import daalde, vooral door een lagere import vanuit Duitsland (-6%) en België (-1%). Bij de overige melkproducten zoals melk, room en melkpoeder daalde de export sterk naar België (-31%) en Frankrijk (-10%). Deels kwam dit door de sluiting van restaurants, waar veel room wordt gebruikt. Maar vermoedelijk ligt hier een bedrijfsbeslissing aan ten grondslag die er voor zorgt dat grensoverschrijdingen voor dit zuiveltype kleiner werden. Ook de exportwaarde van boter nam af door lage prijzen die al langer aanhouden. Per saldo daalt de export en import voor deze groep met enkele procenten.

Tabel 5.3 Nederlandse handel in zuivel en eieren (GN-04)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	8,3	-3,6
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	81%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	8,7%	
Totale importwaarde (mld. euro)	4,1	-1,7
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	6,1%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	2.526	1
België	1.092	-20
Frankrijk	805	-4
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	1.562	1
België	845	-2
Frankrijk	391	13

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

5.4 Aardappelen en groente-import en export omlaag

De waarde van de export van kas- en vollegrondsgroenten, aardappelen en uien bedroeg 7,1 miljard euro in 2020, bijna 3% lager dan in 2019 (tabel 5.4). Ook de import daalde met nagenoeg hetzelfde percentage. Tomaten, paprika's en komkommers zijn de belangrijkste exportgroenten. Daarnaast zitten in deze handelsgroep ook aardappelen en uien. De exportwaarde van tomaten nam af door lagere prijzen. Dit werd mede veroorzaakt door een hogere productie in heel Europa en de afgenomen vraag door het sluiten van de horeca en foodservice. Ook de consumptie aardappelen hadden daar last van. Er werd veel minder friet gegeten en daardoor daalden de prijzen sterk; het geëxporteerde volume nam af waardoor de ingevroren voorraden toenamen. Daarnaast heeft de druk op de aardappelprijzen invloed gehad op de hoeveelheid geëxporteerde pootaardappelen, met name naar België, omdat naar verwachting het aardappelareaal zal dalen. Van paprika's nam de exportwaarde toe, vooral door betere prijsvorming ondanks de daling van de export naar verre bestemmingen zoals de Verenigde Staten. Voor uien verloopt zowel het einde van het verkoopseizoen 2019/2020 goed en ook het nieuwe

seizoen 2020/2021 blijkt goed van start te zijn gegaan. De afzet van uien is minder gericht op de horeca en daardoor minder gevoelig gebleken voor de coronacrisis. Wel had deze sector even last van de maar weinig beschikbare zeecontainers ten tijde van de coronacrisis in China.

Ook bij de export van groenten is Nederland met name gefocust op de buurlanden. In 2020 gaat ongeveer 57% naar Duitsland, het VK en België. Met Frankrijk meegerekend gaat dit percentage over de 60 heen.

In tegenstelling tot het fruit komt het grootste deel van de geïmporteerde groenten uit Europa. De importwaarde van groenten bedroeg 2,5 miljard euro in 2020, een daling van 2,7% ten opzichte van 2019. Spanje blijft het belangrijkste herkomstland (25%). Andere belangrijke herkomstlanden zijn België (18%), Duitsland (14%) en Frankrijk (7%).

Uit Spanje komen vooral groenten die door seizoenverschillen of klimatologische omstandigheden niet in Noord-Europa geteeld kunnen worden of dan minder ruim voorradig zijn.

Tabel 5.4 Nederlandse handel in groente (GN-07)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	7,1	-2,6
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	82%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	7,4%	
Totale importwaarde (mld. euro)	2,5	-2,7
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	3,8%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	2.467	5
Verenigd Koninkrijk	869	0
België	722	-16
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Spanje	630	-1
België	442	-5
Duitsland	365	-3

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

5.5 Sterke toename van fruitexport

Avocado's, druiven, bananen, (blauwe) bessen, mango's en peren zijn de belangrijkste exportproducten bij de groep fruit. De waarde van de Nederlandse export van fruit bedroeg 7 miljard euro in 2020, een toename van 11,5% ten opzichte van 2019 (tabel 5.5). Het merendeel van de export betreft wederuitvoer. De export groeide enkele procenten meer dan de import (10%). De totale importwaarde van fruit maakt inmiddels ook 11% uit van de totale import van landbouwgoederen in Nederland. Duidelijk is dat Nederland zijn distributiefunctie naar de rest van Europa ook in tijden van corona heeft kunnen handhaven of zelfs uitbreiden. Meer over de draaischijffunctie is te lezen in hoofdstuk 9 van deze uitgave.

Door deze positie is Nederland ook in staat om Nederlandse productie in een betere marktpositie te brengen bij klanten door het breed samengestelde productenpakket dat hierdoor beschikbaar is.

Tabel 5.5 Nederlandse handel in fruit (GN-08)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	7,0	11,5
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	21%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	7,3%	
Totale importwaarde (mld. euro)	7,4	10,3
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	11,0%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	2.557	10
België	619	11
Frankrijk	614	20
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Zuid-Afrika	870	30
Peru	804	30
Spanje	628	1

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

De importgroei komt vooral voort uit een verdere groei van de import van avocado's, sinaasappels, citrusfruit, kiwi's, peren en blauwe bessen. Er waren ook producten waarvan minder is ingevoerd, zoals ananas en pistache noten. Met name uit Peru kwamen veel meer avocado's, net als vorig jaar. Voor de Peruviaanse avocado's is Nederland ook de belangrijkste bestemming.¹⁷ Overigens komen uit Peru ook veel (blauwe) bessen en mango's. De stijging van de import van sinaasappels, citrusfruit en druiven is vooral toe te schrijven aan de handel met Zuid-Afrika.

Nederland zet dit fruit voornamelijk af in de omringende landen. In 2020 werd 54% van de export van fruit in Duitsland, Frankrijk en België afgezet. Met het VK erbij stijgt dit percentage naar 60%. In 2020 steeg de export naar deze vier landen sterk, naar Duitsland vooral door de toename van de appel- en perenexport, naar Frankrijk door de sterke groei van de export van avocado's. De export naar België ging omhoog door toedoen van onder ander hogere aantallen avocado's en duurdere en meer sinaasappelen en aardbeien. Naar het VK steeg de exportwaarde van vooral (blauwe) bessen.

5.6 Groei export en import van dranken

De exportwaarde van dranken was met 5,9 miljard euro in 2020 ruim 2% hoger dan in 2019 (tabel 5.6). De belangrijkste exportproducten zijn bier, mineraalwater, sterke dranken en andere niet-alcoholische dranken. Ook ethylalcohol (al dan niet) gedenatureerd, vloeistoffen die ook bruikbaar zijn voor ontsmettings- en reinigingsmiddelen, vallen onder deze handelsgroep.

De export van deze laatste goederen steeg vooral richting Griekenland, Duitsland en Tsjechië door prijseffecten. De export van mineraalwaters al dan niet met toegevoegde suikers steeg naar de Verenigde Staten terwijl die naar het VK daalde. De bierexport steeg naar de Verenigde Staten en onder andere China en Paraguay en daalde naar Zuid-Afrika, waar geruime tijd een verbod op het kopen van alcohol gold. De wijnexport steeg naar Noorwegen en het Verenigd Koninkrijk, maar nam af naar Japan. Sterke drank werd vooral meer verkocht aan Noorwegen, terwijl de export hiervan naar Duitsland, Spanje en het VK inzakte. Naar Duitsland exporteerde Nederland vooral meer ethyl-

alcohol en bier. Per saldo steeg de export naar dit land met 20%. Ook de VS kende een sterke groei. Het VK was in 2020 een krimpmarkt (-2%).

In 2020 bedroeg de waarde van de import van dranken 4,5 miljard euro, 7,5% hoger dan in 2019. Bij de import zijn de belangrijkste herkomstlanden België (17%), Duitsland (17%) en Frankrijk (14%). De verschillen ten opzichte van vorig jaar waren voor België en Duitsland niet zo groot. Uit Frankrijk steeg de importwaarde van wijn en champagne.

Tabel 5.6 Nederlandse handel in dranken (GN-22)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	5,9	2,4
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	72%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	6,1%	
Totale importwaarde (mld. euro)	4,5	7,5
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	6,7%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Verenigde Staten	886	14
Duitsland	692	20
Verenigd Koninkrijk	647	-2
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
België	781	-3
Duitsland	773	1
Frankrijk	644	5

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

¹⁷ <https://www.agf.nl/article/9270921/peru-avocado-export-bereikte-ruim-634-miljoen-euro-van-januari-tot-september/>

5.7 Meer export van bereidingen van graan, meel en melk

Onder bereidingen van graan, meel en melk valt een diverse groep producten, zoals allerlei voedingsbereidingen voor baby's en jonge kinderen, koekjes, pizza's en pastaproducten. In 2020 bedroeg de totale exportwaarde circa 5,3 miljard euro, een toename van bijna 3% ten opzichte van 2019 (tabel 5.7). De import daalde met 6% tot 2,4 miljard euro.

Bij de export van deze groep is één product dominant en dat is babymelkpoeder. In 2019 bedroeg de exportwaarde 2,2 miljard euro, bijna 75% werd geëxporteerd naar China en Hong Kong.

De totale export naar China steeg, mede door dit product, met 17%. Daarmee groeide het Chinese exportaandeel naar 29%. De export van babymelkpoeder naar het onrustige Hong Kong nam sterk af. Bedrijven zoals Friesland Campina hebben problemen ondervonden door grenssluitingen tussen beide landen.¹⁸

De andere helft van het productenpakket, bestaande uit koekjes, pasta etc., liet een gevarieerd beeld zien. De exportwaarde naar Duitsland (onder andere zoete koekjes en pasta) nam toe, naar België was de export wat lager.

De bereidingsproducten van graan, meel en melk hadden in 2020 een importwaarde van 2,4 miljard euro, een daling van 6% ten opzichte van 2019. De belangrijkste herkomstlanden in de import waren Duitsland, België, en Frankrijk, samen goed voor 54% van de import. De daling van 6% kwam met name door minder import uit Polen en Denemarken (babyvoeding), Spanje (diverse bakkerswaren) en Singapore.

Tabel 5.7 Nederlandse handel in bereidingen van graan, meel en melk (GN-19)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	5,3	2,8
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	85%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	5,5%	
Totale importwaarde (mld. euro)	2,4	-6,0
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	3,6%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
China	1.537	17
Duitsland	640	5
België	463	-2
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	589	1
België	582	-1
Frankrijk	162	-2

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

5.8 Exporttoename van resten van de voedselindustrie, veevoer

De goederengroep 'resten uit de voedselindustrie en veevoer' is een diverse groep producten en bevat onder meer sojaschroot, zonnebloemzaadschroot, honden- en kattenvoer, premixes voor veevoer en palmpitschilfers. De exportwaarde van deze groep producten steeg in 2020 met bijna 6% ten opzichte van 2019 (tabel 5.8). Duitsland, België en Frankrijk waren de belangrijkste exportbestemmingen, samen goed voor een aandeel van 55% in de totale export van deze groep. Het VK meegerekend, exportland nummer 4, komt dit percentage boven de 60 uit. De export naar Duitsland nam af door een lager exportvolume van perskoeken. Naar België steeg de export van perskoeken juist door een hoger volume. De export naar Frankrijk steeg door meer reststromen uit maiszetmeelfabrieken.

¹⁸ <https://www.frieslandcampina.com/nl/news/frieslandcampina-versnelt-transformatie/>

In 2020 bedroeg de importwaarde van resten uit de voedselindustrie en veevoer 3 miljard euro, een kleine daling ten opzichte van 2019. Van deze productgroep kwam ongeveer 20% uit zowel Brazilië als Duitsland (onder andere perskoeken uit kool-en rapzaad). De import vanuit Brazilië daalde, net als vorig jaar, wat vooral te wijten is aan een lagere importvolume van perskoeken.

Tabel 5.8 Nederlandse handel in resten van de voedselindustrie, veevoer (GN-23)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	5,0	5,7
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	70%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	5,2%	
Totale importwaarde (mld. euro)	3,0	-0,6
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	4,5%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	1.293	-4
België	1.041	8
Frankrijk	421	4
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	633	4
Brazilië	588	-14
België	435	5

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november – december 2020 door WUR en CBS.

5.9 Export van bereidingen van groente en fruit gedaald

Onder bereidingen van groenten en fruit wordt een diverse groep producten verstaan, zoals allerlei aardappelproducten, fruitsappen, bereidingen van champignons, zuurkool en een typisch Nederlands product als pindakaas.

In 2020 bedroeg de exportwaarde van bereidingen van groenten en fruit 4,9 miljard euro, een daling van 5,4% ten opzichte van 2019 (tabel 5.9). De

EU is de belangrijkste afzetmarkt. De top 3 is samen met België, exportland nummer 4, goed voor meer dan 60% van de exportwaarde.

De export naar het VK is fors afgenomen, vooral door de sterke daling van de export van bevroren aardappels dat een typisch food service product is. Ook de export naar Duitsland en Frankrijk nam om dezelfde reden af. De export van sinaasappelsap naar beide landen ging eveneens sterk omlaag. Dit had een direct verband met de lagere import van deze sapsoort uit Brazilië. De invoer van sinaasappelsap is goed voor 40% van de totale invoer in Nederland van deze groep. De dalende import vanuit België is hier deels aan toe te schrijven. De daling van de import uit België is ook het gevolg van een lagere importwaarde van bevroren aardappelproducten. De import uit Spanje en Italië, 4e en 5e leverancier van bereide groente en fruit aan Nederland, steeg door onder andere de toename van gepelde tomaten. Per saldo was er een beperkte daling van de totale importwaarde in 2020 namelijk 2,2%.

Tabel 5.9 Nederlandse handel in bereidingen van groenten en fruit (GN-20)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	4,9	-5,4
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	70%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	5,2%	
Totale importwaarde (mld. euro)	2,7	-2,2
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	4,1%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	1.343	-2
Frankrijk	646	-4
Verenigd Koninkrijk	558	-20
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Brazilië	402	-6
België	400	-15
Duitsland	392	-1

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

5.10 Toename van overige voeding in export en import

De goederengroep 'overige voeding' is zeer divers. Het gaat onder andere om soepen, sauzen, ijsjes en samengestelde voedselbereidingen. De export van overige voedingsproducten steeg in 2020 tot 4,9 miljard euro, een stijging van 4,7% ten opzichte van 2019 (tabel 5.10). Van de export ging 18% naar Duitsland, 12% naar het VK en 9% naar België. Frankrijk is goed voor 6% van de exportafzet. De exportgroei naar Duitsland is toe te schrijven aan een breed pakket producten voor menselijke consumptie, waaronder koffie-extracten, soepen en sauzen, ijs en sojasaus. Van de totale waarde aan geëxporteerde overige voeding is ongeveer 72% van Nederlandse makelij.

De import van overige voedingsproducten bedroeg 2,7 miljard euro in 2020, 5,9% meer dan in 2019. De belangrijkste drie herkomstlanden waren Duitsland (21%), België (16%) en de VS (12%). Vooral de import uit de VS steeg.

Tabel 5.10 Nederlandse handel in overige voeding (GN-21)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	4,9	4,7
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	72%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	5,1%	
Totale importwaarde (mld. euro)	2,7	5,9
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	4,0%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	857	12
Verenigd Koninkrijk	574	-1
België	454	0
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	553	1
België	421	0
Verenigde Staten	324	21

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

¹⁹ De voorwaarden uit de Renewable Energy Directive (RED) en de implementatie door lidstaten maken dat het loont om dierlijke en plantaardige producten te scheiden. Daarmee is de import van mengsels die de classificatie yellow grease mogen dragen feitelijk gestopt.

5.11 Corona van sterke invloed op import en export van oliën en vetten

De export van oliën en vetten is in 2020 bijna 7% hoger dan een jaar eerder (tabel 5.11). De import groeide met 28%. De oliën- en vettenindustrie is toeleverancier aan vele andere sectoren, zoals de diervoederindustrie, biodieselsector, oleochemie en levensmiddelenbranche. Belangrijke producten zijn onder andere palmolie, yellow grease en margarine.

De stijging van de exportwaarde van 7% kwam vooral door prijsstijgingen bij plantaardige oliën en dierlijke vetten in 2020. Het exportvolume stijgt naar verwachting minimaal. De exportdaling van het volume van 'yellow grease' werd gecompenseerd door een toename van het exportvolume van zonnebloemolie. De Engelse term 'yellow grease' staat voor een mengsel van gebruikte gerecyclede bakolie (de zogenaamde Used Cooking Oils, UCO) en dierlijk vet. De term 'yellow grease' wordt in de handelsstatistieken nog wel, maar in de sector niet meer gebruikt¹⁹. Tegenwoordig loont het om de dierlijk- en plantaardige producten namelijk te scheiden. Zowel plantaardige als dierlijke producten mogen gebruikt worden voor het maken van biodiesel, een groeimarkt. In Nederland wordt 60% van de biobrandstoffen gemaakt van gebruikt frituurvet²⁰. Ook het opstarten van een biodieselfabriek eind 2019 kan een reden zijn voor een iets lager exportvolume en een stijgende import van dit 'yellow grease/UCO'.

Nederland is een belangrijke invoerhaven voor UCO en biodiesel. Nederland heeft een omvangrijke biodieselindustrie die gebruik maakt van afvalstoffen en residuen. Ook wederuitvoer en doorvoer van grondstoffen en eindproducten naar andere lidstaten is belangrijk.

²⁰ <https://issuu.com/epoa/docs/mvo-magazine-nr3-2020-def?fr=sMWI0Mjk3MDIzMA>

Tabel 5.11 Nederlandse handel in natuurlijke vetten en oliën (GN-15)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	4,5	6,9
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	59%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	4,7%	
Totale importwaarde (mld. euro)	6,2	28,1
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	9,2%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	1.387	20
België	864	3
Verenigd Koninkrijk	387	-7
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	897	19
Maleisië	857	82
Indonesië	661	20

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

Duitsland (31%) en België (19%) hebben het grootste aandeel in de export, gevolgd door het VK (9%) en Frankrijk (7%). De toename van 20% naar Duitsland springt in het oog. Dit is vooral het gevolg van de gestegen exportwaarde van zonnebloemzaad (met name door toename van het volume) en palmolie (met name door prijseffecten), maar ook van sojaolie (volume-effect) en andere dierlijke oliën en vetten. Naar België nam tevens de export van zonnebloemolie (volume-effect) toe. De export naar het VK daalde vanwege een lagere exportwaarde (volume-effect) van 'yellow grease / UCO's'.

Van het totaal aan geëxporteerde vetten en oliën is 59% van Nederlandse makelij.

De import van natuurlijke oliën en vetten was met 6,2 miljard euro in 2020 veel hoger dan een jaar eerder. De toename had verschillende oorzaken. Zo steeg de importprijs van palmolie en nam vooral het importvolume van yellow grease/UCO en andere dierlijke en plantaardige vetten, zonnebloem- en raapzaadolie toe.

Kijkend naar de belangrijkste herkomstlanden in 2020 valt de import uit Maleisië op. Uit dit land werd meer palmolie tegen een hogere prijs (in diverse bewerkingsvormen) ingevoerd, mede vanwege het wegvallen van de exportbelasting op palmolie. Ook de importwaarde van yellow grease/UCO en andere dierlijke- en plantaardige vetten uit dit land steeg. De toename van het volume palmolie uit Maleisië en Indonesië compenseert de daling uit andere herkomstlanden, zoals Colombia, Guatemala en Papoea-Nieuw-Guinea (onder andere als gevolg van lagere productie).

Uit Duitsland importeerde Nederland meer raapzaadolie (ook wel koolzaadolie genoemd), yellow grease/UCO en palmolie. Bij het produceren van raapzaadolie komt veel vrij (onder andere gebruikt in veevoer). Verder is raapzaadolie een bestanddeel van plantaardige margarine en sauzen, en biobrandstof. Meer informatie over biobrandstoffen is [hier](#) te vinden. Palmolie kan ook worden gebruikt voor frituurolie en bij de productie van koekjes, sauzen en margarine. Ook kan het als ingrediënt dienen voor biobrandstof, in Nederland gebeurt dit echter niet.

Oliën en vetten zijn onderling substitueerbaar. Afhankelijk van het eindproduct in food of oleochemie wordt vaak een mengsel van verschillende oliën en vetten gebruikt voor de meest geschikte vetzuursamenstelling.

De importaandelen van de top 3 landen ontlopen elkaar niet veel en liggen rond de 14% per land.

5.12 Exportwaarde cacao daalt, importwaarde neemt toe

Nederland exporteerde in 2020 voor 4,4 miljard euro aan cacao en bereidingen van cacao-producten. Dit is een krappe 6% lager dan in 2019 (tabel 5.12). Van de exportwaarde gaat 25% naar Duitsland en 13% naar België. Met het VK en Frankrijk en (respectievelijk 9% en 10%) samen is dit afgerond 56% van de totale export. De sterke volumedaling van de export van met name cacao-bonnen naar Duitsland (en Oostenrijk) zorgde voor een sterke daling van de exportwaarde. Mogelijk heeft de lagere export te maken met het feit dat chocolade een luxe artikel is. Bij stijgende prijzen en economisch slechtere tijden leidt dit tot minder vraag. Volgens de ABN-Amro droeg de sluiting van

hotels en restaurants en de sluiting van de taxfree shops ook bij aan de dalende consumptie van chocolade.²¹

Van de geëxporteerde cacao en bereidingen van cacaoproducten is 64% van Nederlandse makelij. Deze producten hebben een bewerking ondergaan in de Nederlandse cacaooverwerkende industrie, die vooral is gevestigd in de Zaanstreek en vervolgens verwerkt in onder andere fabrieken in Veghel.

De importwaarde van cacao en cacaobereidingen was met 4,2 miljard euro in 2020 1% hoger dan in 2019. Het grootste deel van de import komt uit Ivoorkust (34%). Daarnaast komt de import via België (11%), Duitsland (8%), Frankrijk en het VK vanuit cacaoproducerende landen. De uitbetaalde prijzen af-boerderij van cacao stegen²² in belangrijke grondstoflanden. Voor het net gestarte oogstseizoen '20/'21 is er door de overheden van Ivoorkust en Ghana afgesproken dat boven op de, in ieder geval, minimumprijs een premie van 400 dollar per ton betaald moet worden voor de inkoop van cacao bonen. Meer lezen over de cacao sector kunt u [hier](#).

Tabel 5.12 Nederlandse handel in cacao en- bereidingen (GN-18)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	4,4	-5,9
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	64%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	4,6%	
Totale importwaarde (mld. euro)	4,2	1,0
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	6,3%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	1.080	-15
België	553	-3
Verenigd Koninkrijk	418	14
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Ivoorkust	1.437	13
België	484	3
Duitsland	351	-4

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

²¹ <https://insights.abnamro.nl/2020/10/hunkering-naar-chocolade/>

5.13 Sterke stijging van import en export van oliehoudende zaden en vruchten

In 2020 bedroeg de exportwaarde van oliehoudende zaden en vruchten 3,8 miljard euro, een stijging van bijna 18% ten opzichte van 2019. Het gaat vooral om producten als groentezaden, kool- en raapzaad en sojabonen, maar omvat een breed scala aan producten zoals zeewier, hob en stro.

De import van deze groep producten nam toe met 18% tot 4,6 miljard euro (tabel 5.13). Van alle uitvoer ging 36% naar Duitsland, ruim 7% naar België en 6% naar Spanje. De stijging van het exportaandeel van Duitsland, werd veroorzaakt door vooral een stijgend volume van kool- en raapzaadexport naar dit land. Ook naar België nam de export sterk toe vanwege zowel iets hogere prijzen als een hoger volume.

Tabel 5.13 Nederlandse handel in oliehoudende zaden en vruchten (GN-12)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	3,8	17,6
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	49%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	4,0%	
Totale importwaarde (mld. euro)	4,6	18,0
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	6,8%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	1.372	40
België	247	39
Spanje	210	3
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Brazilië	869	37
Verenigde Staten	651	-8
Oekraïne	467	24

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

²² <https://chocoproef.nl/research/article/bekendmaking-van-de-farmgate-prijs>

Van de totale waarde aan geëxporteerde oliehoudende zaden en vruchten was ongeveer 49% van Nederlandse makelij. Bij de exportwaarde naar Duitsland was dit aandeel slechts 21%. Van oudsher vindt er bij oliehoudende zaden en vruchten veel wederuitvoer plaats.

De importwaarde van dit handelshoofdstuk steeg met ruim 18% naar 4,6 miljard euro in 2020. Dit is ruim 700 miljoen euro meer dan een jaar eerder. De belangrijkste herkomstlanden zijn Brazilië en de VS. Hun importaandeel is respectievelijk 19% en 14%. Uit Brazilië werden, aan het begin van het jaar, veel meer sojabonen geïmporteerd ten nadele van de import uit de VS en Uruguay, waar de oogsten tegenvielen. Maar ook de meer ontspannen relatie tussen de VS en China speelt hier een rol, waardoor de afzet van de VS deels is verschoven naar China. De import uit Oekraïne steeg verder, en Oekraïne is nu het derde importland. Vanuit Oekraïne nam de import van kool- en rapzaad sterk toe. Nederland voerde van deze grondstof ook uit Australië en Canada veel meer in.

5.14 Daling export en import van vis en zeevruchten

De exportwaarde van vis en zeevruchten daalde met 4,8% naar 3 miljard euro. Duitsland en België zijn de grootste exportbestemmingen, met beide een aandeel van 16%. Italië (9%) is veelal de derde in grootte, maar is dit jaar net voorbij gestreefd door Frankrijk (9%) (tabel 5.14). De exportafname naar Italië komt vooral door een daling van de exportwaarde van de filets. Schol en tong, waarvan deze filets worden gemaakt, hadden zowel last van lagere (opgelegde) vangsten als van afnemende vraag door sluiting van de horeca. De toegenomen verkopen in supermarkten compenseerden dit niet. Door de vraaguitval zitten vrieshuizen vrij vol en dat drukt de handelsprijzen. Ook andere exportlanden hadden hier last van. Naar België en Frankrijk gingen minder mosselen. Ook daalde de export naar Nigeria sterk. In hoofdstuk 9 vindt u meer informatie over de draaischijf die Nederland is in de vishandel. Van de totale waarde aan geëxporteerde vis en zeevruchten is 74% van Nederlandse makelij.

De import van vis en zeevruchten bedroeg 2,1 miljard euro in 2020, wat ongeveer 1% lager is dan in 2019. Duitsland had bij de import een aandeel van 12%, gevolgd door België en Denemarken met respectievelijk 10% en 8%. De import uit Duitsland nam met 9% af, vooral als gevolg van lagere import van mosselen. De importdaling vanuit België kwam op het conto van onder andere mosselen, andere schelpdieren en garnalen.

Tabel 5.14 Nederlandse handel in vis en zeevruchten (GN-03)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	3,0	-4,8%
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	72%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	3,1%	
Totale importwaarde (mld. euro)	2,1	-1,1%
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	3,1%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	482	-4
België	479	-2
Frankrijk	261	0
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	249	-9
België	205	-6
Denemarken	155	0

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

5.15 Export van levende dieren sterk omlaag

In 2020 bedroeg de export van levende dieren 1,9 miljard euro, 9,5% minder dan in 2019 (tabel 5.15). De belangrijkste exportproducten in deze handelsgroep zijn kippen, varkens, paarden en melkvee.

De exportwaarde werd dit jaar behoorlijk beïnvloed door de daling van de export van levende paarden naar vooral de VS. Vanwege de coronacrisis werd een stop afgekondigd door de NVWA voor niet-essentiële transporten.²³ Pas in

²³ <https://www.horses.nl/algemeen/coronavirus/export-van-paarden-stilgelegd-door-nvwa/>

augustus werd deze stop opgeheven.²⁴ Dichter bij huis daalde de export van levende dieren naar Duitsland en België door problemen bij de slachthuizen, waar geregeld uitbraken waren van met corona besmette personen. Ook speelde de sluiting van een slachthuis in Hasselt mogelijk een rol bij de lagere export naar België.²⁵ Daarnaast was de uitbraak van varkenspest in Duitsland van invloed. Zo kende 2020 een lagere exportwaarde van levende dieren naar Duitsland van met name levende (fok) varkens. Naar België daalde de exportwaarde van levende runderen sterk. Het aantal runderslachtingen lag in Nederland 8% hoger.²⁶

Tabel 5.15 Nederlandse handel in levende dieren (GN-01)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	1,9	-9,5
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	85%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	1,9%	
Totale importwaarde (mld. euro)	1,2	-5,5
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	1,8%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	829	-8
België	287	-12
Verenigde Staten	158	-27
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	592	-10
België	368	10
Denemarken	83	7

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

In 2020 bedroeg de importwaarde van levende dieren 1,2 miljard euro, ruim 5% lager dan in 2019. De belangrijkste herkomstlanden van de import zijn Duitsland (50%), België (31%) en Denemarken (7%). De daling van de importwaarde van levende dieren uit Duitsland komt voort uit een brede daling van het aantal ingevoerde kippen, runderen en varkens. De toename uit België volgt uit meer import van levende kippen. De toename van import uit

²⁴ <https://www.nvwa.nl/nieuws-en-media/actuele-onderwerpen/corona/b/aanpassingen-exportcertificering-levende-producten-en-dieren>

²⁵ <https://vilt.be/nl/nieuws/in-2020-moet-kalverslachterij-weg-uit-hasselt>

Denemarken is het gevolg van de gestegen waarde van de door Nederland geïmporteerde levende varkens en runderen.

5.16 Import bereidingen van vlees en vis groeit harder dan export

De exportwaarde van bereidingsproducten van vlees en vis bedroeg 1,8 miljard euro in 2020, een toename van ruim 6% ten opzichte van 2019 (tabel 5.16). Duitsland en België waren ook in 2020 de belangrijkste exportbestemmingen, met een aandeel van respectievelijk 31% en 20%. Het VK volgt op afstand als derde. De exportwaarde groeide sterk naar Duitsland (15%), met name door een toename van de verwerkte tonijnfilets en worsten. Naar België daalde de exportwaarde vooral door minder uitvoer van bereid kippenvlees.

Tabel 5.16 Nederlandse handel in bereidingen van vlees en vis (GN-16)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	1,8	6,2
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	65%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	1,9%	
Totale importwaarde (mld. euro)	1,7	3,4
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	2,6%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	570	15
België	368	-1
Verenigd Koninkrijk	202	3
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
België	374	17
Duitsland	257	-5
Marokko	142	-14

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

²⁶ <https://www.rvo.nl/onderwerpen/internationaal-ondernemen/handel-planten-dieren-producten/marktinformatie/statistieken>

Van de totale waarde aan geëxporteerde bereidingen van vlees en vis was in 2020 circa 65% van Nederlandse makelij. Nederland importeerde in 2020 voor 1,7 miljard euro aan bereidingsproducten van vlees en vis, 3,4% meer dan in 2019. België, Duitsland en Marokko nemen het grootste deel (44%) van de import voor hun rekening. Uit Marokko komen vooral garnalen, maar de verwerking daar kende door de strenge lockdown problemen. Met België was dit jaar meer handel in een breed scala aan bereide vleesproducten waardoor de import toename.

5.17 Export en import van suiker en suikerwerken nemen af

Nederland exporteerde in 2019 voor 1,5 miljard euro aan suiker en suikerwerk. Dit is bijna 2% minder dan in 2019 (tabel 5.17) en nagenoeg gelijk aan de ingeschatte daling van de consumptie van suiker door corona wereldwijd (-2%) en iets lager dan de inschatting in Europa (-2,6%)²⁷. De belangrijkste exportbestemmingen zijn Duitsland (19%) en België (13%), gevolgd door Frankrijk (9%) en het VK (8%). Naar al deze landen daalde de exportwaarde. Naar Frankrijk nam vooral de export van zuurtjes, witte suiker en gom, en geleiprodukten af. De export naar Duitsland daalde vooral door de verminderde afzet van gom en geleiprodukten. De exportwaarde naar België nam sterk af door een gedaalde uitvoer van fondant, marsepein, noga en ander cacao's suikerwerk. De dalingen werden deels teniet gedaan door een toename van de export naar Italië van witte suiker. De export van suiker en suikerwerk bestond in 2020 voor 79% uit goederen van Nederlandse makelij.

De import in 2020 bedroeg 0,9 miljard euro en was nagenoeg gelijk aan 2019. Van de import komt 29% uit Duitsland, 23% uit België en 10% uit Frankrijk. Vanuit Duitsland kan onder andere minder lactose en melksuikerstroop. De import uit België daalde met 6%, met name door minder invoer van fondant, marsepein, noga en ander cacao's suikerwerk, en maltodextrine. Vanuit Frankrijk werd 7% meer geïmporteerd, vooral meer witte- en rietsuiker.

²⁷ https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/farming/facts-and-figures/markets/overviews/market-observatories/sugar/expert-group_en

Tabel 5.17 Nederlandse handel in suiker en suikerwerk (GN-17)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	1,5	-1,8
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	79%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	1,5%	
Totale importwaarde (mld. euro)	0,9	0,1
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	1,3%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	275	-2
België	196	-7
Frankrijk	135	-11
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	259	8
België	209	-6
Frankrijk	94	5

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

5.18 Procentuele stijging export- en importwaarde koffie, thee en specerijen gelijk

De exportwaarde van koffie, thee en specerijen bedroeg 1,2 miljard euro in 2020, een toename van 5,2% in vergelijking met 2019. Dit is gelijk aan de procentuele groei van de import (tabel 5.18). Frankrijk (21%), Duitsland (15%) en België (13%) zijn de belangrijkste exportbestemmingen.

De export naar Frankrijk steeg met 6%, naar Duitsland nam de export met 7% toe en naar België steeg de exportwaarde met 8%. Naar Duitsland was vooral de exportwaarde van gember hoger. Er was dit jaar een beperkt aanbod terwijl de vraag sterk steeg.²⁸ De export naar Frankrijk en België steeg onder meer door een toename van de export van geroosterde koffie tegen hogere prijzen.

²⁸ <https://www.agf.nl/article/9263320/overzicht-wereldmarkt-gember/>

Tabel 5.18 Nederlandse handel in koffie, thee en specerijen (GN-09)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	1,2	5,2
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	52%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	1,2%	
Totale importwaarde (mld. euro)	1,5	5,2
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	2,3%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Frankrijk	249	6
Duitsland	176	7
België	147	8
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
België	299	0
Duitsland	260	-4
Frankrijk	205	9

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

De exportwaarde van koffie, thee en specerijen bestond in 2020 voor 54% uit goederen van Nederlandse makelij. Een groot deel van de export betreft dus wederuitvoer.

De top drie importlanden, weliswaar in een andere volgorde, zijn ook de top drie exporterende landen. België (20%), Duitsland (17%) en Frankrijk (13%) hadden het grootste aandeel in de import. De toegenomen importwaarde uit Frankrijk is het gevolg van een toename van de invoer van gebrande koffiebonen. Terwijl de exportwaarde van koffie, al dan niet geroosterd, naar Duitsland juist lager lag.

5.19 Sterke procentuele exportdaling van tabak en tabaksproducten

In 2020 nam evenals voorgaande jaren de exportwaarde van tabak en tabaksproducten af. De exportwaarde kwam op 0,9 miljard euro uit, een daling van 17% (tabel 5.19). Van deze producten ging 29% naar Duitsland, 14% naar het VK en 12% naar België. De exportwaarde steeg alleen naar het VK. Naar Duitsland werden vooral minder sigaretten geëxporteerd. De lagere

stroom goederen naar België is het gevolg van een lagere uitvoer van sigaretten en rooktabak.

Het aandeel van tabak en tabaksproducten in de totale landbouwexport is in 2020 net 1%. Van de geëxporteerde waarde aan tabak en tabaksproducten is 73% van Nederlandse makelij.

Tabel 5.19 Nederlandse handel in tabak en tabaksproducten (GN-24)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	0,9	-17,0
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	73%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	1,0%	
Totale importwaarde (mld. euro)	0,8	-3,7
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	1,2%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	269	-5
Verenigd Koninkrijk	129	8
België	109	-7
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Polen	214	-25
België	126	-5
Duitsland	89	-9

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

In 2020 bedroeg de import van tabak en tabaksproducten 0,8 miljard euro, een daling van bijna 4% ten opzichte van 2019. Het belangrijkste herkomstland is Polen (aandeel van 26%), de import uit Polen nam met 25% af. De import uit België daalde met 5% en vanuit Duitsland kwam 9% minder tabak en tabaksproducten de grens over. De importdaling vanuit Polen is vooral toe te schrijven aan een lager geïmporteerd volume aan sigaretten.

Vanuit de overheid wordt al langer het gebruik van tabaksproducten ontmoedigd.²⁹ Ook werd dit jaar bekend dat tabaksfabriek Niemeyer gaat sluiten, waardoor een verdere daling van zowel de in- en uitvoer te verwachten is.³⁰

5.20 Export van meel, mout en zetmeel afgenomen

In 2020 bedroeg de exportwaarde van meel, mout en zetmeelproducten 0,8 miljard euro; dat is een daling van ruim 5% ten opzichte van 2019 (tabel 5.20). Van deze goederen ging 14% naar Duitsland en 13% naar België. Naar beide landen nam de export sterk af. De export naar China, exportland nummer 6, steeg sterk. Het gaat dan vooral om meel, gries, poeder en vlokken, korrels en pellets van aardappelen. De lagere export naar Duitsland werd vooral veroorzaakt door een lagere exportwaarde van tarwezetmeel en mout. De lagere exportwaarde naar België had vooral te maken met een daling van het lagere volume van tarwegluten en ongebrande mout. Mout is een belangrijke grondstof voor het maken van bier. De bierproductie en -consumptie staan onder druk.³¹ De exportwaarde van meelindustrieproducten is voor circa 86% van Nederlandse makelij.

In 2020 bedroeg de import van meel, mout en zetmeel 0,8 miljard euro, iets meer dan in 2019 (1,5%). Het grootste deel van de import komt uit Duitsland (38%), België (30%) en Frankrijk (13%). Vanuit Duitsland werd meer aardappelzetmeel geïmporteerd. Zowel een hogere volume als gestegen prijs verhoogde de importwaarde. Vanuit Frankrijk importeerde Nederland meer kilogrammen meel, gries en poeder van aardappelen. Uit België nam zowel het volume als de prijs van de geïmporteerde tarwegluten af.

Tabel 5.20 Nederlandse handel in meel, mout en zetmeel (GN-11)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	0,8	-5,5
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	86%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	0,8%	
Totale importwaarde (mld. euro)	0,8	1,5
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	1,2%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	101	-15
België	83	-16
Verenigd Koninkrijk	66	7
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	298	6
België	237	-8
Frankrijk	105	3

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

5.21 Daling import en onveranderde export van overige producten van dierlijke oorsprong

Nederland exporteerde in 2020 voor 0,6 miljard euro aan overige producten van dierlijke oorsprong. Dit is nagenoeg gelijk aan een jaar eerder. (tabel 5.21). Het gaat hier om een diverse groep producten, zoals rundersperma, darmen, blazen, magen, veren, haren en visafval. Van deze producten ging 20% naar Duitsland, 10% naar zowel Frankrijk als China.

Van de waarde aan geëxporteerde goederen is 34% van Nederlandse makelij. Bijna twee derde van de export bestaat dus uit wederuitvoer.

De exporttoename naar Duitsland betreft vooral een toename van 'darmen, blazen en magen'. Naar China werd juist een stuk minder van deze productcategorie uitgevoerd.

²⁹ <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/roken/documenten/convenanten/2018/11/23/nati-naal-preventieakkoord>

³⁰ <https://www.rtvnoord.nl/nieuws/766401/Tabaksfabriek-Niemeyer-sluit-na-200-jaar>

³¹ <https://www.nederlandsebrouwers.nl/nieuws/actueel/biermarkt-krijgt-flinke-klap-in-oktober/>

In 2020 bedroeg de import van andere producten van dierlijke oorsprong 0,4 miljard euro, een afname van 5,5% ten opzichte van 2019. China is het belangrijkste herkomstland van de import (35%), gevolgd door Duitsland (27%) en België (8%). Vanuit China veranderde de importwaarde door prijsverlaging van 'darmen, blazen en magen'. De daling van de import uit Duitsland kwam door een waardedaling van de restgroep 'producten van dierlijke oorsprong' en pezen en zenen van huiden. De procentuele verandering bij België was een stuk groter. Minder darmen, blazen en magen werden uit dit land ingevoerd.

Tabel 5.21 Nederlandse handel in overige producten van dierlijke oorsprong (GN-05)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	0,6	0,7
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	34%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	0,6%	
Totale importwaarde (mld. euro)	0,4	-5,5
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	0,6%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	116	10
China	57	-32
Frankrijk	56	1
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
China	147	-4
Duitsland	114	-4
België	34	-18

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

5.22 Export- en importwaarden granen neemt af

De exportwaarde van granen bedroeg in 2020 0,6 miljard euro, een daling van ruim 12% ten opzichte van 2019 (tabel 5.22). Vooral de export naar omringende landen Duitsland, België en Frankrijk nam sterk af. De daling naar België was met 2% beperkt. Samen zijn deze drie landen goed voor meer dan

77% van de export. Overigens is Nederland een netto-importeur van deze goederengroep.

De daling van de export richting Duitsland en Frankrijk kwam door een afname van de volumes van (zaai)mais. Ook naar België daalde de exportvolumes van mais, maar ook voor andere granen was de exportwaarde lager. Mogelijk hebben de lagere exporten te maken met de lagere importen. In 2020 was de export van granen voor 39% van Nederlandse makelij.

De importwaarde daalde met ruim 8%, een daling die absoluut gezien veel sterker is dan de exportafname. Frankrijk is met een aandeel van 25% het belangrijkste herkomstland voor de import van granen in Nederland. Het aandeel van Oekraïne is 20%, de afgelopen jaren steeg de import uit dit land sterk. Duitsland volgt met een aandeel van ruim 19%. Uit Frankrijk werd minder tarwe tegen een lagere prijs ingevoerd en uit Oekraïne werd veel minder kilogrammen mais geïmporteerd. Daar tegenover stond een grotere hoeveelheid van gerst en tarwe uit Duitsland. Meer over de handel in granen is te lezen in [hoofdstuk 9](#).

Tabel 5.22 Nederlandse handel in granen (GN-10)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	0,6	-12,2
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	40%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	0,6%	
Totale importwaarde (mld. euro)	2,7	-8,5
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	4,1%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	229	-15
België	150	-2
Frankrijk	47	-22
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Frankrijk	695	-21
Oekraïne	538	-27
Duitsland	510	16

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

5.23 Meer export en import van plantensappen

In 2020 steeg de export van plantensappen met ruim 19%. De exportwaarde van plantensappen is gering met 0,1 miljard euro (tabel 5.23). Onder deze productgroep vallen onder andere zoethout(drop), hopextracten en pectine.

Door de lage absolute waarde zijn de procentuele verschillen groot. De toename van de export naar het VK valt hierdoor op. De exportwaarde werd sterk beïnvloed door een lager volume van plantensappen die tegen sterk hogere exportprijzen werden verhandeld. De exportwaarde naar de VS nam eveneens toe, vooral door toename van plantenslijmen en bindmiddelen uit guarzaden. Guargom kan worden toegepast als emulgator, verdikker en stabilisator in voedingsmiddelen en diervoeding. De exporttoename naar Duitsland was ook toe te schrijven aan een hogere exportwaarde van plantenslijmen en bindmiddelen. Van de totale waarde aan geëxporteerde plantensappen is 63% van Nederlandse makelij.

Tabel 5.23 Nederlandse handel in plantensappen (GN-13)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mil. euro)	108,1	19,2
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	63%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	0,1%	
Totale importwaarde (mil. euro)	163,8	5,2
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	0,2%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	19	22
Verenigde Staten	13	29
Verenigd Koninkrijk	13	242
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	30	-1
Frankrijk	19	10
België	15	-15

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

De importwaarde van plantensappen bedroeg in 2020 bijna 0,2 miljard euro en nam met ruim 5% toe ten opzichte van 2019. De belangrijkste herkomstlanden zijn Duitsland (18%), Frankrijk (12%) en de België (9%). De import steeg het sterkste uit Frankrijk door toename van de import van pectine (+10%).

5.24 Sterke groei export bij iets hogere import van vlechtstoffen

De exportwaarde van vlechtstoffen (zoals bamboe en riet) bedroeg in 2020 ruim 48 miljoen euro. Dat is een toename van ruim 43% ten opzichte van 2019. Het aandeel in de totale landbouwexport is beperkt (tabel 5.24). De belangrijkste exportbestemmingen zijn de VS (30%), het VK (19%) en Duitsland (18%). De export naar de VS steeg sterk. Ook de export naar andere landen in de top drie (het VK en Duitsland) kende door deze groep een groei met dubbele cijfers. In 2020 bestond de exportwaarde van vlechtstoffen voor 37% uit producten van Nederlandse makelij.

Tabel 5.24 Nederlandse handel in vlechtstoffen (GN-14)

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mil. euro)	48,3	43,1
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	37%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	0,1%	
Totale importwaarde (mil. euro)	76,8	4,4
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	0,1%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Verenigde Staten	14	173
Verenigd Koninkrijk	9	13
Duitsland	9	27
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
India	27	-4
China	24	-3
België	8	21

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

Nederland importeerde voor ruim 76 miljoen euro aan vlechtstoffen. De twee belangrijkste herkomstlanden zijn India (35%) en China (31%). Uit India komen overige plantaardige producten en uit China komt vooral bamboe. De mutaties waren hier niet groot.

5.25 Export en import van overige primaire en secundaire landbouwgoederen stijgen

De exportwaarde van overige primaire en secundaire landbouwproducten bedroeg 4 miljard euro in 2020 (tabel 5.25). Dit is een stijging van ruim 9% ten opzichte van 2019. In deze productgroep zitten onder andere glycerol, rubber, katoen en diverse oliën.

Tabel 5.25 Nederlandse handel in overige primaire en secundaire landbouwgoederen

	2020 (raming)	mutatie t.o.v. 2019 in %
Totale exportwaarde (mld. euro)	4,0	9,5
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	75%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	4,2%	
Totale importwaarde (mld. euro)	4,4	11,6
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	6,6%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	809	8
België	407	4
Verenigd Koninkrijk	356	7
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	728	-4
Indonesië	504	18
België	425	0

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS

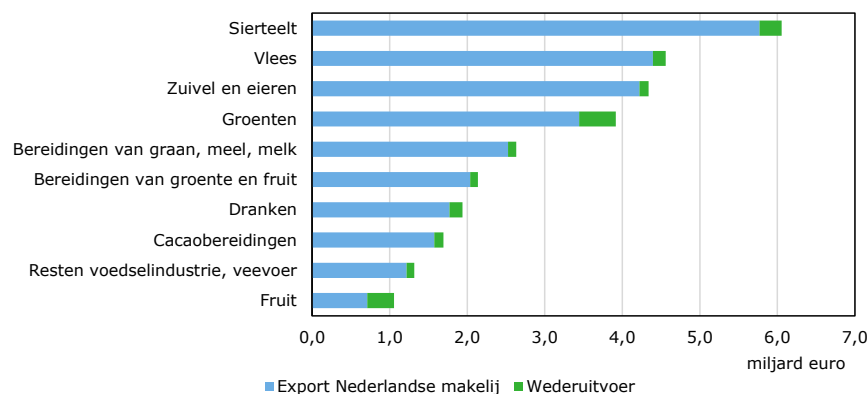
Duitsland is de belangrijkste exportbestemming (20%), gevolgd door België (10%) en het VK (9%). De exportwaarde van deze overige primaire en secundaire landbouwgoederen bestaat voor 75% uit goederen van Nederlandse makelij. Deze diverse groep heeft een aandeel van ruim 4% in de totale land- en tuinbouwexport. Bij de import is gaat het om ruim 6,5%.

De import van deze groep landbouwproducten bedroeg 4,4 miljard euro in 2020, een toename met bijna 12% ten opzichte van 2019. De import kwam in 2020 met name uit Duitsland (17%), Indonesië (11%) en België (10%). De import uit Indonesië steeg onder andere door de toename van vetzuurdistillaat. Dit kan gebruikt worden in bijvoorbeeld coatings, lijmen en kunststoffen.³²

5.26 Grootste groei exportverdiensten bij vleesexport

In hoofdstuk 4 zijn de landbouwexportverdiensten van hoofdstuk 3 uitgesplitst naar landen van bestemming. In dit hoofdstuk worden de verdiensten uitgesplitst naar soorten landbouwgoederen. Daaruit blijkt dat Nederland het meest verdient aan de export van sierteelt (6,1 miljard euro in 2019), waarvan 5,8 miljard door de export van Nederlandse makelij en 0,3 miljard dankzij wederuitvoer (zie figuur 5.1). Na sierteelt volgt de export van vlees (4,6 miljard euro), zuivel en eieren (4,3 miljard) en groenten (3,9 miljard). Bereidingen van graan, meel en melk, zoals babymelkpoeder staat op plek 5 en daarna volgen bereidingen van groente en fruit, dranken, cacao bereidingen, resten voedselindustrie/veevoer en de export van fruit. De fruitexport staat pas op de tiende plek, omdat het grootste deel wederuitvoer van buitenlands fruit betreft, fruit waaraan Nederland relatief weinig verdient.

³² https://mvo.nl/media/duurzaamheid/biobrandstoffen/mvo_brochure_de_waarde_van_plantaardige_en_dierlijke_vetten_en_olien_voor_de_biobased_economy_nieuw.pdf

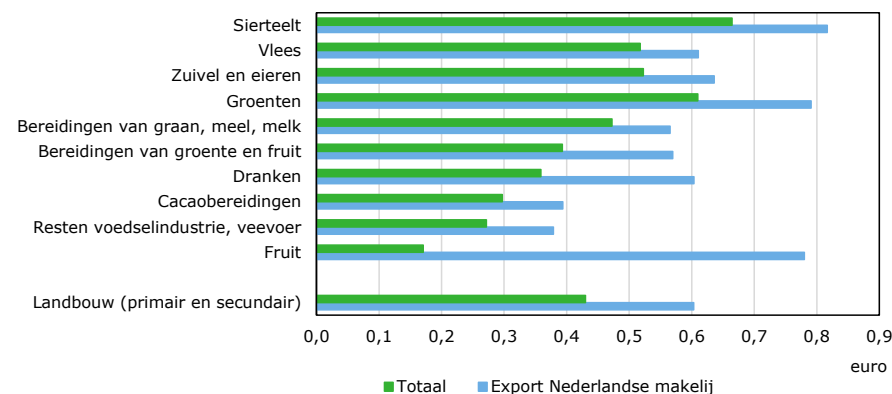

Figuur 5.1 Hoogste verdiensten bij de landbouwexport in 2019

Bron: CBS (waardeketenonderzoek),

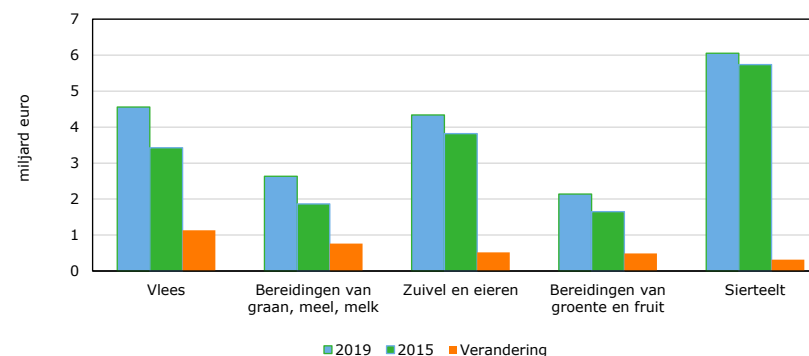
Sierteelt is ook het meest lucratieve agrarische exportproduct indien wordt gerekend met de verdiensten per euro exportwaarde (zie figuur 5.2). Aan een euro sierteeltexport verdient Nederland 66 eurocent. Voor sierteeltexport van Nederlandse makelij is dat zelfs 82 eurocent per euro exportwaarde. Ook aan de export van Nederlandse groente en fruit wordt met respectievelijk 79 en 78 eurocent sterk bovengemiddeld verdiend. De totale fruitexport is veel minder lucratief door de grote invloed van wederuitvoer. De gemiddelde landbouwexport levert 43 eurocent per euro exportwaarde op en dat is 60 eurocent indien wederuitvoer niet wordt meegerekend.

In vergelijking met 2015 zit de grootste groei in de verdiensten aan de landbouwexport niet bij de sierteelt (nu plek 5), maar bij de vleesexport. In 2019 stegen de exportverdiensten met 1,1 miljard euro (zie figuur 5.3). Na vlees volgen de bereidingen van graan, meel en melk (+0,8 miljard), dan gaat het met name om groei van de export van babymelkpoeder naar China. Ook de export van zuivel en eieren en de export van bereidingen van groenten en fruit (beide +0,5 miljard) zijn in toenemende mate rendabel. De export van het belangrijkste exportproduct sierteelt kende een beperkte groei van +0,3 miljard euro.

Figuur 5.2 Nederlandse verdiensten per euro exportwaarde, 2019

Bron: CBS (waardeketenonderzoek).

Figuur 5.3 Grootste toename in exportverdiensten, 2015-2019

Bron: CBS (waardeketenonderzoek).

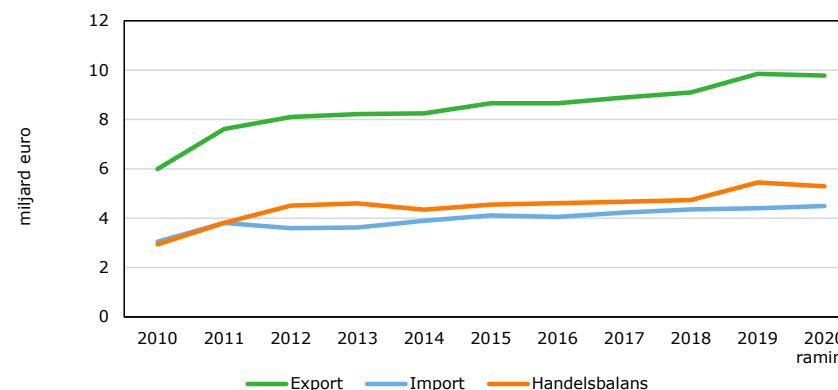
De handel in landbouwgerelateerde goederen

In dit hoofdstuk ligt de focus op landbouwgerelateerde goederen, dit zijn goederen die internationaal worden verhandeld ten behoeve van landbouw- of voedingsectoren. Bekende voorbeelden zijn landbouwmachines en machines voor de voedingsmiddelenindustrie, maar ook bijvoorbeeld meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen behoren tot de landbouwgerelateerde goederen.

De landbouwgerelateerde goederen (of tertiaire landbouwgoederen) vormen samen met de (primaire en secundaire) landbouwgoederen, een bredere definitie van de Nederlandse handel in landbouwgoederen. In paragraaf 6.1 komen de macro-ontwikkelingen aan bod, paragraaf 6.2 voegt een landendimensie toe, paragraaf 6.3 een goederendimensie en paragraaf 6.4 bespreekt de Nederlandse verdiensten aan de export van landbouwgerelateerde goederen.

6.1 Landbouwgerelateerde goederen: kleine daling export

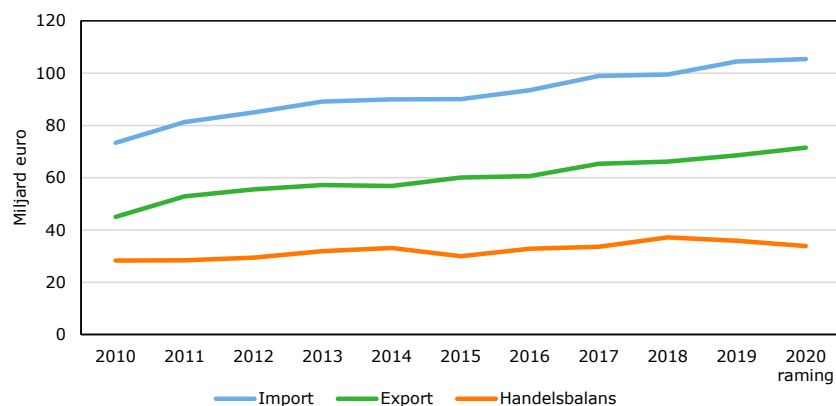
Voor 2020 wordt de export van landbouwgerelateerde goederen geraamd op 9,79 miljard euro (zie figuur 6.1). Dat is 0,6% minder dan in 2019 (9,85 miljard euro), maar duidelijk meer dan in de jaren ervoor. De import van landbouwgerelateerde goederen wordt geraamd op een nieuw record (4,49 miljard euro), 2,1% meer dan in 2019. Door deze ontwikkelingen is het handelsoverschot in landbouwgerelateerde goederen afgenomen tot 5,29 miljard euro, iets minder dan in 2019, maar fors meer dan in de jaren ervoor. Over de gehele periode 2010-2020 is het handelsoverschot met 80% toegenomen, meer dan de exportgroei (63%) en de importgroei (47%) in deze periode. De sterke groei van het handelsoverschot heeft er mee te maken dat de export absoluut gezien veel meer bedraagt dan de import. Een groei in het handelsoverschot vindt daarmee zelfs plaats bij een gelijke procentuele toename.

Figuur 6.1 Import, export en handelsbalans van landbouwgerelateerde goederen

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

De export van de landbouw- en landbouwgerelateerde export samen (de zogenaamde 'brede' landbouwexport) wordt voor 2020 geraamd op 105,4 miljard euro, iets hoger dan de 104,5 miljard euro van 2019 en daarmee een nieuw exportrecord (zie figuur 6.2). Ook de brede landbouwimport komt uit op een nieuw record met een bedrag van 71,5 miljard euro in 2020. Door zowel een dalend handelsoverschot bij de landbouwgoederen als bij de landbouwgerelateerde goederen is er cumulatief wel een sterk dalend overschot, van 35,9 miljard euro in 2019 tot 33,8 miljard euro in 2020. Dit is lager dan in 2019, maar wel hoger dan in de jaren ervoor.

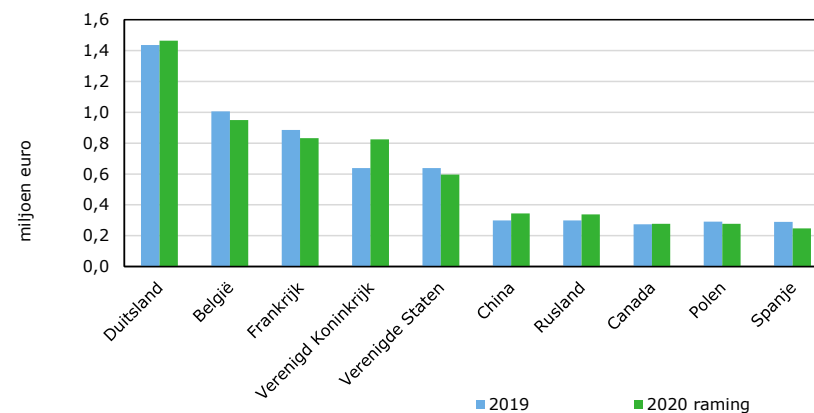
Figuur 6.2 Import, export en handelsbalans bij landbouw- en landbouwgerelateerde goederen
Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

6.2 Groei bij de export naar het VK

De top tien exportbestemmingen van landbouwgerelateerde goederen (figuur 6.3) kent veel overeenkomsten met de top tien van landbouwgoederen (figuur 4.2). Er zitten ook enkele nieuwe bestemmingen bij. Zo staat Rusland op plaats zes als bestemming van tertiaire landbouwexport en komt Canada naar voren op plek 8. Bij beide landen gaat het met name om een import van Nederlandse landbouwmachines en machines voor de voedingsmiddelenindustrie. Bij Canada gaat het daarnaast ook om een import van Nederlandse kasmaterialen. De plekken van Rusland en Canada gaan ten koste van Italië en Zweden. Duitsland, België, Frankrijk en het VK vormen net als bij de landbouwgoederen de top vier, op vijfde plek staan de VS.

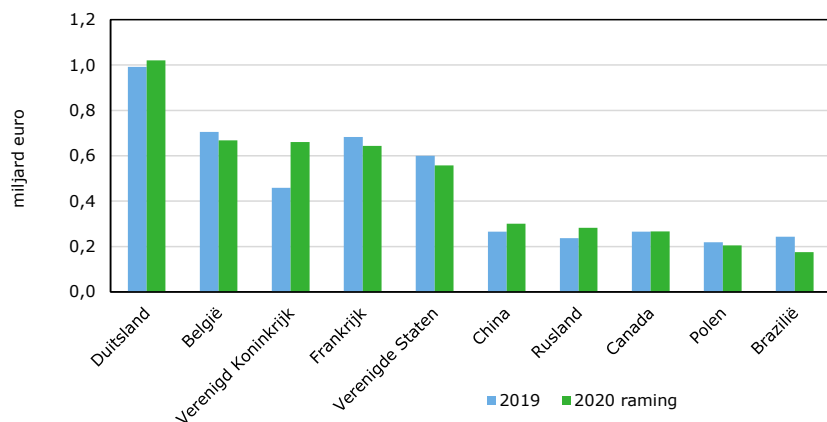
In vergelijking met 2019 zijn verschillende ontwikkelingen zichtbaar. De opvallendste betreft de groei van de export naar het VK (+29%). Het gaat hier met name om een sterke toename van de export van kasmaterialen. Dit hangt mogelijk samen met Brexit en de Britse angst om te afhankelijk te worden van de import van agrarische goederen na Brexit (zie verder hoofdstuk 7). Maar ook ver vóór Brexit was er al Britse belangstelling voor innovatie in

glastuinbouw (LNV, 2016). De export van tertiaire goederen naar China (+15%) en Rusland (+13%) neemt fors toe. Het betreft met name een exporttoename van machines voor de voedingsmiddelenindustrie.

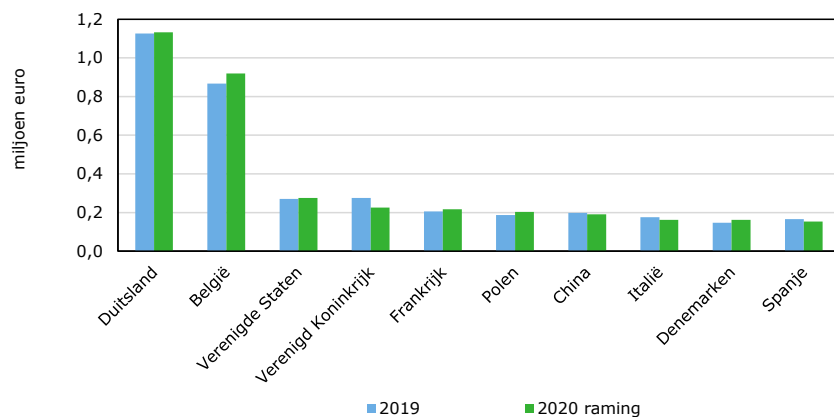

Figuur 6.3 Top tien bestemmingen export van landbouwgerelateerde goederen
Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

Als de cijfers worden gecorrigeerd voor wederuitvoer, is het beeld vergelijkbaar, met vrijwel dezelfde landen in dezelfde volgorde (zie figuur 6.4). Enkel Brazilië (vooral invoer van Nederlandse meststoffen) staat nu op plek 9 van de rangschikking ten koste van Spanje dat buiten de top tien valt. Vanwege de belangrijke Nederlandse component van de export naar het VK (Nederlandse kasmaterialen) is de ontwikkeling van de export naar het VK nog groter indien wederuitvoer niet meeteelt. Dan is de groei van deze export niet 29%, maar zelfs 44%. Het VK is dan zelfs de derde bestemming van Nederlandse landbouwgerelateerde goederen, net na België en net voor Frankrijk.

Figuur 6.4 Top tien bestemmingen export van landbouwgerelateerde goederen van Nederlandse makelij
Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

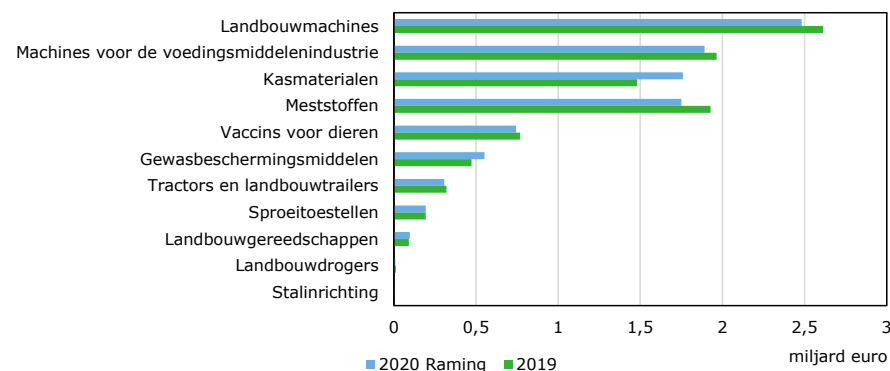

Figuur 6.5 Top tien herkomstlanden van landbouwgerelateerde goederen van Nederlandse makelij
Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

De invoer van landbouwgerelateerde goederen (figuur 6.5) is niet alleen veel minder dan de export (figuur 6.3) maar ook veel geconcentreerder. Bijna de helft van alle import komt uit de buurlanden Duitsland en België. Dan gaat het onder andere om landbouwmachines en kasmaterialen. Alle andere landen in de wereld spelen een bescheiden rol als leverancier. De opvallendste verschillen met 2019 zijn te zien bij het VK (18% minder import) en Denemarken (10% meer import).

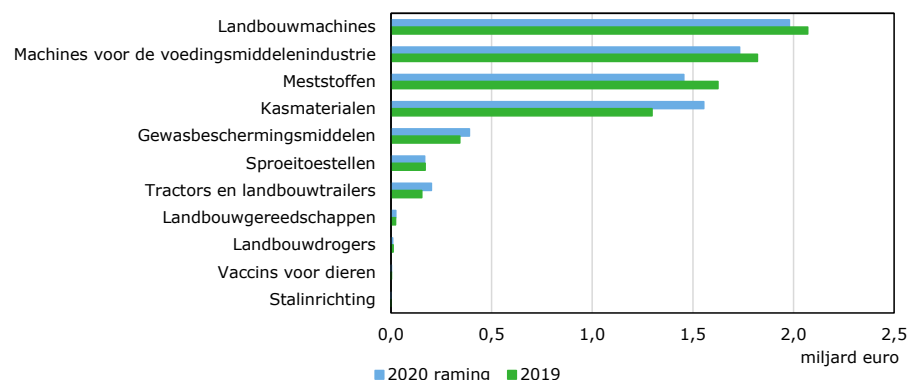
6.3 Landbouwmachines meest uitgevoerde tertiaire goed

Kijkend op productniveau dan zijn er vier tertiaire landbouwgoederen met een hoge exportwaarde en zeven met een lage tot hele lage exportwaarde (zie figuur 6.6). Zo is de export van landbouwmachines (25%), machines voor de voedingsmiddelenindustrie (19%), kasmaterialen en meststoffen (elk 18%) goed voor 81% van de totale exportwaarde. In absolute zin heeft de grootste groei plaatsgevonden bij de export van kasmaterialen (0,3 miljard euro) en dit is vooral export naar het VK. Bij de andere goederen uit de top vier is er juist een kleine afname in vergelijking met 2019.

Figuur 6.6 Landbouwgerelateerde export naar productgroep
Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

Indien wederuitvoer niet wordt meegerekend, dan blijft de top vier ongewijzigd (zie figuur 6.7). De export van deze goederen is namelijk voor het grootste deel van Nederlandse makelij. De nummer vijf van de totale export, vaccins voor dieren, zakt echter wel helemaal weg, omdat vrijwel alle export wederuitvoer betreft. Er zit ook relatief veel wederuitvoer bij andere goederen buiten de top vier waardoor de dominantie van de top vier nog groter wordt. Het aandeel van landbouwmachines, machines voor de voedingsmiddelenindustrie, kasmaterialen meststoffen is nu niet 81% maar 89% van het totaal.

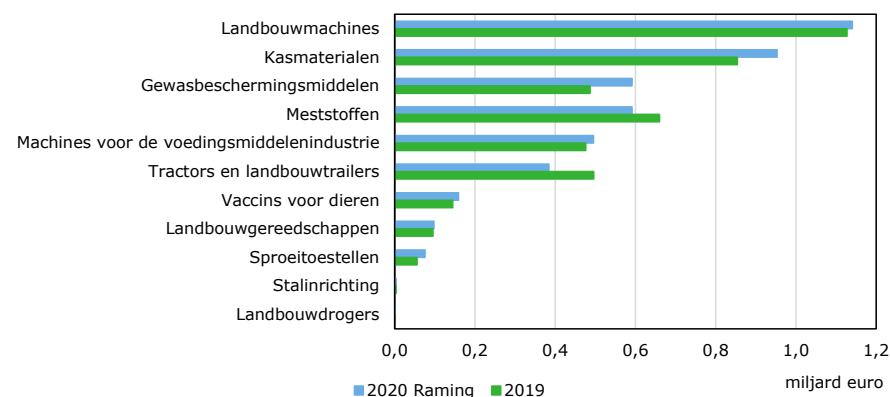

Figuur 6.7 Landbouwgerelateerde export van Nederlandse makelij
Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

Aan de invoerkant domineren landbouwmachines (1,1 miljard euro) en kasmaterialen (1,0 miljard) (figuur 6.8). Op enige afstand volgen gewasbeschermingsmiddelen, meststoffen (elk 0,6 miljard), machines voor de voedingsmiddelenindustrie (0,5 miljard) en tractors/landbouwtrailers (0,4 miljard). De andere landbouwgerelateerde goederen worden veel minder ingevoerd.

In vergelijking met 2019 zijn er geen grote verschillen. De grootste toename bij de invoer betrof gewasbeschermingsmiddelen en kasmaterialen (elk

0,1 miljard euro) en de grootste afname betrof meststoffen en tractors/landbouwtrailers (elk -0,1 miljard euro).

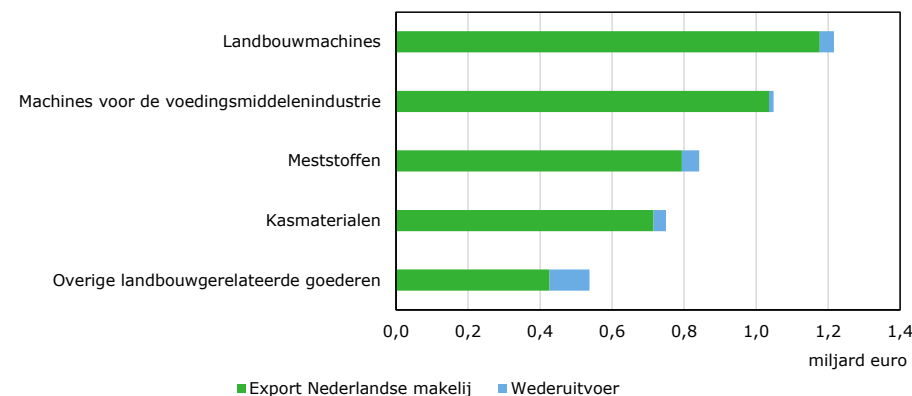
Figuur 6.8 Landbouwgerelateerde import naar productgroep
Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

6.4 Brede landbouwexportverdiensten 46 miljard euro

Ook voor de tertiaire of landbouwgerelateerde goederen kan worden vastgesteld hoeveel de export ervan oplevert voor de Nederlandse economie. Voor 2020 worden de exportverdiensten geraamd op 4,2 miljard euro (zie figuur 6.9). Dat betekent, net als bij de exportwaarde, een daling ten opzichte van 2019. Toen waren de verdiensten aan de export van landbouwgerelateerde goederen nog 4,4 miljard euro.

Inclusief de primaire en secundaire landbouwgoederen (paragraaf 3.4) komen de 'brede' landbouwexportverdiensten voor Nederland daarmee uit op 46,1 miljard euro in 2020 (voor 2019 was dat 46,6 miljard euro). Het cijfer van 2020 komt overeen met 34% van de totale goederenexportverdiensten en circa 6,4% van het Nederlandse bbp.

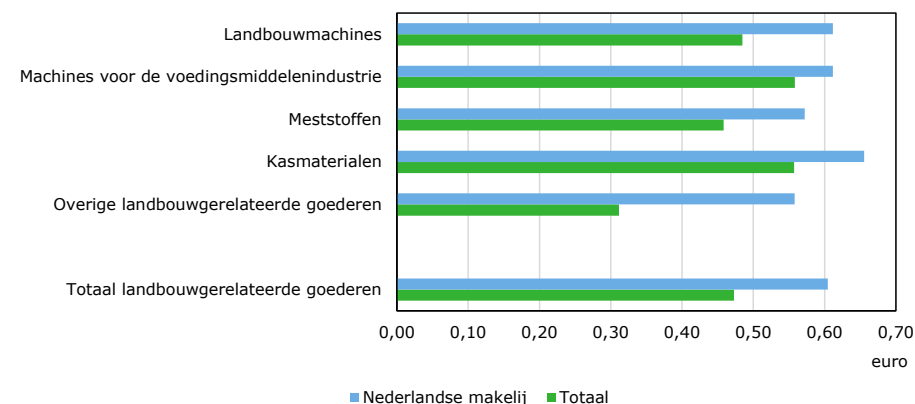
Voor de landbouwgerelateerde goederen zijn voor het jaar 2019 ook gegevens beschikbaar op goederenniveau. Daaruit blijkt dat Nederland het meest verdient aan de export van landbouwmachines (1,2 miljard euro), gevolgd door machines voor de voedingsmiddelenindustrie (1,0 miljard), meststoffen (0,8 miljard) en kasmaterialen (0,7 miljard).

Figuur 6.9 Landbouwgerelateerde goederen met grootste exportverdiensten in 2019
Bron: CBS (waardeketenonderzoek).

Aan een gemiddelde euro exportwaarde van landbouwgerelateerde goederen verdient Nederland net zoveel als aan een gemiddelde euro exportwaarde van landbouwgoederen: 60 eurocent (zie figuur 6.10). Bij de export van Nederlandse makelij ligt het rendement echter hoger bij de landbouwgerelateerde goederen (47 om 43 eurocent), dit komt door een lager percentage wederuitvoer in vergelijking met de landbouwgoederen. Het meest lucratief is de export van kasmaterialen en de export van machines voor de voedingsmiddelenindustrie. Hieraan verdient Nederland 56 eurocent per euro exportwaarde. Indien we enkel kijken naar de in Nederland geproduceerde

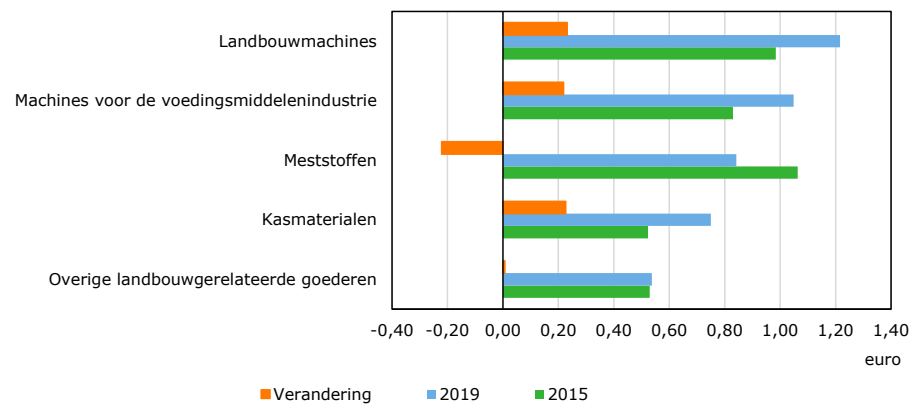
export (zonder wederuitvoer) dan blijken kasmaterialen³³ toch het meest lucratief met 66 eurocent exportverdiensten per euro exportwaarde.

Figuur 6.10 Exportverdiensten per euro exportwaarde, 2019
Bron: CBS (waardeketenonderzoek).

De meeste landbouwgerelateerde export levert in de loop van de tijd steeds meer op. Daarbij is de toename in exportverdiensten bij drie groepen tussen 2015 en 2019 vrijwel gelijk (zie figuur 6.11). Zowel bij landbouwmachines, machines voor de voedingsmiddelenindustrie en kasmaterialen zijn de exportverdiensten in deze periode gestegen met ruim 0,2 miljard euro. Bij de export van meststoffen zijn de verdiensten juist met hetzelfde bedrag afgenomen. Bij de som van alle overige landbouwgerelateerde goederen heeft er in deze periode nauwelijks ontwikkeling plaatsgevonden in de Nederlandse exportverdiensten.

³³ De export van kasmaterialen is een goed voorbeeld van Nederlandse kennisexport. Meer over dit thema is te vinden in de vorige editie van deze publicatie (Jukema et al., 2020, hoofdstuk 10).

Figuur 6.11 Ontwikkeling exportverdiensten landbouwgerelateerde goederen, 2015-2019
Bron: CBS (waardeketenonderzoek).

London

7

Stobart

De gevolgen van Brexit voor de Nederlandse landbouwhandel

Sinds 31 januari 2020 is het Verenigd Koninkrijk (VK) formeel geen lid meer van de Europese Unie (EU). Wat volgde was een transitieperiode van 11 maanden, waarin de EU-regels voor de onderlinge handel nog altijd van toepassing waren. Pas vanaf 1 januari 2021 gelden er nieuwe handelsregels. Op 24 december 2020 hebben de EU en het VK een akkoord bereikt over deze nieuwe regels en op 28 december hebben de EU-regeringsleiders hun goedkeuring gegeven. Ook het Britse parlement is akkoord gegaan. Enkel het Europese Parlement moet nog haar goedkeuring geven. Dat zal naar verwachting in januari 2021 gebeuren. Voor dit hoofdstuk wordt ervan uitgegaan dat het Europees Parlement akkoord zal gaan met de handels- en samenwerkingsovereenkomst tussen de EU en het VK (vanaf hier: 'handelsakkoord') van 24 december.

Sinds het Britse Brexit-referendum van juni 2016 is er een duidelijk beneden gemiddelde groei van de Nederlandse handel met het VK (zie bijvoorbeeld CBS, 2020; CBS, 2019; CBS, 2018). Dit is vermoedelijk deels een 'pre-Brexit-effect', een teruggang van de handel door onzekerheid over en anticipatie op een daadwerkelijke Brexit. Paragraaf 7.1 beschrijft de economische literatuur over pre-Brexit-effecten in algemene zin en paragraaf 7.2, 7.3 en 7.4 geven een idee van pre-Brexit-effecten op de landbouwhandel met het Verenigd Koninkrijk.

Paragraaf 7.5 en 7.6 gaan in op de periode vanaf 1 januari 2021 en beschrijven verwachte 'post-Brexit-effecten' in algemene zin. Paragraaf 7.7 vat de belangrijkste conclusies ten aanzien van pre-Brexit-effecten (2016-20) en verwachte post-Brexit-effecten (vanaf 2021) samen. In [bijlage 5](#) staan Brexit-achtergronden beschreven met onder andere historische mijlpalen en oorspronkelijke Brexit-scenario's.

7.1 Pre-Brexit: onzekerheid en anticipatie

Onder 'pre-Brexit-effecten' worden hier alle economische verstoringen in het VK en in de EU tot 1 januari 2020 verstaan die te maken hebben met de keuze van het Verenigd Koninkrijk om de EU (interne markt en douane-unie) te verlaten. Daarbij is de nee-stem bij het Brexit-referendum van juni 2016 het onbetwiste startpunt van de pre-Brexit-periode (zie onder andere Born et al., 2019; Crowley et al., 2019). Pre-Brexit-effecten vinden hun oorsprong in sentiment en gedrag: onzekerheid over en anticipatie op een daadwerkelijke Brexit. In augustus 2016 zag 38% van de Britse bedrijven Brexit als een van de grootste onzekerheidsrisico's en drie jaar later was dat 54% (Bloom et al., 2019). Gevonden pre-Brexit-effecten in de economische literatuur zijn onder andere:

- *Dalende investeringen door en productiviteit van Britse bedrijven*, met een extra scherpe daling bij internationaal opererende bedrijven. De productiviteitsdaling heeft te maken met het steken van managementtijd en middelen in het maken en het continu bijwerken van 'Brexit-planning' na het Brexit-referendum (Bloom et al., 2019).
- *Daling van bbp in de Britse economie*. Eind 2018 was er al een verlaging van 1,7 tot 2,5% van het bbp te zien als gevolg van Brexit volgens Born et al. (2019). De auteurs schatten dat 80% kan worden gezien als een anticipatie-effect bij bedrijven (minder investeringen) en huishoudens (minder uitgaven) in de verwachting op een minder welvarende toekomst. De overige 20% heeft te maken met onzekerheid over economisch beleid en de toekomstige relatie met de EU.
- *Minder Britse exporteurs*. Crowley et al. (2019) schatten dat de onzekerheid over een nieuw handelsakkoord tussen de VK en de EU heeft geleid tot minimaal 5,3 duizend exporteurs die niet zijn overgegaan tot export van

nieuwe producten naar de EU en minimaal 5,4 duizend exporteurs die zijn gestopt met exporteren naar de EU.

- *Lagere exportwaarde*. Douch et al. (2018) hebben de studie van Crowley et al. (2019) verder verdiept door te kijken naar de bilaterale handel tussen het VK en andere landen (zoals Nederland) en niet alleen naar de extensieve marge (aantal exporteurs), maar ook de intensieve marge (de exportomvang per exporteur). Zo schat men dat er bij de Britse export naar Nederland circa 13% exportwaarde is verloren gegaan na het Brexit-referendum, ondanks het gedaalde Britse pond.

Bovenstaande economische literatuur beschrijft de situatie pre-corona. In de coronatijd zijn er weinig econometrische studies ten aanzien van Brexit verricht. Wel is zichtbaar dat het Britse bbp in 2020 veel harder is geraakt dan andere (door de coronacrisis geraakte) EU-landen. Corona-onzekerheid en Brexit-onzekerheid kunnen elkaar daarbij hebben versterkt (Financial Times, 2020). Het is wel zo dat de coronacrisis meer de dienstensectoren raakt (zoals horeca, toerisme) en Brexit meer de goederenhandel (The Economist, 2020).

Vanuit een Nederlands perspectief is er nog weinig kwantitatieve analyse van pre-Brexit-effecten verricht. Wel is duidelijk dat ook internationaal opererende bedrijven in Nederland kosten hebben ervaren, hoewel deze lager zullen zijn geweest dan in het VK (PWC, 2017). Zo moesten veel organisaties opnieuw nadenken over hun eigen bedrijfsvoering (handel en leveringsketens, regulering, directe buitenlandse investeringen, arbeidsmarkt, fiscale en juridische structuren). Bovendien hebben aandelenmarkten en valutamarkten sterk gereageerd op het Brexit-referendum, met bijvoorbeeld een daling van het Britse pond tot gevolg (PWC, 2017).

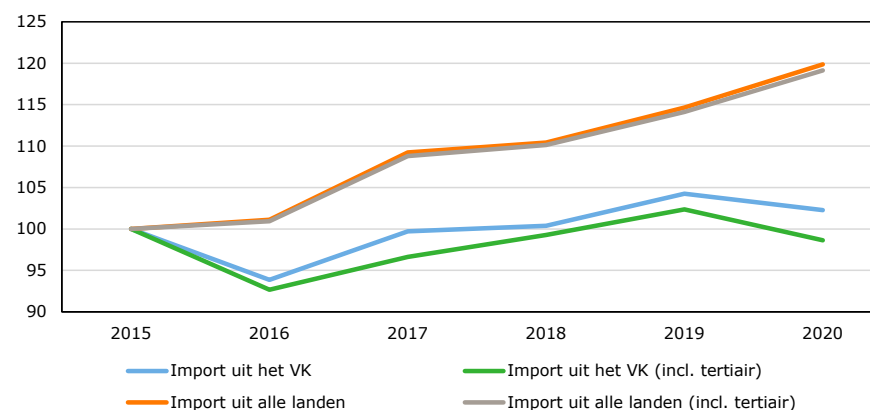
Soms kan de Brexit-onzekerheid voor bepaalde partijen tijdelijk positief uitdraaien, zoals voor Nederlandse exporteurs die profiteren van mogelijk Brits 'hamstergedrag' in anticipatie op een Brexit. Dat gebeurde vermoedelijk in 2019 al (Volkskrant, 2019) en ook in de aanloop naar de definitieve Brexit (1 januari 2021) begint de export naar het VK zich iets beter te ontwikkelen (zie figuur 2.3). Of het hier echt om hamstereffecten gaat moet nader onderzocht worden. Het kan ook positief zijn dat Britse bedrijven op Brexit anticiperen door zich te verplaatsen naar Nederland (Korteweg, 2019). Dat gebeurt ook bij bedrijven uit andere landen dan het VK. Zo verplaatst de grootste bank van Australië haar Europese hoofdkantoor van Londen naar

Amsterdam (Parool, 2020). De recente toename van de export van kasmaterialen naar het VK, een ander pre-Brexit-effect, is positief op de korte termijn, maar kan op de lange termijn minder vraag naar Nederlandse producten betekenen (zie paragraaf 6.2).

De volgende paragrafen gaan in op mogelijke pre-Brexit-effecten voor de Nederlandse handel in landbouwgoederen met het VK. Hierbij worden 2015, als controlejaar voor het referendum, en 2020 met elkaar vergeleken.

7.2 De Nederlandse landbouwimport uit het VK

Sinds 2015 is de Nederlandse landbouwimport uit het Verenigd Koninkrijk nauwelijks in waarde gegroeid (figuur 7.1). In 2020 zal de importwaarde naar schatting 3% hoger uitkomen dan in 2015. De totale landbouwimport nam in diezelfde periode circa 20% toe. Inclusief landbouwgerelateerde goederen was het verschil nog groter; -1% bij de import uit het VK ten opzichte van +19% totaal. In het coronajaar 2020 nam de import uit het VK met 2% af. Van de grootste landbouwleveranciers voor Nederland was de procentuele afname van de import uit het VK daarmee het grootste (zie ook hoofdstuk 4).

Figuur 7.1 Ontwikkeling van de Nederlandse landbouwimport (index, 2015=100)

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november en december 2020 door CBS en WUR.

Welke landbouwgoederen importeert Nederland uit het VK?

De landbouwimport bestaat uit een zeer gevarieerd palet aan landbouwgoederen (zie tabel 7.1). Er zijn geen goederen die er qua omvang echt uitspringen. Dranken (zoals Schotse whisky) werden in 2020 het meest ingevoerd (gevolgd door vlees en zuivel/eieren). Het aandeel van het VK in de totale Nederlandse import is sinds 2015 gedaald bij dranken en zuivel/eieren. De grootste absolute afnames sinds 2015 betroffen bereidingen van vlees en vis, meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen.

Tabel 7.1 Top 10 uit het VK ingevoerde landbouwgoederen in 2020 en verandering in periode 2015-2020 en 2019-2020 (in mln. euro)

	Import uit VK (mln. euro)			Aandeel VK in %	
	2020	2015-20	2019-20	2015	2020
Dranken	310	-18	-23	9	7
Vlees	218	36	-62	5	6
Zuivel en eieren	196	4	2	6	5
Natuurlijke vetten en oliën	188	110	53	2	3
Bereidingen van graan, meel en melk	141	44	1	5	6
Vis en zeevruchten	122	3	10	7	6
Fruit	116	42	24	1	2
Cacao en -bereidingen	109	-5	-5	3	3
Resten van de voedselindustrie, veevoer	89	-4	-1	3	3
Graan	83	-3	-25	3	3
Meest afgenomen:					
Bereidingen van vlees en vis	40	-101	11	10	2
Meststoffen	25	-65	1	11	4
Gewasbeschermingsmiddelen	55	-37	4	14	9

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november en december 2020 door CBS en WUR.

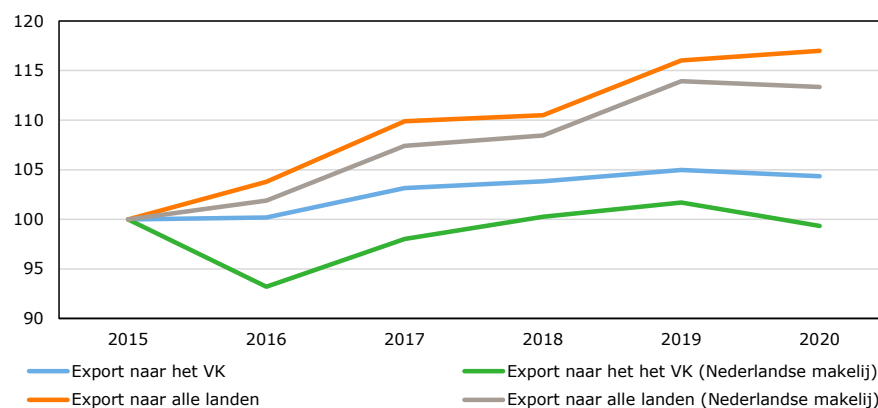
Vergelijking met andere EU-landen

In de eerste zes maanden van 2020 was de Nederlandse landbouwimport uit het VK 6% lager dan in de eerste helft van 2019. Dat is een veel kleinere afname dan het EU-gemiddelde van 12% voor dezelfde periode. Duitsland en België kenden een veel grotere afname in de landbouwimport uit het VK, respectievelijk 19 en 21% (Eurostat, 2020).

Het aandeel van het VK in de totale Nederlandse landbouwimport is gedaald van 3,5% in 2019 tot 3,1% in 2020, dat is vergelijkbaar met zowel het EU-gemiddelde als met een land als België. Voor Duitsland is het percentage met 2% nog lager. Enkel Ierland is erg afhankelijk van de Britse landbouw met een VK-aandeel van 48% in 2019 en 44% in 2020. Nederland is in absolute zin na Ierland en Frankrijk de derde EU-afnemer van Britse landbouwgoederen.

7.3 De Nederlandse landbouwexport naar het VK sinds 2015

Net als de landbouwimport heeft ook de landbouwexport naar het VK zich veel minder ontwikkeld dan de totale landbouwexport (hier inclusief landbouwgerelateerde goederen), zie figuur 7.2. Echter, de verschillen zijn hier kleiner dan bij de import. Zo heeft de uitvoer naar het VK zich hersteld in de tweede helft van 2020 ten opzichte van de eerste helft van het jaar (zie ook paragraaf 2.4). Daarbij speelt een opvallende recente groei van de export van kasmaterialen (zie paragraaf 6.2) en mogelijke hamstereffecten in de aanloop naar Brexit. De totale landbouwexport, naar alle bestemmingen, is echter in de gehele periode 2015-2020 nog steeds veel forser gegroeid (met 17%) dan de export naar het VK (met 4%).

Figuur 7.2 Ontwikkeling van de Nederlandse landbouwexport, inclusief tertiaire landbouw (index, 2015=100)

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november en december 2020 door CBS en WUR.

De ontwikkelingen zijn vergelijkbaar indien wederuitvoer uit de handelscijfers wordt gehaald. De landbouwexport van Nederlandse makelij naar het VK lag in 2020 1% lager dan in 2015, de landbouwexport van Nederlandse makelij naar alle landen groeide in deze periode met 13%.

Welke landbouwgoederen exporteert Nederland naar het VK?

Sierteelt (1,14 miljard euro), vlees (1,08 miljard euro) en groenten (0,87 miljard euro) zijn de meest uitgevoerde landbouwgoederen naar het VK in 2020 (tabel 7.2). Voor alle drie geldt dat het VK ook relatief een belangrijke bestemming is. Zo heeft het VK een aandeel van 12% in de totale Nederlandse export van deze goederen. Voor vlees (was 17% naar VK) en groenten (14 procent) geldt wel een afname van het aandeel in vergelijking met 2015. De export van vlees is sinds 2015 het meest afgenomen.

Tabel 7.2 Top 10 naar het VK uitgevoerde landbouwgoederen in 2020 en verandering in periode 2015-2020 en 2019-2020 (in mln. euro)

	Export naar VK (mln. euro)			Aandeel VK in %	
	2020	2015-20	2019-20	2015	2020
Sierteelt	1.142	114	27	12	12
Vlees	1.084	-214	-163	17	12
Groenten	869	-18	4	14	12
Dranken	647	2	-14	14	11
Bereidingen van groente en fruit	558	-74	-141	15	11
Cacao en -bereidingen	418	43	53	8	10
Resten van de voedselindustrie, veevoer	410	-103	12	11	8
Fruit	398	-8	52	9	6
Natuurlijke vetten en oliën	387	130	-30	6	9
Kasmaterialen	342	255	281	8	19
Meest afgenomen:					
Vlees	1.084	-214	-163	17	12
Resten van de voedselindustrie, veevoer	410	-103	12	11	8
Bereidingen van groente en fruit	558	-74	-141	15	11
Meststoffen	200	-56	-37	9	8

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november en december 2020 door CBS en WUR.

Vergelijking met andere EU-landen

In de eerste zes maanden van 2020 lag de totale Nederlandse landbouwexport naar het VK 7% lager dan in de eerste helft van 2019 (Eurostat, 2020). Dat is een iets grotere afname dan het EU-gemiddelde (-6%). Duitsland en België kennen een vergelijkbare afname, respectievelijk 7 en 8%.

Het aandeel van het VK in de totale Nederlandse landbouwexport is gedaald van 8,7% in 2019 tot 8,1% in 2020, dat is iets hoger dan het EU-gemiddelde en van België en Duitsland. Het VK is nog wel een belangrijke bestemming voor Nederlandse landbouwgoederen, ook internationaal gezien. In absolute zin is Nederland zelfs de belangrijkste EU-leverancier van landbouwgoederen voor het VK (Eurostat, 2020).

7.4 Verdiensten aan de Nederlandse landbouwexport naar het VK sinds 2015

Nederland exporteerde in 2019 voor 9,3 miljard euro aan landbouw- en landbouwgerelateerde goederen naar het VK. Na aftrek van ingevoerde grondstoffen, diensten en invoer voor wederuitvoer blijft er van dat bedrag zo'n 4,4 miljard euro (0,6% van het bbp) over aan verdiensten voor de Nederlands economie. Dat betreft een aandeel van 9,4% in de totale verdiensten aan de export van Nederlandse landbouw. Het VK-aandeel bij exportverdiensten is dus iets hoger dan het VK-aandeel van 8,7% bij de totale exportwaarde uit de vorige paragraaf. Enkel aan de landbouwexport naar Duitsland en België verdient Nederland meer (zie hoofdstuk 4, maar daar exclusief landbouwgerelateerde goederen).

Tussen 2015 en 2019 namen de exportverdiensten van de landbouw naar het VK toe met 8% tot 4,4 miljard euro in 2019. Voor andere bestemmingen groeiden de verdiensten tussen 2015 en 2019 echter harder, zoals bij België (32%), Spanje (41%) en China (97%). De groei van de verdiensten aan de landbouwexport naar het VK over de afgelopen jaren was dus relatief laag. Toch maakt landbouw nog steeds wel een groot deel van onze exportportefeuille naar dit land uit. Van de 11,1 miljard euro die Nederland in 2019 verdiende aan de totale export naar het VK, was bijna 40% te danken aan de export van landbouwproducten. Van de tien belangrijkste

exportbestemmingen voor Nederland is de export naar het VK daarmee het meest op landbouw gericht.

Meer dan 90% van deze exportverdiensten is toe te schrijven aan landbouwgoederen (primaire en secundaire landbouw), de rest aan landbouwgerelateerde goederen (tertiaire landbouw).

'Made in Holland' landbouwexport naar het VK levert relatief veel op
Nederland exporteert goederen van Nederlandse makelij en wederuitvoer, waarbij ons land beduidend meer verdient aan de export van Nederlandse makelij dan aan wederuitvoer. In 2019 leverde export van de eerste categorie naar het VK 4,1 miljard euro op in termen van toegevoegde waarde, voor de wederuitvoer was dit slechts 0,3 miljard euro.

Door de exportverdiensten af te zetten tegen de exportwaarden worden de verdiensten per euro export inzichtelijk. Uit tabel 7.3 blijkt dat Nederland iets meer verdient aan een euro exportwaarde naar het VK dan bij de totale landbouwexport.

Tabel 7.3 Verdiensten in eurocent per euro exportwaarde

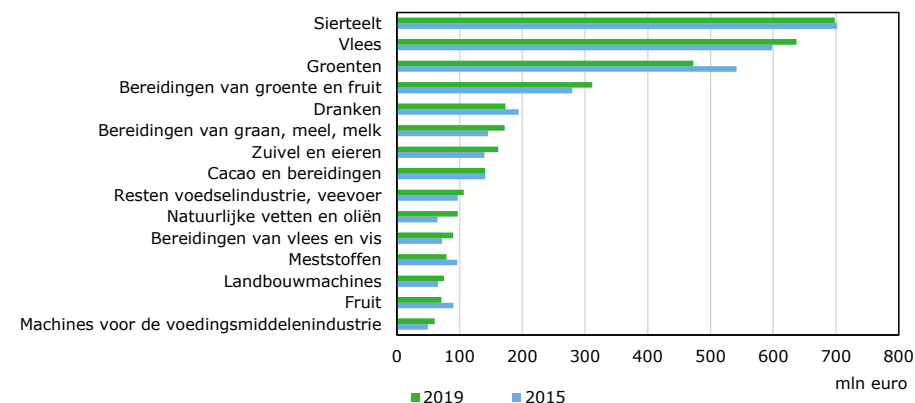
Verdiensten bij:	2018	2019
Totale goederenexport	30	30
Totale landbouwexport	42	43
Landbouwexport naar het VK	44	45
Landbouwexport naar het VK: Nederlandse makelij	60	62
Landbouwexport naar het VK: wederuitvoer	10	9

Bron: CBS (waardeketenonderzoek).

Aan welke landbouwgoederen verdient Nederland via de export naar het VK het meest?

Binnen de landbouwexport naar het VK verdiende Nederland in 2019 evenals in 2015 het meest aan de export van sierteelt (698 miljoen euro in 2019), vlees (637 miljoen euro) en groenten (472 miljoen euro) (figuur 7.3). Het relatieve belang van de exportverdiensten per productgroep is vergelijkbaar met de verdeling bij andere exportbestemmingen. Echter, de goederengroep zuivel en

eieren is de derde grootste wat betreft exportverdiensten wereldwijd, terwijl deze productgroep bij het VK minder belangrijk is.

Figuur 7.3 Verdiensten Nederlandse landbouwexport naar het VK per productgroep (top-15, exclusief restgroepen)

Bron: CBS (waardeketenonderzoek).

65 eurocent exportverdiensten per euro export van sierteelt naar het VK
Tussen de productgroepen zijn er grote verschillen in relatieve exportverdiensten (tabel 7.4). Sierteelt en groenten hebben hoge exportverdiensten per euro, respectievelijk 65 en 63 cent per euro, én de totale uitvoerwaarde is hoog. Machines en kasmaterialen leveren relatief ook veel op, maar die werden in 2019 niet in grote aantallen uitgevoerd naar het Verenigd Koninkrijk (in 2020 is de export van kasmaterialen naar het VK echter sterk toegenomen, zie hoofdstuk 4).

Tabel 7.4 Meest lucratieve naar het VK uitgevoerde landbouwgoederen in 2019

Goederengroep	Eurocent verdiensten per euro export	Aandeel in totaal in %
Sierteelt	65	6,3
Groenten	63	4,3
Machines voor de voedingsmiddelenindustrie	55	0,5
Kasmaterialen	55	0,3
Zuivel en eieren	53	1,5
Vlees	51	5,8
Meel, mout en zetmeel	51	0,3
Levende dieren	50	0,2

Bron: CBS (waardeketenonderzoek).

7.5 Post-Brexit: non-tarifaire handelsbarrières

Vanaf 1 januari 2021 ontstaat door het effectief worden van Brexit een nieuwe situatie voor de internationale handel met het Verenigd Koninkrijk.

Met het handelsakkoord van de EU met het VK van 24 december 2020 is grotendeels³⁴ voorkomen dat Nederlandse landbouwexporteurs te maken krijgen met invoerrechten of invoerquota bij de export naar het VK. Dit is een belangrijk verschil met het zwarte 'no deal' scenario dat jarenlang boven de markt hing. Toch zal de landbouwhandel met het VK fors geraakt worden door Brexit. In algemene zin worden Nederlandse exporteurs vooral getroffen door non-tarifaire handelsbarrières. Het gaat om douane- en grensformaliteiten, afwijkende (toekomstige) regelgeving en overige barrières (zoals taalbarrières, onduidelijke regelgeving en slechte communicatie over douaneprocedures). In de economische literatuur spreekt men in deze context met name van non-tarifaire maatregelen (NTM's). NTM's zijn

'andere beleidsmaatregelen dan douanetarieven, die mogelijk een economisch effect kunnen hebben op de internationale handel in goederen: veranderende hoeveelheden, prijzen of beide' (UNCTAD, 2010).

Douane- en grensformaliteiten zijn daarbij een zekere kostenpost, terwijl het nog onduidelijk is in hoeverre de regelgeving tussen de EU en het VK in de toekomst van elkaar gaat afwijken. Er zijn nu al kosten voor regelgeving doordat sprake is van twee juridische kaders en daarmee van exportcertificering en importcontroles op basis van de eisen van het land van import. Afwijkende regels zorgen voor een kostenpost voor Nederlandse exporteurs, omdat ze dan moeten voldoen aan zowel Europese (bij productie in de EU) als Britse productievereisten (bij export naar het VK). Ook het aantal douane- en grensformaliteiten kan verder toenemen bij een grotere afwijking van de regelgeving. Ze zijn al toegenomen doordat het VK uit de interne markt en douane-unie is gestapt. De OESO (2017) onderscheidt drie soorten kosten waar bedrijven mee te maken krijgen wanneer zij geconfronteerd worden met NTM's:

- het verzamelen van informatie over productvereisten op de markt van bestemming
- het aanpassen van producten om te voldoen aan gestelde criteria
- het doorlopen van vereiste toets- en testprocedures om te bewijzen dat het product voldoet aan gestelde eisen.

Hoewel de WTO als sinds 1992 inzet op het klein houden van verschillen in regelgeving tussen landen ('regulatory distance'), zijn er toch grote verschillen in de wereld ontstaan (zie Franssen et al., 2020b). De twee voornaamste product-specifieke NTM's zijn sanitaire en fytosanitaire (SPS) maatregelen en technische handelsbarrières (TBT's).³⁵ SPS-maatregelen richten zich in het algemeen op het waarborgen van kwaliteit, veiligheid en milieu-, dieren- en plantenbescherming en TBT's gaan over productievoorschriften en informatievoorzieningseisen (Franssen et al., 2020b). Volgens recent

³⁴ De goederenhandel met het VK zal niet geheel vrij zijn van douanerechten, omdat er een speciale voorwaarde is gesteld in het nieuwe handelsakkoord. Het betreft het 'rules of origin' beginsel. Dit stelt dat zowel de EU als het VK moeten aantonen dat ze zelf minimaal 50 procent van de waarde van een product hebben toegevoegd om dat product tarief- en quotavrij te kunnen exporteren. Nederlandse tulpen kunnen bijvoorbeeld tariefvrij worden geïmporteerd, net als Schotse whisky, maar voor producten die grotendeels van buitenlandse

makelij zijn, zullen wel douanerechten geheven worden. Dat zal bijvoorbeeld gelden voor landbouwproducten die Nederland binnenkomen en vanuit Nederland worden wederuitgevoerd naar het VK (Volkskrant, 2020d).

³⁵ In het nieuwe handelsakkoord zijn afspraken gemaakt rondom het reduceren van TBT-barrières, maar het kan nieuwe TBT's niet tegenhouden. Zo kunnen Britse toezichhouders Britse producten bijvoorbeeld wel of niet certificeren voor de Europese markt (IPPR, 2020).

onderzoek van het CBS had in 2018 circa 42% van de totale Nederlandse goederenhandel met het VK (in de productiefase) te maken met een SPS en 96% met een TBT (Franssen et al., 2019). SPS is voor de landbouwexport cruciaal en TBT speelt dus bij vrijwel de gehele export naar het VK. Dit was voor 1 januari 2021 nog geen kostenpost voor Nederlandse exporteurs, omdat er geen sprake was van douane- en grensformaliteiten en omdat de regelgeving voor alle EU-landen hetzelfde is. Met andere woorden, de 'regulatory distance' met het VK was voor de Brexit minimaal. Paragraaf 7.6 gaat in op de vraag in hoeverre het verschil in regelgeving kan toenemen.

Douane- en grensformaliteiten³⁶ zijn een grote breuk met de douanevrije pre-Brexit-periode en kunnen begin 2021 voor grote chaos zorgen in bijvoorbeeld het transport van goederen naar het VK. Het VK denkt zelf aan een 'worst case scenario' van 7.000 vrachtwagens in de file van Dover naar Calais (FD, 2020). Aan Nederlandse kant is er ingezet op 'bufferparkeerlocaties' om vrachtwagens op te vangen waarvan de papieren niet in orde zijn, voordat ze de oversteek naar het VK maken (Volkskrant, 2020a). Exporteurs moeten zich registreren bij de douane en producten bij de douane aangeven. Versproducten worden gekeurd door inspectiediensten zoals de NVWA en worden nog een keer gecheckt aan Britse kant (Volkskrant, 2020d). Dit geldt ook voor de omgekeerde stroom.

Exporteurs van lang houdbare goederen zoals CV-ketels of verf hebben al lang voorraden in Engeland kunnen opbouwen, maar verkopers van verse agrarische waar hebben deze optie niet. Zij zullen daarom na 1 januari als eerste de nieuwe grens moeten trotseren (Volkskrant 2020b). In de pre-Brexit-periode was het zo dat Nederlandse bloemen of planten binnen een dag na bestelling in het VK konden zijn. In de post-Brexit-periode gaat het volgens de Vereniging voor Groothandelaren in Bloemisterijproducten (VGB) om circa 57 extra stappen die genomen moeten worden in de levering van planten (Volkskrant, 2020b). Een vrachtwagen vol kamerplanten wordt gekeurd door een keurmeester van de NVWA voor een fytosanitaire keuring³⁷ en de klant in

het VK meldt de zending bij de Britse NVWA. De export wordt aangemeld bij de Nederlandse Douane en bij de haven (via het systeem Portbase). Als de procedure rond is dan volgt de controlefase. Britse controles worden in drie fases opgebouwd:

- De fytosanitaire keuring van specifieke planten en levende dieren moet vanaf 1 januari gebeuren.
- Voor snijbloemen en groente en fruit van Europese bodem gelden vergelijkbare controles, maar deze worden tot 1 april uitgesteld.
- Vanaf 1 juli worden alle douane-, fytosanitaire, veterinaire en andere controles uitgevoerd direct bij binnenkomst van het VK (Volkskrant, 2020b).

Daarnaast kan nog een obstakel door Brexit optreden, namelijk een mogelijk permanent lagere koers van het Britse pond ten opzichte van de euro (CNN, 2020). Deze situatie kan op de langere termijn schadelijk zijn voor de concurrentiepositie van Nederlandse exporteurs. De Nederlandse goederen worden namelijk duurder voor de Britse consument, waardoor op de Britse markt meer concurrentie ontstaat van bijvoorbeeld lokale producenten. Ook kan op markten buiten Europa meer concurrentie komen van Britse producenten.

7.6 Kwantificering van post-Brexit-effecten

Nederland wordt, na Ierland, van alle EU-landen via de handel het hardst geraakt door Brexit³⁸ (Dhingra et al. (2017), Brakman et al. (2017) en Vandenbussche et al. (2017)) Nederland is als kleine, open economie sterk op handel gericht en is daarnaast een belangrijk scharnierpunt tussen het VK en de EU. Uit recent onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat slechts 10% van de Britse export naar Nederland uiteindelijk in niet-EU-landen terechtkomt en dat is veel minder dan eerder werd aangenomen door het Britse Office of National Statistics (50%). De EU is dus nog veel belangrijker voor het VK dan eerder gedacht (Franssen et al. 2020a).

³⁶ In het nieuwe handelsakkoord zijn maatregelen beschreven om grote problemen te voorkomen zoals vereenvoudigde douaneaangifte (IPPR, 2020).

³⁷ Bloemen en planten moeten geleverd worden zonder ziekten en plagen zoals schimmels en luizen (Volkskrant, 2020b). In het nieuwe handelsakkoord is bevestigd dat de EU en het VK het recht hebben om dergelijke voorwaarden te stellen en om fysieke controles uit te voeren, hoewel er wel regelingen worden getroffen om grote problemen te voorkomen (IPPR, 2020).

³⁸ Het VK wordt volgens alle onderzoeken met afstand het hardst geraakt door Brexit, meer dan individuele EU-landen, omdat het handel verliest met een groot blok van 27 EU-landen tegelijk. Van alle EU-landen wordt Ierland het hardst geraakt, daarna volgen Nederland en België. Ierland kan volgens eigen schattingen te maken krijgen met 20 miljoen import- en exportaangiftes per jaar, 12 keer zoveel als in de situatie pre-Brexit (Al Yazeera, 2020).

Het belang van douane- en grensformaliteiten

Rabobank (2020) schat dat de impact van de nieuwe douane- en grensformaliteiten overeenkomt met de handelskosten van invoertarieven van 5 tot 8%. Het is aannemelijk dat deze kosten nog hoger liggen voor verse waar (zoals sierteelt, groente, fruit) en zeker in de eerste chaotische maanden van 2021 (zie de vorige paragraaf). De bloemenveiling FloraHolland schat in dat de Brexit tot 12% hogere exportkosten kan leiden door douane- en grensformaliteiten, een daling van het Britse pond, een daling van het inkomen in het VK en een vraag naar goedkopere en kleinere boeketten (Nieuwe Oogst, 2020).

Het belang van NTM's

De precieze EU-context in het geval van Brexit maakt de rol van NTM's extra groot. De economische waarde van het EU-lidmaatschap komt voort uit de gemeenschappelijke interne markt. Dit betekent niet alleen dat er tussen EU-landen geen importtarieven geheven worden, maar ook dat de non-tarifaire barrières zeer laag zijn. Volgens Shepherd en Peters (2020) ligt de waarde van het EU-lidmaatschap met name in die homogene regelgeving. Ze schatten het effect van NTM's (7,1% afname Nederlandse export naar het VK) groter dan het effect van invoerrechten tot op het niveau van de WTO-tarieven (4,3% afname). Uit eerder onderzoek (UNCTAD, 2013; Fugazza et al., 2017) bleek al dat NTM's vaak belangrijker zijn voor handelskosten dan invoertarieven en dat ze kleinere bedrijven bovendien disproportioneel raken.

Omdat er (voor typische Nederlandse producten, zie voetnoot 33) geen invoertarieven zijn, resteert een geschatte afname van de Nederlandse export naar het VK met 7,1 procent. Dit is wel een gemiddelde voor alle exporterende Nederlandse sectoren. De primaire landbouw en de voedingsmiddelenindustrie zullen volgens berekeningen van Shepherd en Peters bovengemiddeld hard worden geraakt doordat NTM's in deze sectoren veel voorkomen. Zo zijn veterinaire en fytosanitaire eisen en de samenhangende importcontroles en exportcertificering, maar ook het omlabellen of etiketteren van goederen, een grote kostenpost.

In dezelfde lijn concluderen Franssen et al. (2020b) dat 'afwijkende regelgeving na de Brexit exporteurs flink op kosten kan jagen' en dat de handelsregels van Nederland met de EU verschillen met niet-EU-landen zoals Canada (vrijhandelsakkoord CETA), Australië (met name WTO-regels, maar ook losse afspraken met de EU), Noorwegen (EFTA) of Zwitserland (EEA).³⁹ Bescherming van Britse producenten of consumenten door het instellen van afwijkende productie-, milieu- of veiligheidsstandaarden zal leiden tot hoge handelskosten, voor zover het nieuwe handelsakkoord een dergelijk 'ongelijk speelveld' toelaat. Nederlandse exporteurs zullen dan niet alleen moeten voldoen aan de Europese productvereisten, maar ook aan de nieuwe regels in het VK. De korte geografische afstand met het VK geeft geen garanties op dit gebied. Zo kwantificeren Franssen et al. (2020b) dat voor de import van landbouwgoederen een grotere afwijking in TBT-regelgeving bestaat in de EU-handel met het nabije Zwitserland dan met het verder weg gelegen Canada of Australië. Zelfs bij een gelijkblijvende regelgeving kan het zijn dat Brexit leidt tot een afwijkende interpretatie van de regels waardoor de handelskosten voor Nederlandse bedrijven toch toenemen.

Kans op afwijkende regelgeving

Maar hoe groot is nu de kans dat de EU-regels en de Britse regels in de toekomst meer en meer van elkaar gaan afwijken? In het nieuwe handelsakkoord is enkel vastgelegd, los van beperkingen op het gebied van staatssteun, dat beide partijen hun standaarden voor bescherming van mens en milieu niet mogen verlagen, op een manier die handel of investeringen kan schaden. Volgens IPPR (2020) is het maar de vraag of een dergelijk effect van standaardverlaging wel juridisch te bewijzen is en concludeert dat er daarmee zeker nog ruimte is voor nieuwe Britse regelgeving, zelfs als het gaat om standaardverlagende maatregelen. Voor standaardverhogende maatregelen⁴⁰ zal er sowieso ruimte zijn.

De ene partij kan de andere partij 'straffen' met invoertarieven in het geval van schadelijke regelgeving, maar dan moet er wel sprake zijn van 'reliable evidence' en geen 'conjecture or remote possibility'. Ook wordt een straf niet geïmplementeerd hangende het juridische onderzoek naar de praktijken. Bij

³⁹ Zie verder de bijlage.

⁴⁰ Het VK zet in op een duurzamer en gezonder voedsel- en landbouwbeleid met meer aandacht voor innovatie, dierenrechten en minder intensieve landbouw. Het ministerie van milieu,

voedsel en platteland spreekt van de grootste verandering voor de landbouw en het landschapsbeheer in 50 jaar (Trouw, 2020 en NRC, 2020).

herhaalde breuken van het 'level playing field' principe kan er wel na minimaal 4 jaar een evaluatie plaatsvinden die in het uiterste geval, na een jaar van heronderhandeling, kan uitmonden in een beëindiging van (een deel van) het bereikte handelsakkoord (IPPR, 2020).

Het handelsakkoord is op het punt van regelgeving een complex compromis tussen een partij die strenge voorwaarden wil stellen op het gebied van 'level playing field' (eerlijke concurrentie) en staatssteun (de EU) en een partij die daar niet tegen is, maar tegelijk meer soevereiniteit wil (het VK). Het doel van een 'harde Brexit' is voor de Britten namelijk in de eerste plaats 'take back control' en daarmee de wens om juist te kunnen afwijken van de EU-regelgeving (Nieuwsuur, 2020). Het VK heeft bewust niet gekozen voor een 'zachte Brexit' zoals het Noorse model (zie bijlage 5). Volgens David Frost, de hoofd-Brexit-onderhandelaar namens het VK, is de mogelijkheid om van de EU-regels af te kunnen wijken juist het fundamentele punt van Brexit (Lansons, 2020).

7.7 Conclusie

De onzekerheid door en anticipatie op een aanstaande Brexit hebben een negatieve impact gehad op de Britse economie en de bilaterale handel met EU-landen. Nederlandse cijfers over de landbouwhandel met het VK passen in dat patroon. Zo lag de landbouwimport (inclusief tertiaire landbouw) uit het VK in 2020 1% lager dan het niveau van 2015 terwijl de totale landbouwimport in dezelfde periode met 19% is gestegen. Bij de landbouwexport zijn de verschillen wat kleiner (4% groei naar het VK versus 17% groei totaal ten opzichte van 2015). De landbouwexport van Nederlandse makelij met bestemming VK is 1% lager dan in 2015 in vergelijking met een groei bij de totale Nederlandse landbouwexport van 13%. Deze verschillen zijn echter niet louter toe te schrijven aan Brexit. Nadere analyse is nodig om de precieze invloed van de aankondiging van een Brexit in de periode 2015-2020 vast te stellen.

Het sentiment van onzekerheid van de pre-Brexit-periode wordt vanaf 1 januari 2021 ingeruild voor nieuwe Brexit-obstakels. Daarbij gaat het vooral om de introductie van non-tarifaire barrières (douane- en grensformaliteiten en

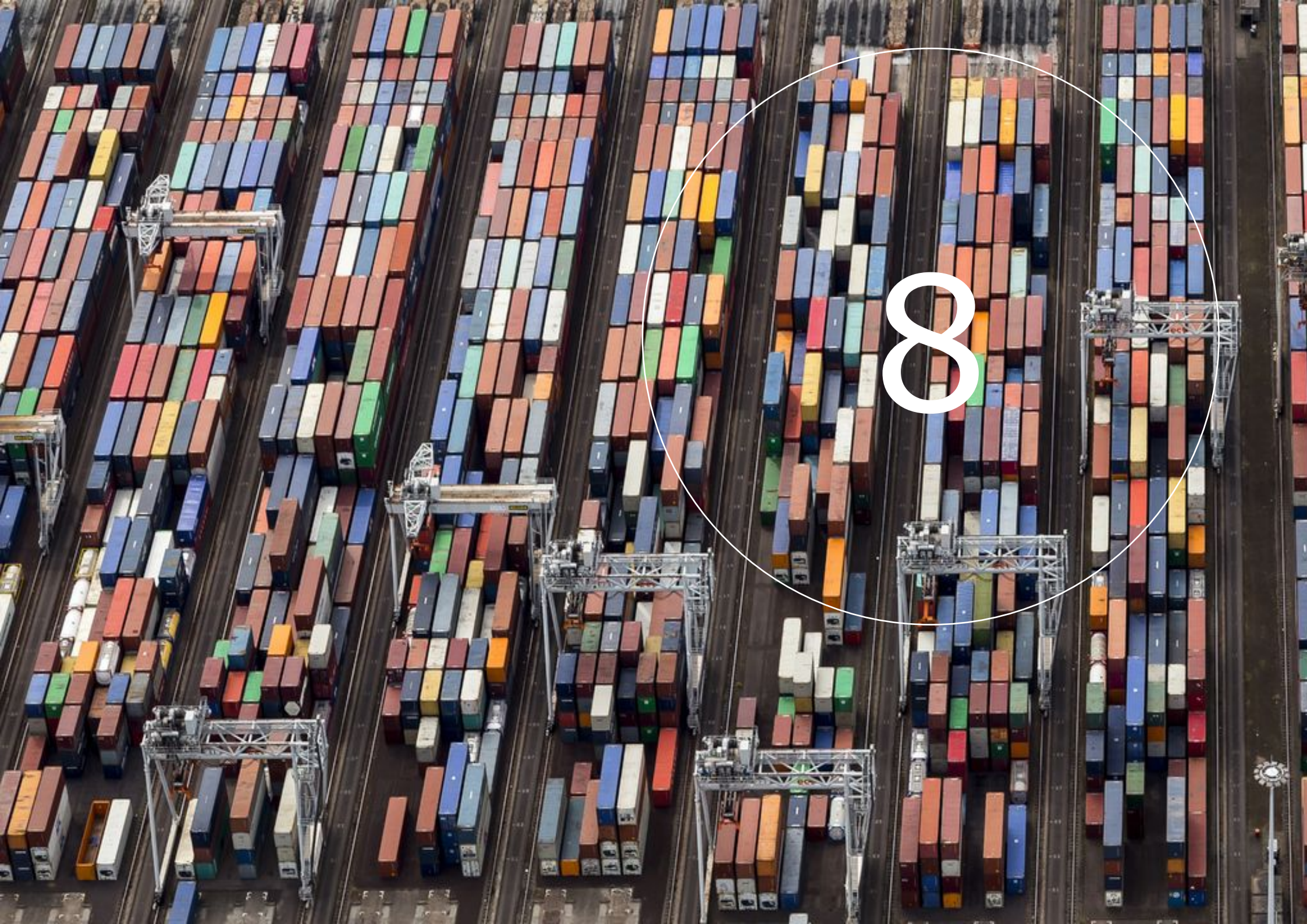
mogelijke nieuwe regelgeving) en mogelijk ook een permanent lagere koers van het Britse pond ten opzichte van de euro. Nederlandse landbouwproducten en voedingsmiddelen zullen daarbij vermoedelijk ten opzichte van andere goederen disproportioneel worden geraakt. Douaneformaliteiten zullen vooral exporteurs van verse waar extra kosten opleveren.

Afwijking van de EU-regelgeving wordt in het handelsakkoord ontmoedigd, maar er is zowel de Britse wens als de juridische ruimte in het akkoord om dit toch te doen. Het 'Brussels-effect' is daarbij echter niet te onderschatten: vanwege de enorme waarde die de interne EU markt vertegenwoordigt, blijft het aantrekkelijk voor derde landen om hun regelgeving af te stemmen op die van de EU (Bradford, 2020).

Problemen met Brexit voor het Nederlandse agrocomplex zullen doorwegen in de gehele Nederlandse economie. Immers:

- Nederland is van alle EU-landen met afstand de grootste landbouwexporteur naar het VK
- VK is de bestemming waaraan Nederland absoluut, na de export naar Duitsland en België, het meest verdient via de export van landbouwproducten
- VK is de (grote) bestemming waarbij Nederland relatief zelfs het meest verdient aan landbouw (landbouw heeft het grootste aandeel in de exportverdiensten)

Er zijn ook hoopgevende signalen. Zo is het VK voor slechts ten dele zelfvoorzienend en blijft het daarmee afhankelijk van import, bij verse producten is dat vaak de EU (Rabobank, 2020). Ten tweede is Nederland als agrologistieke wereldspeler (zie hoofdstuk 8) normaal gesproken in staat om zich flexibel en snel aan te passen aan een nieuwe handelsrelatie die uitgaat van douane- en grensformaliteiten en nieuwe handelsregels en -procedures. Nederland kan daarmee een concurrentievoordeel behalen ten opzichte van andere EU-landen die dat minder goed kunnen.

Agrologistiek en -transport

8.1 Nederland als wereldspeler in de internationale distributie van agrarische producten

Nederland heeft een sterke concurrentiepositie als het gaat om de internationale distributie van agrarische producten. Nederland behoort tot de vijf grootste landbouwimporteurs wereldwijd en is al jaren de op één na grootste landbouwexporteur van de wereld, enkel voorafgegaan door de Verenigde Staten (Jukema et al., 2020). Deze export betreft niet alleen 'pure' Nederlandse productie, maar ook veel significant bewerkte import (telt ook mee als Nederlandse productie) en niet of nauwelijks bewerkte import (wederuitvoer).⁴¹ Er is dus een grote stroom van agrarische producten die vanuit én via Nederland de wijde wereld in gaat. De agribusiness is een sector waarin Nederland zich in internationaal opzicht onderscheidt. Het geheel van directe en indirecte activiteiten rond de agrarische sector kan als een samenhangende keten worden gezien, die vaak wordt aangeduid als het agrocomplex. De toegevoegde waarde van het totale agrocomplex droeg in 2018 voor bijna 7% bij aan het bruto binnenlands product en leverde 8,5% van de in Nederland gegenereerde werkgelegenheid (Verhoog, 2020). Dit agrocomplex genereert niet alleen zelf toegevoegde waarde en werkgelegenheid maar heeft ook een uitstralingseffect naar toeleverende bedrijven en de distributie sector (Verhoog, 2020). De logistiek is een belangrijk onderdeel van het agrocomplex en zorgt ervoor dat Nederland de

toegangspoort naar Europa kan zijn. Voor het agrocomplex is de kwaliteit van de Nederlandse agrologistiek essentieel.

Logistiek werd voorheen vaak gezien als kostenpost voor bedrijven en had vaak een lage prioriteit voor bedrijfsleiders. In toenemende mate wordt logistiek gezien als een waarde-toevoegend proces dat rechtstreeks het primaire doel van de organisatie ondersteunt. Organisaties kunnen het logistieke proces gebruiken om concurrerend te zijn door onder andere het aanbieden van een kwaliteitsvolle klantenservice, het kunnen voldoen aan uitgebreide service- en informatievereisten die worden opgelegd door consumenten en andere belanghebbenden in de toeleveringsketen en het flexibel kunnen inspelen op de marktvraag (Van der Vorst en Snels, 2014).

Agrologistiek is een sub-discipline en omvat alle activiteiten in de keten die ervoor zorgen dat het juiste product op de juiste plek op de juiste tijd en onder de juiste voorwaarden bij de klant terechtkomt; en dat tegen de laagst mogelijke kosten (Van der Vorst en Snels, 2014). Spelers in de keten van landbouwproducten en voedingsmiddelen zijn de boeren (productie), de industrie (verwerking) en handelaren, groothandelaren en verkopers (distributie) waarna het product eindigt bij de klant. Transportlijnen lopen bijvoorbeeld van levensmiddelenproducenten naar havens, van fabrikanten naar opslagbedrijven en van distributiecentra naar supermarkten.

⁴¹ In dit hoofdstuk introduceren we het begrip 'doorvoer' naast het gangbare begrip 'wederuitvoer'. Bij wederuitvoer is er sprake van de export van geïmporteerde goederen, al dan niet na een lichte bewerking in Nederland. Daarbij wordt een Nederlands bedrijf (tijdelijk) eigenaar van het goed. Bij doorvoer blijft het goed in buitenlandse eigendom. Het feit dat doorvoer in dit hoofdstuk meetelt heeft consequenties voor diverse percentages. Zo is het uitgangspunt (100%) in tabel 8.1 totaal inkomend transport en totaal uitgaand transport, inclusief doorvoer. Daardoor is het aandeel van bijvoorbeeld de uitvoer van Nederlandse makelij lager dan in eerdere hoofdstukken. Nieuw in dit hoofdstuk is ook de component

'handelsgewicht' naast 'handelswaarde', omdat gewicht en volume belangrijke aspecten in de agrologistiek zijn. Voor het schrijven van dit hoofdstuk zijn (naast CBS-handelsgegevens) cijfers gebruikt van de CBS-vervoersstatistiek. Daardoor is er een bredere doorvoerstroom in kaart gebracht dan enkel de quasi-doorvoer van de handelsstatistiek. Een ander verschil is dat er een iets andere goederenindeling (zie ook voetnoot 3) wordt gehanteerd dan bij de internationale handelsstatistiek in goederen. Daardoor zijn de omschrijvingen soms net even anders dan te zien in andere hoofdstukken van deze publicatie.

8.2 Overzicht internationale goederenstromen agrarische producten

Door de gunstige geografische ligging in combinatie met de sterk ontwikkelde Nederlandse logistieke en data-infrastructuur, de ervaring met complexe logistieke processen en de relatief hoogopgeleide beroepsbevolking fungeert Nederland als één van de belangrijkste toegangspoorten voor de Europese Unie (Kuypers et al., 2012; NFIA, 2019). Nederland is voor goederen vanuit alle hoeken van de wereld een belangrijk knooppunt, het eerste punt van aankomst in de EU. Van daaruit vervolgen de goederen hun weg naar het Europese achterland. De haven van Rotterdam speelt hier een grote rol in; dit is de grootste Europese haven voor overslag van goederen en voor containertransport (NL Agency, 2013).

Rotterdam is een aantrekkelijke haven voor doorvoer, vanwege de goede toegankelijkheid voor grote containerschepen en de beschikbare terminalcapaciteit (CBS, 2018a). De (tweede) Maasvlakte – een voorbeeld van innovatieve en duurzame havenontwikkeling in de Rotterdamse haven – is namelijk één van de weinige plekken waar 's werelds grootste containerschepen kunnen aanleggen (Port of Rotterdam, z.d.; Van Heel, 2019). Er is echter ook een keerzijde aan de internationale transportstromen die via Nederland lopen: ze dragen bij aan emissies van broeikasgassen, vervuiling van de zee en binnenwateren, veiligheidsrisico's, files, geluidsoverlast en aantasting van het landschap (CBS, 2013). Er zijn ook initiatieven om de internationale transportstromen te verduurzamen. Een voorbeeld is de CoolRail, die sinds mei 2019 onder andere citrusvruchten en komkommers vanuit Valencia naar Rotterdam vervoert in koelcontainers, producten die voorheen voornamelijk via vrachtwagens naar Noordwest-Europa kwamen. Eén trein maakt 42 vrachtwagens die heen en weer rijden overbodig. Het transport

via trein naar Nederland is even snel als transport via vrachtwagens, maar veel duurzamer in termen van CO₂-uitstoot (AD, 2019; Veeger, 2019).

Inkomend transport⁴² van agrarische producten relatief vaak bestemd voor NL markt

De in-, uit- en doorvoerstatistiek van het CBS toont dat in 2018 in totaal 637 miljoen ton aan goederen (inclusief agrarische producten) Nederland binnenkwam, met een waarde van 756 miljard euro. Deze totaalcijfers voor inkomend transport verschillen enigszins van het totaalcijfer gepresenteerd op Statline en in het bijhorende rapport van Alberda en De Blois (2020). Ook aan de uitgaande kant is een klein verschil. Dit komt voornamelijk omdat we in deze publicatie wel rekening houden met de doorvoer afkomstig uit entrepots en we de entrepotopslag buiten beschouwing laten. Dit laat ons toe de doorvoerstromen en -aandelen beter in kaart te brengen.

Van de aangevoerde goederen werd 58% van het brutogewicht en 66% van de waarde doorgevoerd of wederuitgevoerd (tabel 8.1). Voor enkel agrarische producten⁴³ blijkt het doorvoer-/wederuitvoeraandeel aanzienlijk kleiner. In vergelijking met 2008 is de inkomende doorvoerstroom voor landbouwproducten wel sterker gestegen dan de invoer voor binnenlands gebruik, wat duidt op een grotere Nederlandse distributiefunctie. De ingevoerde landbouwproducten voor binnenlands gebruik vertegenwoordigen 49% van de invoerwaarde, tegen 59% van het invoervolume. Bij de invoer van voedingsmiddelen zijn de verhoudingen vergelijkbaar.

Uitgaand transport van agrarische producten relatief vaak 'made in Holland'

In 2018 ging in totaal 558 miljoen ton – ter waarde van 831 miljard euro – aan goederen (inclusief agrarische producten) vanuit Nederland naar het buitenland. Naast wederuitvoer en doorvoer ging 33% aan producten van Nederlandse makelij de grens over (tabel 8.1). Voor de agrarische producten

⁴² Om aan te geven waar goederen vandaan komen, kan een onderscheid worden gemaakt tussen de locatie van verzending (herkomst) en de locatie waar ze zijn geladen op het vervoermiddel waarmee ze in Nederland aankomen. Bijvoorbeeld, een container met Chinese goederen wordt in Sjanghai op een schip gezet, dat vervolgens naar Antwerpen vaart. In Antwerpen wordt de container overgeladen op een vrachtwagen, die de goederen naar hun bestemming in Breda rijdt. Het land van herkomst is dan China, terwijl het land van lading België is. Op vergelijkbare wijze worden de bestemming en de locatie van lossen onderscheiden. De bestemming is de plek waar de goederen uiteindelijk worden afgeleverd, de locatie van lossen is de plek waar de goederen worden gelost van het vervoermiddel

waarmee ze Nederland hebben verlaten (Alberda en De Blois, 2020). In deze paragraaf wordt enkel gekeken naar herkomst en bestemming.

⁴³ Voor de classificatie van goederen wordt gebruik gemaakt van een indeling gebaseerd op de NST 2007. Deze codering is vanaf het referentiejaar 2008 van kracht binnen de lidstaten van de EU. NST 2007 is een classificatiesysteem voor producten en activiteiten en houdt rekening met de economische activiteit waaruit de goederen afkomstig zijn. Landbouwproducten hebben de code '01 Producten van de landbouw, jacht en bosbouw; vis en andere visserijproducten'. Voedingsmiddelen hebben de code '04 Voedings- en genotmiddelen'. Samen vormen deze twee groepen de agri-business.

ligt dit aandeel hoger: 40% van de uitgaande landbouwproducten en 50% van de uitgaande voedingsmiddelen waren in Nederland vervaardigd. De uitvoer van in Nederland geproduceerde landbouwproducten vertegenwoordigt 55% van de uitvoerwaarde en 40% van het uitvoervolume (tabel 8.1).

Tabel 8.1 Aandeel van internationale goederenstromen, 2018

Goederenstroom	Alle productgroepen		Landbouwproducten		Voedingsmiddelen	
	Waarde (%)	Bruto-gewicht (%)	Waarde (%)	Bruto-gewicht (%)	Waarde (%)	Bruto-gewicht (%)
Inkomend transport	100	100	100	100	100	100
Invoer voor binnenlands gebruik a)	34	42	49	59	38	53
Invoer voor wederuitvoer	23	15	25	19	18	14
Doorvoer	43	43	26	22	44	33
Uitgaand transport	100	100	100	100	100	100
Uitvoer NL product	32	33	55	40	51	50
Wederuitvoer	26	18	25	27	16	15
Doorvoer	42	49	20	33	33	35

a) De voor ingezetenen bestemde goederen, die vanuit het buitenland in het economisch gebied van Nederland zijn gebracht. Hiertoe behoren ook voor verwerking in het productieproces benodigde grondstoffen, halffabricaten, brandstoffen en voor investeringen bestemde vaste activa.

Bron: CBS

De uitvoer van Nederlandse producten is bij agrarische producten meer dan bij het volledige Nederlandse exportpakket bestemd voor nabije landen: 51% van de uitvoerwaarde van in Nederland geproduceerde agrarische producten ging naar Frankrijk, Duitsland, het VK, België of Luxemburg. Voor het volledige Nederlandse exportpakket was dit 41%. Ten opzichte van 2008 is bij de uitvoer, net als bij de invoer, zichtbaar dat de doorvoer relatief het hardste groeide.

Fruit populair handelsgoed voor doorvoer en wederuitvoer

Tabel 8.2 laat zien dat het aandeel van de ingevoerde goederen bestemd voor de Nederlandse markt varieert per goederensoort. Fruit was in invoerwaarde gemeten, inclusief (quasi-)doorvoer, het belangrijkste agro-importproduct voor

Nederland in 2019; van de 8,0 miljard euro invoer was 75,5% bestemd voor doorvoer/wederuitvoer en 24,5% bestemd voor de Nederlandse markt. Zuivel en eieren worden daarentegen vooral ingevoerd voor Nederlandse consumptie.

Sierteelt was, inclusief (quasi-)doorvoer, het belangrijkste agro-exportproduct voor Nederland in 2019. Van de 9,7 miljard euro aan uitgevoerde sierteeltproducten verliet 7,0% ons land in de vorm van doorvoer of wederuitvoer. Vorig jaar voerde Nederland voor 7,2 miljard euro aan fruit uit. Hiervan was 17,7% in Nederland geproduceerd en verliet de overige 82,3% ons land in de vorm van doorvoer of wederuitvoer.

Tabel 8.2 Top-5 landbouwimport en -uitvoer naar goederengroep, inclusief (quasi-)doorvoer, 2019

Top-5 landbouwimport	Invoerwaarde (mld. euro)	Aandeel goed in totale landbouwimport		Aandeel wederuitvoer en doorvoer (%)
		(%)	Aandeel NL consumptie (%)	
Fruit	8,0	10,7	24,5	75,5
Natuurlijke vetten en oliën	4,9	6,5	57,5	42,5
Dranken	4,5	6,0	54,0	46,0
Cacao en bereidingen	4,4	6,0	59,7	40,3
Zuivel en eieren	4,4	5,8	67,1	32,9

Top-5 landbouwuitvoer	Uitvoerwaarde (mld. euro)	Aandeel goed in totale landbouwuitvoer		Aandeel wederuitvoer en doorvoer (%)
		in (%)	Aandeel NL makelij (%)	
Sierteelt	9,7	8,8	93,0	7,0
Vlees	9,4	8,5	85,5	14,5
Zuivel en eieren	8,6	7,8	81,3	18,7
Groenten	7,4	6,7	81,6	18,4
Fruit	7,2	6,6	17,7	82,3

Cacaobonen van Amsterdamse haven naar verwerkende bedrijven

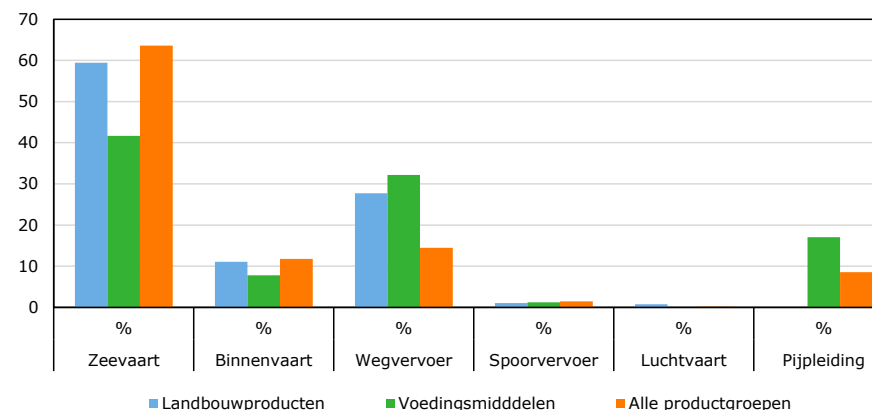
De Amsterdamse haven en de Zaanse cacao-industrie vormen samen een van de grootste cacaoclusters ter wereld: van opslag tot productie van chocolade. De haven heeft goede achterlandverbindingen via binnenvaart, spoor, weg en

lucht voor het transport van cacao (Port of Amsterdam, z.d.). Nederland is dan ook een vooraanstaande schakel in de mondiale handel in cacaobonen en halffabricaten (CBS, 2016; CBS, 2019). In 2019 importeerde Nederland 4,4 miljard euro aan cacao en bereidingen (tabel 8.2), waarvan de helft cacaobonen waren. Cacaobonen zijn grondstoffen die industrieel verwerkt worden om er andere producten van te maken. Zo worden cacaobonen verwerkt tot chocolade of halffabricaten zoals cacaopoeder en -boter, bijvoorbeeld om er chocolade van te maken in België of Zwitserland (CBS, 2016; CBS, 2019). Van alle ingevoerde cacaobonen werd circa een kwart direct doorverkocht aan andere landen. De rest werd in Nederland geconsumeerd of verwerkt tot bijvoorbeeld cacaopoeder of -boter, wat dan weer over de grens verkocht kan worden.

Hoe worden agrarische producten vanuit internationale markten naar Nederland vervoerd?

Van de totale waarde van de aangevoerde landbouwproducten (29 miljard euro) kwam in 2018 de helft over zee en 38% over de weg binnen. In gewicht (44,8 miljoen ton) ging het om 59% aanvoer over zee, 28% over de weg en 11% met binnenvaartschepen (figuur 8.1). Typische 'bulk' grondstoffen (zoals mais, zie tabel 8.3) komen vaker over zee binnen. Bij 'bulk' grondstoffen is het vervoerde gewicht groter dan de vervoerde waarde, wat de per kilogram gewicht iets goedkopere zeestroom verklaart. Maar het kunnen ook relatief dure bananen zijn die via koelcontainers en/of koelschepen uit Brazilië komen (CBS, 2020). Zo is Vlissingen sinds 2015 de West-Europese aanvoerhaven voor bananen. De bananen komen in koelcontainers aan in Vlissingen via zeeschepen, waarna een Deense rederij de bananen verder via zee doorvoert naar Noorwegen, Zweden en Finland (Omroep Zeeland, 2018).

Bij de aanvoer van voedingsmiddelen (circa 45 miljoen ton) komt ook het grootste volume binnen via zeeschepen en wegvervoer. In waarde gemeten kwam in 2018 circa 90% van de voedingsmiddelen over zee of de weg binnen, waarbij beide vervoerswijzen even belangrijk waren. Van het totale brutogewicht werd 42% over zee aangevoerd en 32% over de weg. Op basis van het brutogewicht van voedingsmiddelen, wordt 17% door Nederland ingevoerd via pijpleidingen. Dit gaat om leidingwater uit België, Duitsland en Luxemburg. De meeste agrarische producten komen uit Europa en Amerika.

Figuur 8.1 Inkomend transport naar vervoerswijze (brutogewicht), 2018
Bron: CBS.

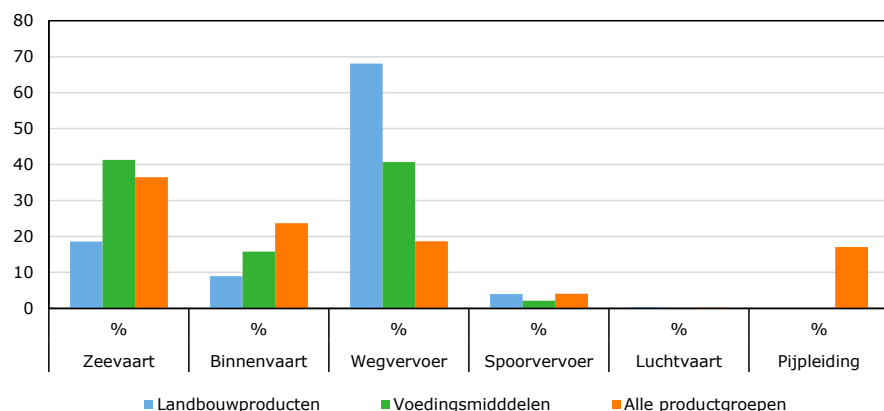
Ten opzichte van 2008 is het inkomend transport naar vervoerswijze voor alle productgroepen vergelijkbaar met 2018. Gemeten in brutogewicht zijn wel meer voedingsmiddelen ons land binnengekomen. Bij de landbouwproducten heeft een grote verandering in vervoerswijze plaatsgevonden: de aanvoer van landbouwproducten via zee heeft in termen van zowel gewicht als waarde aan belang gewonnen ten koste van het transport via binnenvaart en weg.

Hoe worden agrarische producten vanuit Nederland naar internationale markten vervoerd?

Van de totale waarde van landbouwproducten die Nederland in 2018 verlieten (35,8 miljard euro), ging bijna 80% over de weg en 11% via zeeschepen. Van het brutogewicht (29,5 miljoen ton) ging 68% over de weg en 19% over zee (figuur 8.2). Van alle goederen die vanuit Nederland naar het buitenland over de weg werden vervoerd, had 83% als bestemming Duitsland of België. Dit kan bijvoorbeeld gaan om het vervoer van levende dieren via vrachtwagens (CBS, 2018b).

Bij voedingsmiddelen werd het grootste volume – circa 47,7 miljoen ton – uitgevoerd via de weg en over zee, en circa 16% via binnenvaart. 72% van de voedingsmiddelen verlaat Nederland richting een bestemming in Europa, 13%

heeft een bestemming in Azië. Dit is ook terug te zien in de meest gebruikte vervoerswijzen wegvervoer en zeevaart.

Figuur 8.2 Uitgaand transport naar vervoerswijze (brutogewicht), 2018
Bron: CBS.

Ten opzichte van 2008 ziet het uitgaand transport naar vervoerswijze voor landbouwproducten er in 2018 vrijwel hetzelfde uit. Wel is het volume van de export gestegen. Bij voedingsmiddelen heeft de uitvoer over zee wel duidelijk aan belang gewonnen ten koste van het transport via de binnenvaart.

8.3 Internationale goederenstromen van agrarische producten in meer detail

Deze paragraaf gaat in op de wijze van vervoer voor specifieke goederensoorten.

Top-5 agrarische producten (invoer) komt hoofdzakelijk over zee aan
Nederland voerde in 2018 veel dierlijke en plantaardige oliën en vetten (zoals palmolie), granen (zoals mais) en plantaardige producten (zoals sojabonen) in. Van de eerste groep kwam circa 70% via zeeschepen naar ons land. Bij granen ging ruim de helft via zeevaart en 40% via binnenvaart. Voor plantaardige

producten was het aandeel zeevaart 76%. Van het totale brutogewicht aan dranken werd 61% ingevoerd via pijpleidingen (leidingwater). Van het totale brutogewicht van verse groenten en vers fruit werd 58% over zee aangevoerd en 35% over de weg (zie bijlage 6).

Top-5 agrarische producten (uitvoer) verlaat Nederland vooral via weg en binnenvaart

Nederland voerde in 2018 veel verse groenten en vers fruit, alsook dierlijke en plantaardige oliën en vetten uit. Van de verse groenten en vers fruit werd in 2018 51% over de weg uitgevoerd. Ruim 83% van de dierlijke en plantaardige oliën en vetten ging via de binnenvaart (bijlage 6.1 en 6.2).

Zeevaart en wegvoer blijken de belangrijkste vervoerswijzen voor het transport van agrarische producten naar en vanuit Nederland. In de volgende alinea's ligt de focus daarom op deze vervoerswijzen en op de vraag welke specifieke agrarische producten in 2018 over zee/weg Nederland in- of uit werden gevoerd.

Palmolie en mais komen relatief vaak via zeeschepen aan in Nederland

Tabel 8.3 geeft een overzicht van de vijf agrarische producten die, specifiek voor de zeevaart, het grootste aandeel hadden in de totale invoerwaarde of het totale invoergewicht. De Nederlandse invoer van agrarische producten via zeeschepen – in termen van waarde – bestond in 2018 vooral uit palmolie, cacaobonen, sojabonen, perskoeken en mais. Als we kijken naar gewicht in plaats van waarde komen veel producten in de top-5 overeen, al is de volgorde en het aandeel wel verschillend. Zo zien we dat 14,5% van het totale ingevoerde gewicht aan agrarische producten via zeevaart mais was. Dat Nederland belangrijk is als importeur van agrogrondstoffen zoals palmolie, sojabonen en cacaobonen bleek al uit een eerdere publicatie van het CBS (2019). Daaruit bleek dat Nederland de grootste importeur van cacaobonen in de wereld is, de op twee na grootste importeur van palmolie en de op drie na grootste importeur van sojabonen.

Bereidingen van meel en flessenbier verlaten Nederland relatief vaak via zeeschepen

Tabel 8.3 toont ook de Nederlandse uitvoer van agrarische producten via zeeschepen – in termen van waarde – in 2018. Dit is een zeer divers pakket aan agrarische producten – zoals bereidingen van meel, sigaretten, bier in

flessen – met allen een relatief klein aandeel in de totale landbouduitvoer via zeevaart. Als we kijken naar gewicht in plaats van waarde komen enkele producten terug. Ook werden er in 2018 relatief veel uien en pootaardappelen door Nederland via zeeschepen uitgevoerd.

Tabel 8.3 Top-5 agrarische producten vervoerd via zeevaart, 2018

Top-5 landbouwinvoer via zeevaart	Gewicht (mln. kg)	Aandeel goed in totale landbouw- Top-5		Gewicht (mln. kg)	Aandeel goed in totale landbouw- Top-5
		invoer via zee (%)	landbouduitvoer via zeevaart		uitvoer via zee (%)
Mais	5.080	14,5	Bier in flessen	719	6,0
Sojabonen	4.185	12,0	Aardappelen bewerkt	681	5,6
Palmolie	3.566	10,2	Uien	605	5,0
Perskoeken	2.500	7,2	Pootaardappelen	501	4,2
Tarwe	828	5,2	Bier niet in flessen	404	3,3

Top-5 landbouwinvoer via zeevaart	Waarde (mln. euro)	Aandeel goed in totale landbouw- Top-5		Waarde (mln. euro)	Aandeel goed in totale landbouw- Top-5
		invoer via zee (%)	landbouduitvoer via zeevaart		uitvoer via zee (%)
Palmolie	1.979	7,4	Bereidingen van meel	1.334	6,7
Cacaobonen	1.843	6,9	Sigaretten	963	4,9
Sojabonen	1.414	5,3	Bier in flessen	844	4,3
Perskoeken	886	3,3	Aardappelen bewerkt	515	2,6
Mais	877	3,3	Krabben	448	2,3

Aardappelen en cacaobonen komen relatief vaak via wegtransport aan in Nederland

Tabel 8.4 geeft een overzicht van de vijf agrarische producten die het grootste aandeel hadden in de totale invoerwaarde en het totale invoergewicht in het transport over de weg. De Nederlandse invoer van agrarische producten via de weg – in termen van waarde – is een zeer divers pakket aan agrarische producten, met allen een relatief klein aandeel. Voorbeelden hiervan zijn

sigaretten, cacaobonen en levend pluimvee. Als we kijken naar gewicht in plaats van waarde zien we weinig overeenkomsten. Zo was 4,6% van het totale ingevoerde gewicht aan agrarische producten via de weg verse aardappelen. Ook werd er in 2018 relatief veel populieren- en espenhout door Nederland over de weg ingevoerd.

Rundvlees en tomaten verlaten Nederland relatief vaak via wegtransport

Tabel 8.4 toont de zeer gevarieerde samenstelling van agrarische producten – in termen van waarde – die door Nederland via de weg uitgevoerd werden. Als we kijken naar gewicht in plaats van waarde dan zien we echter een andere goederensamenstelling. Zo werden er in 2018 relatief veel tomaten, uien, levende kamerplanten en kippeneieren door Nederland via wegtransport uitgevoerd.

Tabel 8.4 Top-5 agrarische producten vervoerd over de weg, 2018

Top-5 landbouwinvoer via de weg	Gewicht (mln. kg)	Aandeel goed in totale landbouw- Top-5		Gewicht (mln. kg)	Aandeel goed in totale landbouw- Top-5
		invoer via de weg (%)	landbouduitvoer via de weg		uitvoer via de weg (%)
Verse aardappelen	795	4,6	Tomaten	524	2,8
Levend pluimvee	442	2,6	Uien	410	2,2
Populieren- en espenhout	421	2,4	Levende kamerplanten	392	2,1
Tarwe	416	2,4	Kippeneieren	344	1,8
Aardappelen bewerkt	313	1,8	Aardappelen bewerkt	293	1,6

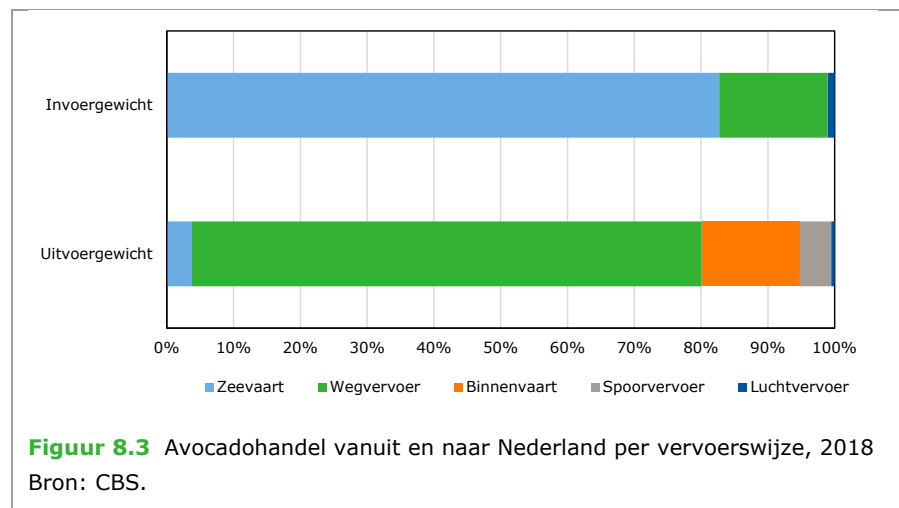
Top-5 landbouwinvoer via de weg	Waarde (mln. euro)	Aandeel goed in totale landbouw- Top-5		Waarde (mln. euro)	Aandeel goed in totale landbouw- Top-5
		invoer via de weg (%)	landbouduitvoer via de weg		uitvoer via de weg (%)
Sigaretten	655	2,2	Rundvlees	1.803	3,6
Cacaobonen	590	2	Afgesneden bloemen	1.122	2,2
Gebrande koffie	524	1,8	Cacaoboter	1.100	2,2
Levend pluimvee	417	1,4	Sigaretten	1.041	2,1
Runderen	406	1,4	Rozen	914	1,8

Avocado

Nog nooit importeerde Nederland zoveel avocado's als in 2019: ons land heeft voor een recordbedrag van 731 miljoen euro aan avocado's ingevoerd. Dat is volgens CBS-cijfers ruim 2,6 keer zoveel als in 2015. In 2020 is de avocado-invoer nog verder doorgroeid (zie paragraaf 5.5). Volgens cijfers gepubliceerd door de VN is Nederland al jaren, na de Verenigde Staten, de grootste avocado-importeur ter wereld. Vanuit heel de wereld komen de avocado's Nederland binnen. Sinds september 2020 is er onder andere een directe vaarroute beschikbaar voor verse producten – waaronder avocado's – tussen Mexico en Nederland. Hierdoor zijn verse Mexicaanse producten binnen 12 dagen in Nederland, waardoor de totale transitietijd met zo'n 10 tot 15 dagen wordt ingekort (AGF, 2020; Groenten nieuws, 2020). Hoewel er steeds meer avocado's uit Mexico komen, blijkt uit CBS-cijfers dat Chili en Peru nog steeds de belangrijkste herkomstlanden zijn. Er komen recentelijk ook kleinere hoeveelheden avocado's uit Ethiopië naar ons land toe in koelcontainers via trein en zeeschepen. De Ethiopische avocado's worden met de trein naar de haven van buurland Djibouti gebracht om van daaruit met zeeschepen richting Rotterdam te varen (Hoogendoorn, 2020; Metro, 2020).

Het overgrote deel van deze avocado's is niet voor de Nederlandse markt bestemd, maar wordt doorgevoerd naar andere landen (CBS, 2017; RTL, 2017). Het avocado-verhaal is zo een goed voorbeeld van Nederland, en dan met name de Rotterdamse haven, als toegangspoort tot Europa. Vanaf de Rotterdamse haven zijn er transportverbindingen naar alle andere landen in Europa, waarbij de agrarische producten binnen 24 uur kunnen worden verladen naar Spanje, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, België, Duitsland en Scandinavië (AGF, 2020; Groenten nieuws, 2020). De Nederlandse havens, verwerkers en transporteurs weten precies hoe ze die agrarische producten (vers) bij de consument moeten krijgen. Dit proces van het vervoer, de opslag, de distributie en de regie van de agrostromen – food en non-food – in de gehele agroketen wordt agrologistiek genoemd.

Het overgrote deel (83% van het gewicht) van de ingevoerde avocado's komt Nederland binnen via zeeschepen en ruim 16% via wegtransport (figuur 8.3). Aan de uitvoerzijde exporteert Nederland 76% van het totale uitvoergewicht via wegtransport, bijna 15% komt via de binnenvaart op een nieuwe bestemming. De resultaten zijn vergelijkbaar op basis van de totale in- en uitvoerwaarde.

Figuur 8.3 Avocadohandel vanuit en naar Nederland per vervoerswijze, 2018

Bron: CBS.

8.4 Conclusie

Het is vanzelfsprekend geworden om de schappen in de supermarkt gevuld te zien met tropische groenten en fruit en andere exotische lekkernijen uit de hele wereld. Hierachter gaat een hele wereld van transport en logistiek schuil (Boonstra, 2017). Agrologistiek omvat het transport en de omstandigheden waaronder agrarische producten worden vervoerd vanaf de oogst, door de afzetketen en uiteindelijk naar de eindgebruiker. Volgens de OESO behoort het Nederlandse transport- infrastructuurnetwerk tot een van de beste in de wereld, vooral in de havens (Boonstra, 2017). Ons land heeft onder andere veel kennis op het gebied van opslaan, drogen, rijpen, vervoeren en verwerken van agrarische producten.

De agri-business globaliseert. Agrarische producten komen van steeds verder weg naar Nederland en ook de afzetmarkten zijn steeds meer verspreid. Halffabricaten maken vaker meerdere internationale tussenstops onderweg naar de eindgebruiker. Bij elke tussenstop wordt waarde toegevoegd aan het product (Boonstra, 2017). De verschillende logistieke schakels moeten naadloos in elkaar overgaan. In 2018 kwam in totaal 106 miljoen ton aan agrarische producten Nederland binnen, ter waarde 92 miljard euro. Van de invoer aan landbouwgoederen was 59% bestemd voor de Nederlandse markt,

voor de voedingsmiddelen was het percentage 53. In 2018 verliet in totaal 68 miljoen ton aan agrarische producten ons land, ter waarde van 121 miljard euro. Circa 40% van de uitgaande landbouwgoederen was van Nederlandse makelij, voor voedingsmiddelen was dit circa 50%. Ook doorvoer en wederuitvoer vormen aanzienlijke goederenstromen, zowel voor het inkomend als het uitgaand transport. Een voorbeeld hiervan is de Nederlandse invoer van fruit: drie kwart van al het door Nederland geïmporteerde fruit verliet ons land zonder dat er significante bewerking plaatsvond. Avocado's zijn een goed voorbeeld van fruit dat vanuit vele landen in Rotterdam wordt aangevoerd en voor het grootste deel weer doorgaat naar het Europese achterland. Nederland is hierbij de typische toegangspoort tot Europa.

Agrarische producten komen relatief vaak via zeevaart ons land binnen. Van de 44,8 miljoen ton aan inkomende landbouwproducten werd 59% over zee aangevoerd, 28% over de weg en 11% met binnenvaartschepen. Bij voedingsmiddelen werd 42% van het totale brutogewicht over zee aangevoerd en 32% over de weg. Voorbeelden hiervan zijn de grote hoeveelheden mais, palmolie, sojabonen en cacaobonen die Nederland invoert via zeeschepen. Nederland is zelfs een van de grootste importeurs van palmolie, sojabonen en cacaobonen ter wereld. Verse aardappelen en levend pluimvee zijn voorbeelden van ingevoerde agrarische producten die in Nederland aankomen via wegtransport.

Agrarische producten verlaten Nederland relatief vaak via binnenvaart of wegvervoer. Van het totale brutogewicht aan landbouwproducten verliet 68% ons land over de weg en 19% via zeevaart. Bij voedingsmiddelen werd het grootste volume ook uitgevoerd via de weg en zee. Voorbeelden hiervan zijn de grote hoeveelheden meelbereidingen en flessenbier die Nederland exporteert naar andere landen via zeeschepen. Rundvlees en tomaten zijn voorbeelden van geëxporteerde agrarische producten die Nederland verlaten via wegtransport.

Nederland is een handelsland. Dit hoofdstuk heeft laten zien dat hier een groot agrologistiek netwerk achter schuil gaat. Het goederenvervoer is daarbij een belangrijke schakel en met name de Rotterdamse haven (vooral aan de invoerkant) en het wegtransport (vooral aan de uitvoerkant) spelen een cruciale rol.

De rol van Nederland in de EU-intrahandel

Dit hoofdstuk gaat in op het belang van de Europese Unie (EU)⁴⁴ voor de handel in goederen voor Nederland. Allereerst komt kort de ontstaansgeschiedenis van de EU aan bod. Vervolgens worden enkele kenmerken van diverse landen in de EU gegeven om de economische grootte en afzetmarkt te duiden. Daarna komt de handel van Nederland met de buurlanden aan de orde, ook in vergelijking met andere landen in de EU, en het belang van de EU voor Nederland. Ten slotte gaat dit hoofdstuk in op enkele redenen die verklaren waarom landen onderling met elkaar handel drijven. Ter illustratie zijn vier specifieke producten beschreven waarvoor Nederland een rol van betekenis speelt in de internationale, maar vooral ook regionale handel. Deze producten zijn varkensvlees (paragraaf 9.4), vis (paragraaf 9.5), groente en fruit (paragraaf 9.6) en granen (paragraaf 9.7).

9.1 De ontwikkeling van de Europese interne markt

Na de Tweede Wereldoorlog ontstond het besef in Europa, en dan met name in Frankrijk en Duitsland, dat men meer moest samenwerken om in de toekomst dergelijke oorlogen te voorkomen. Het zogenaamde Schuman-plan, gepresenteerd op 9 mei 1950,⁴⁵ legde de basis voor de eerste samenwerking in Europees verband, de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS). De EGKS trad in 1952 in werking, met Frankrijk, Duitsland, Nederland, België, Luxemburg en Italië. Dat staal onder een Europees toezicht zou vallen was een veilige gedachte, omdat zo niet ongezien oorlogstuig kon worden gefabriceerd.

In 1957 volgde het Verdrag van Rome en werd de Europese Economische Gemeenschap (EEG) opgericht. Hoofdpunt was de totstandkoming van de gemeenschappelijke markt. In eerste instantie was er sterke weerstand tegen het opnemen van landbouw en de handel in landbouwproducten in een

gemeenschappelijke markt. De zes betrokken landen hadden zeer uiteenlopend beleid voor de landbouwsector, een gemeenschappelijke markt vereiste harmonisatie op dit gebied. Landbouw werd vooral beschouwd als een obstakel voor verdere Europese integratie. De oplossing werd gevonden in het opnemen van de landbouwsector en de handel in landbouwproducten in de gemeenschappelijke markt via een apart hoofdstuk van het EEG-Verdrag. De voorwaarde voor die gemeenschappelijke markt was het invoeren van een gemeenschappelijk landbouwbeleid, dat in de loop van de jaren zestig zijn beslag zou krijgen (zie voor een uitgebreide analyse Meester en Dries, 2013).

Naast het landbouwhoofdstuk, bevatte het EEG-Verdrag ook hoofdstukken over transport en het vrije verkeer van arbeid, diensten en kapitaal. Het integratieproces voor deze terreinen zou pas veel later op gang komen.

Ondertussen breidt de Gemeenschap uit. In 1973 sluiten het VK, Ierland en Denemarken aan bij de Unie, in 1981 Griekenland, gevolgd door Spanje en Portugal in 1986. Zweden, Finland en Oostenrijk zorgen in 1995 voor verdere vergroting van wat inmiddels de Europese Unie heet. De laatste grote uitbreiding vindt plaats in 2004, als tien landen uit Midden- en Oost-Europa zich aansluiten. De Unie bestaat dan uit 25 landen.

In de jaren '90 wordt de interne markt voltooid. Het vrije verkeer van goederen, personen, diensten en geld wordt in verdragen, (onder andere die van Maastricht) vastgelegd. Ook komt er in 2002 één munt, de euro, hoewel niet elk land in de Europese Unie deze invoert. Zo behouden het VK, Denemarken en Polen hun eigen munt en ontstaat er een Eurozone met daarin 19 landen. Naast de groei naar uiteindelijk 28 landen (Bulgarije en Roemenië in 2007, Kroatië in 2013) sluiten andere landen aan door andere samenwerkingen aan te gaan.

⁴⁴ Met EU wordt hier EU-28 bedoeld tenzij anders vermeld.

⁴⁵ In de EU is 9 mei nu Schuman-dag, als eerbetoon aan de geestelijk vader van dit plan.

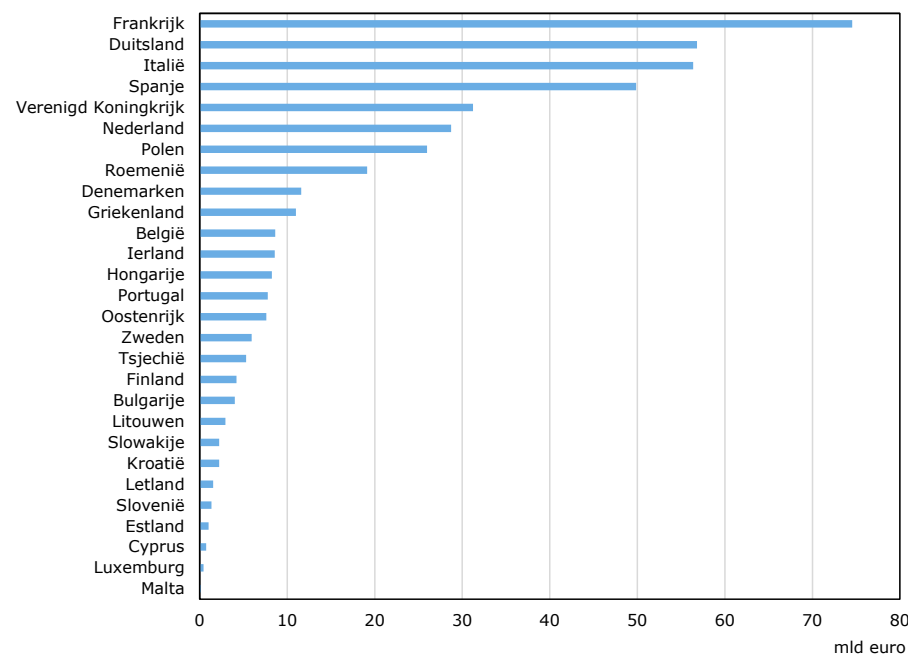
De Europese integratie in de afgelopen decennia heeft de handel in Nederlandse landbouwgoederen geen windeieren gelegd. Dankzij de steeds groter wordende EU, heeft Nederland nu vrij toegang tot een afzetgebied met zo'n 513 miljoen consumenten. In de directe nabijheid bevindt zich een afzetmarkt van zo'n 229 miljoen consumenten (optelsom Duitsland, België, Frankrijk, Luxemburg en het VK) (zie bijlage 7.1). Een goed toegankelijke markt, waar de eisen op fytosanitair en veterinair gebied hetzelfde zijn, de munt stabiel is en grenzen niet willekeurig kunnen worden gesloten om bijvoorbeeld politieke redenen. Een afzetmarkt die ook nog eens is gegroeid in de afgelopen 10 jaar (zie bijlage 7.1).

9.2 Europese landbouwproductie en -handel

De agrarische productiewaarde per land geeft aan welk land een grote agrarische (primaire) sector heeft (figuur 9.1). De hoogste productiewaarde wordt in de grootste landen gegenereerd.

Niet elk land heeft een even grote agrarische (grondgebonden)sector. Zo beschikt Zweden, na Frankrijk, over de grootste landoppervlakte, maar dat is niet allemaal te gebruiken of in gebruik voor de landbouw. Bijlage 7.2 geeft de hoeveelheid grasland en 'akkerland' in km² aan en welk percentage dit is van de totale oppervlakte van een land. Voor Zweden en Finland is dit een kleine 10%. Voor Denemarken bedraagt het percentage bijna 70. Nederland bevindt zich in de voorhoede met ongeveer 60%.

Er zijn meer parameters die kunnen duiden waarom een land meer of minder landbouwproductiewaarde genereert. Zo is van belang welke gewassen worden geteeld (hoog of laag salderend) en welke dieren worden gehouden en hoe (meer of minder extensief). Er zijn immers sectoren die op een klein oppervlak een hoge productiewaarde kunnen genereren. De varkens-, pluimvee-, (glas)sierteelt- en glasgroentesectoren zijn hier voorbeelden van.

Figuur 9.1 Productiewaarde primaire sector in producentenprijzen, 2019

Bron: Eurostat.

Om een eerste inzicht te geven in deze verschillen tussen landen is in bijlage 7.3A en 7.3B een overzicht opgenomen van het landoppervlak van enkele grondgebonden landbouwsectoren/producten. Hieruit volgt dat er vooral veel graan wordt verbouwd in Frankrijk, Duitsland, Polen, Spanje en Roemenië. Deze teelt neemt ook het grootste beschikbare landoppervlakte in beslag, iets wat voor de meeste landen opgeld doet.

Bulgarije, Roemenië en Hongarije hebben een groot aandeel niet-permanente industriële teelten, zoals zonnebloemen. Slowakije heeft een relatief groot areaal raap- en koolzaad. Zweden en Finland gebruiken een groot aandeel van het beschikbare areaal voor grasland. Nederland heeft een groot aandeel aardappelen, bieten- en groenteteelt. De zuidelijkere landen zoals Portugal, Griekenland hebben meer olijven, noten en fruitbomen. Onder andere de

klimatologische omstandigheden en de bodemgesteldheid zijn van invloed op deze verschillen.

Bij de dierlijke sectoren is het beeld niet veel anders. De inwonertal grote landen hebben grotere producties dan de kleinere landen. Het beeld verandert als de producties worden uitgedrukt per inwoner. Bij het aantal levende varkens bestaat de top 5 uit Denemarken, Nederland en Spanje, gevolgd door België en Cyprus. Bij varkensvlees zijn de eerste vier landen hetzelfde, maar neemt Duitsland de vijfde plaats in. Nederland en Duitsland houden relatief veel dieren en kennen een grote vleesproductie, toch is er een levendige handel tussen beide landen (zie paragraaf 9.4).

Polen en Hongarije zijn landen die eruit springen met een hoge productie van pluimveevlees per inwoner gevolgd door België, Spanje en Litouwen.⁴⁶ Ierland produceert veruit het meeste rundvlees per inwoner. Daarna volgen Oostenrijk en Nederland, België en Denemarken.

In termen van melkproductie (rauwe melk in kg per inwoner) staan Ierland, Denemarken en Nederland bovenaan. Ook voor kaasproductie per inwoner vormen deze landen de top drie, zij het in een andere volgorde. Wat betreft visproductie per inwoner voeren Estland, Litouwen en Finland de boventoon, een uitkomst die deels te maken heeft met de lage inwonertal van deze landen. (zie bijlage 7.4A en 7.4B). Uiteraard geeft deze indicator beperkt inzicht in welke mate landen zelfvoorzienend zijn. Nederlandse cijfers over de zelfvoorzieningsgraden van bepaalde producten zijn te vinden op www.agrimatie.nl (via data - voorzieningenbalans). Voor andere landen geeft de FAO site⁴⁷ aanvullende informatie over dit onderwerp.

Naast de productie van landbouwproducten spelen eetgewoonten per land ook een rol. Smaakverschillen, gemak, kennis en (religieuze) overtuiging rond voedsel zijn andere facetten die van invloed kunnen zijn op de handel in een bepaald product. Overigens verschillen ook de voedingsadviezen per land.⁴⁸

9.3 Europa is een belangrijk afzetgebied landbouwgoederen

Nederland is centraal gelegen tussen enkele grote landen met veel consumenten. Bij elkaar opgeteld maken de Nederlanders, Duitsers, het VK en Belgische inwoners samen 35% van bevolking van de EU-28 uit. Met Frankrijk erbij komt het percentage op een kleine 50. Het is dan ook niet onlogisch dat de agrarische export van Nederland respectievelijk voor ongeveer 45% (op basis van de drie buurlanden) dan wel voor 54% (inclusief Frankrijk) in 2020 naar deze landen gaat. De overige EU-27 landen zijn goed voor 22% van de totale agrarische exportwaarde van Nederland, ongeveer een kwart is export naar buiten de EU-27. Daartoe behoren ook landen die op Europees grondgebied liggen, zoals Noorwegen en Zwitserland.

Duitsland is niet alleen de belangrijkste bestemming van de landbouwgoederen voor Nederland, het is ook het belangrijkste herkomstland voor de Nederlandse import van landbouwgoederen. Ongeveer 17% van de Nederlandse landbouwimport komt uit Duitsland. Eén derde van de Nederlandse agrarische import komt uit de drie buurlanden van Nederland, inclusief Frankrijk stijgt het percentage naar 40. Er is een grote mate van verwevenheid tussen de Nederlandse en Duitse economie⁴⁹ en de handel in landbouwgoederen. De regionale verwevenheid blijkt ook uit het feit dat, op basis van cijfers van Destatis, 50% van de totale import en export van en naar Nederland plaatsvindt met de twee aangrenzende Bundeslanden; Nordrhein-Westfalen (35%) en Niedersachsen (12%).⁵⁰ Ook met België en vooral Vlaanderen⁵¹ is er een innige relatie op agrarische handelsgebied. Uit een studie van het Vlaams Departement Landbouw en Visserij blijkt dat voor Vlaanderen Nederland de belangrijkste leverancier is in landbouwgoederen. Verder blijkt dat Vlaanderen in 2019, vlak na Frankrijk, de meeste landbouwgoederen naar Nederland exporteert.

⁴⁶ Nederlandse cijfers pluimvee ontbreken.

⁴⁷ <http://www.fao.org/faostat/en/#data/FBS>

⁴⁸ <http://www.fao.org/nutrition/education/food-dietary-guidelines/home/en/>

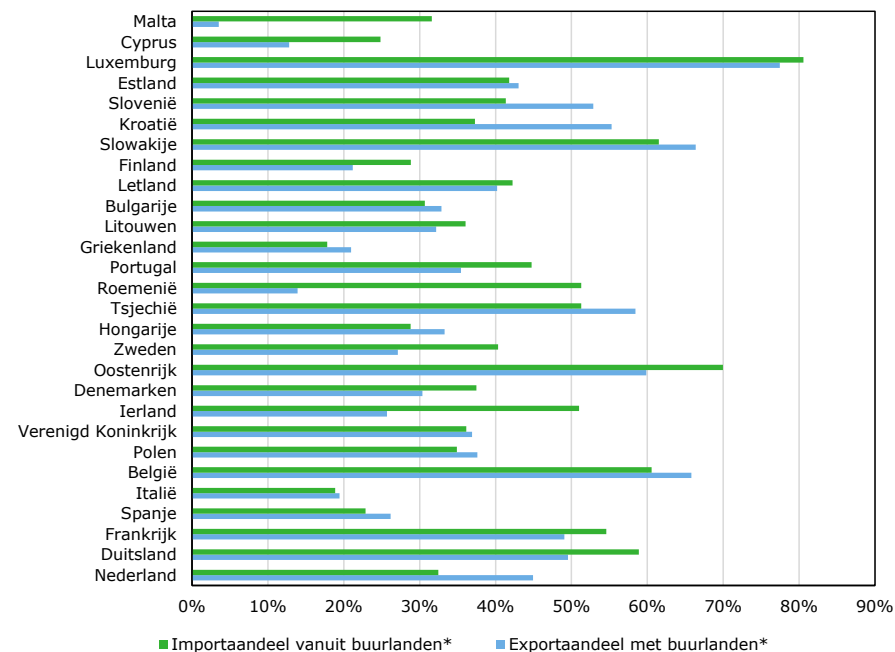
⁴⁹ <https://longreads.cbs.nl/im2020-1/>

⁵⁰ Cijfers op basis van EGW-codering en definitieproductgroepen 101 tot en met 511.

⁵¹ https://lv.vlaanderen.be/sites/default/files/attachments/agrohandelsrapport_2019_website.pdf

Aanvullende gegevens over de individuele deelstaten in Duitsland zijn te vinden bij het Duitse statistiekbureau.⁵² Voor het Vlaams gewest geeft de Nationale bank België cijfers over de internationale handelsrelaties.⁵³

Figuur 9.2 geeft aan hoe de percentages voor Nederland zich verhouden ten opzichte van andere EU-landen en hun relatie met hun buurlanden. Wat betreft het exportpercentage naar buurlanden zit Nederland aan de bovenkant van de middenmoot, de wederuitvoer en deels doorvoer speelt hierin ook een rol. Wat betreft importpercentage staat Nederland lager op de ranglijst. Dit heeft vooral te maken met het feit dat Nederland over diverse zeehavens beschikt waar veel landbouwgrondstoffen worden geïmporteerd uit niet-Europese landen. Van invloed op dit percentage zijn verder de ligging van het land ten opzichte van andere en het aantal buurlanden dat een land heeft. Zo heeft Duitsland negen buurlanden, is Oostenrijk omsloten door acht landen maar heeft Ierland alleen het VK als buurland. Ook de algemene relatie tussen landen speelt een rol in de hoeveelheid handel die plaatsvindt. Denk hierbij bijvoorbeeld aan de moeizame relaties tussen Griekenland en Turkije. Daarnaast heeft de ligging ook invloed op de producten die worden verhandeld. Zo ligt een deel van de landen niet aan zee, waardoor een grote rol in de vis(vangst) voor veel landen is uitgesloten. Bijlage 4a laat zien dat landen aan zee zoals Spanje, het VK, Frankrijk, Italië en Nederland belangrijke landen zijn in de vangst van vis in Europa. Toch vindt ook tussen deze landen veel handel plaats. Meer over het waarom en een verdere inkijk in de handel in vis (en visproducten) is te lezen in [paragraaf 9.5](#).

Figuur 9.2 Import- en exportaandelen naar buurlanden*⁵⁴ van EU-landen
Bron: Eurostat, bewerking Wageningen Economic Research.

Vanuit Europees perspectief gezien, gebruikmakend van Eurostat data (Comext), is de (handels)rol van Nederland eveneens belangrijk. Uit de data van 2019 blijkt dat Nederland voor zeven landen in de EU het belangrijkste herkomstland is van de import (tabel 9.1). Het gaat om Duitsland, België, het VK, Frankrijk, Griekenland, Zweden en Finland. Anders gezegd, voor deze zeven landen is Nederland de belangrijkste leverancier van landbouwgoederen. Alleen Duitsland is voor meer landen een belangrijker leverancier dan Nederland.

⁵² <https://www-genesis.destatis.de/genesis/online?operation=statistic&levelindex=0&levelid=1608295720455&code=51000#abreadcrumb>

⁵³ <http://stat.nbb.be/Index.aspx?DataSetCode=EXTTRADEVLNAT&lang=nl>

⁵⁴ In bijlage 7.6 zijn de buurlanden gedefinieerd. Hierbij is een vrije interpretatie gebruikt.

Tabel 9.1 Positie van Nederland als herkomstland van landbouwimport voor EU-28 landen

Positie Nederland als herkomstland:	Land:
1e	Duitsland, Frankrijk, België, VK, Zweden, Griekenland, Finland
2e	Polen, Denemarken, Ierland, Cyprus, Malta
3e	Spanje, Oostenrijk, Tsjechië, Portugal, Litouwen
4e	Italië, Hongarije, Letland, Estland, Luxemburg
5e	Roemenië, Kroatië
6e	Bulgarije, Slowakije, Slovenië

Bron: Comext, bewerking Wageningen Economic Research.

De rol van Nederland als belangrijk exportland voor andere landen in de EU is beperkter (tabel 9.2). Alleen voor Duitsland is Nederland ook het land waarnaar het meest wordt geëxporteerd. Export naar Duitsland, Italië, Frankrijk en het VK is voor veel landen binnen de EU belangrijker dan de export naar Nederland. In bijlage 7.5 is een overzicht opgenomen van elk van de EU-28 landen met hun belangrijkste handelsrelatie in zowel de import- al de exportwaarde. Uit de tabel blijkt dat voor veel landen de directe buurlanden ook de belangrijkste handelsbestemming zijn.

Hiervoor bleek dat Nederland een belangrijke exporteur is naar Duitsland, België, het VK en Frankrijk. Maar Nederland speelt ook een belangrijke rol in de Griekse, Finse en Zweedse import.

Tabel 9.2 Positie van Nederland als bestemming van landbouwexporteur voor EU-28 landen

Positie Nederland als bestemming:	Land
1e	Duitsland
2e	België
3e	Polen, VK, Ierland
4e	Luxemburg
5e	Italië, Denemarken, Oostenrijk, Roemenië, Portugal
6e	Malta, Finland, Bulgarije, Spanje, Frankrijk
7e	Zweden, Hongarije, Tsjechië, Griekenland, Litouwen, Slowakije, Letland, Estland
9e	Slovenië
13e	Cyprus
16e	Kroatië

Bron: Comext, bewerking Wageningen Economic Research.

Griekenland importeert vooral varkens- en rundvlees uit Nederland. Ruim één derde van de importwaarde uit Nederland bestaat uit deze productgroep. Verder is zuivel met 17% van de totale import uit Nederland een belangrijk product, het gaat vooral om ingedikte melk en melkpoeder. Van de totaal geïmporteerde sierteeltproducten (in waarde gemeten) komt in Griekenland de helft uit Nederland. Dit is echter slechts 3,4% van de totaal geïmporteerde landbouwwaarde uit Nederland.

Finland importeert in 2019 vooral yellow grease (gebruikt frituurvet) vanuit Nederland. De totale productgroep van natuurlijke oliën en vetten was goed voor ruim 16% van de totale import uit Nederland. Andere belangrijke productgroepen zijn sierteelt, groente (tomaten, paprika, ui) en fruit (bananen, druiven, aardbei). Alle groepen hadden een aandeel van ongeveer 11%. Ongeveer 75% van de totale importwaarde aan sierteeltproducten komt uit Nederland. Voor fruit is dit een kleine 40%, voor groente ongeveer een kwart.

Zweden importeert een breed scala aan producten uit Nederland. Net als naar Finland zijn sierteelt, groente en fruit belangrijke productgroepen. Ongeveer een derde van de in totaal geïmporteerde waarde aan groenten komt uit Nederland, vooral tomaten, komkommers, paprika's en uien zijn belangrijke

importproducten. Bij het fruit voorziet Nederland Zweden via wederuitvoer en doorvoer vooral van avocado's (zie hoofdstuk 8). De Nederlandse rol in de handel van groente en fruit wordt behandeld in paragraaf 9.5.

9.4 Varkensvlees: verwevenheid Nederlandse en Duitse handel groot

De Nederlandse varkenssector heeft een zelfvoorzieningsgraad van ruim 300%, wat betekent dat netto twee derde van de productie geëxporteerd wordt. Dit gebeurt in de vorm van biggen, vleesvarkens voor de slacht, fokvarkens en vlees. Hier staat ook enige import vanuit EU-lidstaten tegenover. Duitsland is hierin een grote handelspartner. De afgelopen jaren is het belang van derde markten (niet-EU) toegenomen.

De Nederlandse en Duitse varkensvleesproductie zijn om meerdere redenen verweven. Niet alleen is Vion, de grootste Nederlandse slachter, actief in beide landen, ook worden er Nederlandse varkens in Duitsland geslacht en de delen ervan worden vervolgens weer teruggebracht naar Nederlandse afnemers. De vleesindustrie in Duitsland wordt mede belevend door Nederlandse slachterijen, waarbij producten ook weer teruggeleverd worden als vleeswaren aan bijvoorbeeld supermarkten en foodservice-klanten. De Nederlandse varkenssector exporteert jaarlijks bijna 7 mln. biggen, waarvan ruim 4 mln. naar Duitsland; ook gaan er circa 1,5 mln. varkens voor de slacht de grens over, vrijwel uitsluitend naar Duitse slachterijen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de prijsvorming van varkens en vlees in beide landen een vergelijkbaar patroon vertoont.

Biggenexport groeit

Nederlandse biggenproducenten hebben, samen met de Denen, een relatief gunstige kostprijspositie voor bigproductie.⁵⁵ In de vleesvarkensfase is die kostenpositie duidelijk minder sterk. Bovendien groeit de productiviteit van de zeugen, met als gevolg dat de bigproductie groeit, ook bij een gelijkblijvend aantal zeugen. De productiviteit van vleesvarkens groeit minder snel, wat leidt tot een groeiende biggenexport. Afzet naar buurland Duitsland ligt niet alleen voor de hand vanwege de afstand, er is daar bovendien een fors biggentekort.

⁵⁵ Zie <https://www.agrimatie.nl/SectorResultaat.aspx?subpubID=2232§orID=2255&themaID=2269>

Afzet naar andere landen, zoals Spanje, of Midden- en Oost-Europese bestemmingen fluctueert qua vraag.

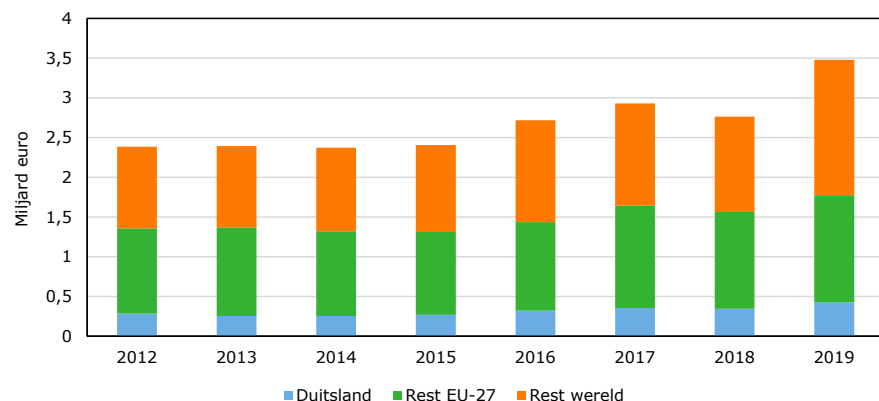
Nederland en Duitsland hebben naast varkensproductie volgens wettelijke standaarden, ook marktprogramma's op basis van bovenwettelijke standaarden. In Duitsland gaat het dan om *Initiative Tierwohl* en *Tierschutzlabel*, in Nederland om *Beter Leven* en het daarmee goeddeels parallel lopende *Varken van Morgen*. In al deze programma's zijn hogere welzijnseisen van toepassing, die echter niet met elkaar overeenstemmen qua ambitie en definities. Al deze programma's zijn gericht op de eigen (super)markten. Een deel van de Nederlandse Beter Leven-varkens wordt in Duitsland geslacht en dan in delen weer teruggebracht naar Nederland; reden hiervoor zijn lagere slachtkosten in Duitsland.

Grote invloed van China op varkensmarkt

De exportwaarde van varkensvlees lag in 2019 fors hoger dan in de voorliggende jaren (figuur 9.3). Een belangrijke reden daarvoor is de aantrekkelijkheid van de verkoop aan derde landen, vooral vanaf circa maart 2019. De aanleiding daarvoor zijn de grootschalige uitbraken van Afrikaanse varkenspest in China en diverse andere landen, wat geleid heeft tot een krapte op de wereldmarkt met hoge opbrengstprijzen tot gevolg. De verkopen in 2019 laten vooral een stijging zien naar derde markten en dat is voornamelijk afzet naar China. China consumeert de helft van het varkensvlees wereldwijd en heeft dus een grote invloed op de wereldmarkt. De stijgende exportwaarde naar derde landen is deels een verschuiving van afzetkanalen, en hangt verder samen met hogere prijzen.

De cijfers over 2020 laten zien dat er een duidelijke daling is in de totale verkopen. De handel van varkensproducten naar Duitsland loopt goed door, maar die naar derde markten en overige EU27-landen is teruglopend sinds maart. Dat heeft meerdere redenen. De varkensproductie in China herstelt zich, en sneller dan verwacht. Daardoor is er minder vraag vanuit derde landen. Bovendien heeft de Covid-19-uitbraak tot gevolg gehad dat Nederlandse slachterijen te maken kregen met tijdelijke sluitingen en met exportbelemmeringen naar China. Dit had een prijsdrukkend effect. Actueel is daar nog een factor bijgekomen, namelijk dat Duitsland door een uitbraak van

Afrikaanse varkenspest onder wilde varkens, niet meer naar veel derde markten kan afzetten; het vlees komt dan dus op de Europese markt. Ook zijn er in Denemarken enkele slachterijen (weer) getroffen door Covid-19-uitbraken, wat ook de export naar derde markten heeft stilgelegd. Al dat vlees drukt op de Europese binnenmarkt, wat prijsdruk tot gevolg heeft. De Deense slachterijen zijn inmiddels weer vrijgegeven voor export.

Figuur 9.3 Export van Nederland van varkensvlees inclusief eetbare slachtbijproducten (2010-2019; miljard euro)

Bron: Comext, bewerking Wageningen Economic Research.

Vierkantsverwaarding

De Aziatische afzetmarkt is van groot belang voor de varkensvleesindustrie, omdat producten die hier niet geliefd zijn, daar graag gegeten worden. Koppen, staarten, pootjes, maar ook spek is veelgevraagd, door (eet)cultuur (spek geeft meer smaak, Aziaten willen graag meer producten met kraakbeen, varkenspootjes brengen geluk, enz.). Deze producten worden in de EU nauwelijks gegeten en kunnen in Azië nog een goede prijs opbrengen. De export van vooral deze slachtbijproducten draagt bij aan de wereldwijde voedselvoorziening en is bovendien economisch gunstig voor de Europese industrie. Voor een rendabele afzet moeten echter wel voldoende volumes beschikbaar zijn. De Chinese varkenshouderij herstelt zich inmiddels sneller dan verwacht van de wijdverspreide uitbraken van Afrikaanse varkenspest.

Verwacht wordt dat het land binnen enkele jaren weer vrijwel zelfvoorzienend zal zijn voor varkensvlees. Er zal nog wel een substantiële stroom eetbare slachtbijproducten geïmporteerd blijven worden. De wereldwijde balans tussen vraag en aanbod, die tijdelijk sterk verstoord was, zal de prijsvorming van varkensvlees blijven beïnvloeden, ook al gaat het, met circa 7% van de wereldwijde productie die internationaal verhandeld wordt, om betrekkelijk geringe volumes. Naar verwachting zal de EU zich vooral richten op de eigen Europese afzetmarkt, omdat de productie in de EU duurder is dan bij concurrerende producenten zoals de VS en Brazilië. Op de lange termijn kan de EU dus niet op prijs concurreren. De Nederlandse varkensvleesproductie is verweven met de Noordwest-Europese productie. Op termijn zal het verdienen model verschuiven naar meer toegevoegde waarde, met een hogere standaard van dierenwelzijn en duurzaamheid. Dit zal gepaard gaan met een relatieve prijsstijging voor de consument en, daarmee samenhangend, een wat kleiner consumptievolume. Er zal handel blijven met derde markten, maar dan hoofdzakelijk voor de delen die in de EU minder gewaardeerd worden.

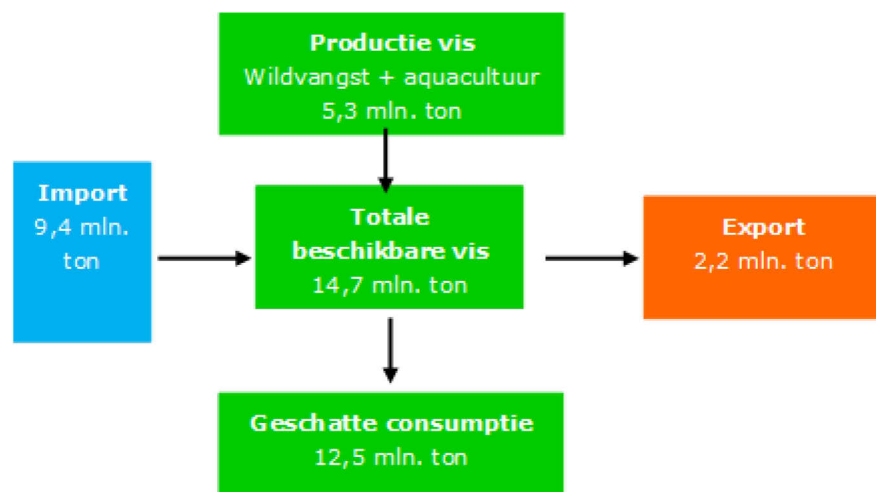
9.5 Vis: consumptievoorkeuren, verwerkingscapaciteiten en vangsten van invloed op handel

Vis is één van de internationaal meest verhandelde voedselproducten. Onder vis worden ook schaal- en schelpdieren verstaan. In 2018 werd volgens de Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) ongeveer 67 miljard kilo aan vis- en visproducten, met een waarde van 143 miljard euro, verhandeld. Dat is 38% van alle in dat jaar gevangen of gekweekte vis (in volume), en 11% van de wereldwijde exportwaarde van alle landbouwproducten.

EU en Nederland zijn niet zelfvoorzienend in vis

Door de Europese Unie wordt meer vis geïmporteerd dan geëxporteerd. De eigen productie (wild vangst en aquacultuur) is 36% op het totale beschikbare gewichtsvolume aan vis in de EU (hier inclusief het VK). Het grootste deel (64%) is dus import. Uit figuur 9.4 blijkt dat de EU netto-importeur van vis en aquacultuurproducten is. De visconsumptie binnen de EU bedraagt naar

schatting 12,5 miljoen ton. Oftewel, 85% van de beschikbare vis in de EU (in gewicht) is bestemd voor eigen consumptie.

Figuur 9.4 Im- en export van vis- en aquacultuurproducten in de EU, 2018
Bron: EUMOFA.

Voor Nederland geldt hetzelfde als voor Europa: de binnenlandse productie kan slechts ten dele voldoen aan de totale vraag van de ketenpartijen. Een derde van de totale exportwaarde aan visproducten - in 2018 4,7 mld. euro, in 2019 5,0 mld. euro (Eurostat/COMEXT)⁵⁶ - werd gegenereerd door de eigen primaire sector, de overige twee derde door geïmporteerde producten. De Nederlandse visserij is evenals in de overige EU-landen sterk gereguleerd, onder andere om overbevissing te voorkomen. Voor veel soorten gelden vangstquota, die niet overschreden mogen worden. Op de site [Vistikhetmaar.nl](http://vistikhetmaar.nl) is veel informatie over de wet- en regelgeving te vinden.⁵⁷

⁵⁶ Eurostat/COMEXT De exportwaarde ligt normaliter hoger dan de CBS exportwaarde van visproducten doordat de quasi-doorvoer is meegerekend. Quasi-doorvoer betreft invoer van goederen van buitenlandse makelij die na aankomst in Nederland niet of nauwelijks een bewerking ondergaan en daarna weer worden doorgevoerd naar het buitenland. De goederen

Nederland is de vis-draaischijf voor Europa

Nederland bevindt zich in de wereldtop-10 van visexporterende landen (FAO, 2020). Binnen de EU zijn voor Nederland met name Duitsland, België, Frankrijk, Spanje en Italië belangrijke exportlanden. Vooral in de zuid-Europese landen wordt de platvis (zoals schol en tong) sterk gewaardeerd door lokale consumenten. Ook naar niet Noordzeevissoorten zoals zalm, tropische garnalen en inktvis is steeds meer vraag in deze landen. Vergeleken met Nederlandse huishoudens wordt in deze zuidelijke lidstaten veel meer vis gegeten.

Buiten de EU zijn grote exportmarkten bijvoorbeeld Nigeria en Egypte, waar veel bevroren pelagische vis (haring, makreel, blauw wijting etcetera) verkocht wordt die door de grotere diepvriestrawlers gevangen is. De Nederlandse visserijbedrijven zijn daarmee van groot belang voor veel Afrikaanse landen die zelf niet in hun eiwitbehoefte kunnen voorzien. Deze vis is voor miljoenen bewoners een betaalbaar, erg eiwitrijk voedsel dat ze dagelijks op plaatselijke markten kopen.

Nederland is de vis-draaischijf voor Europa: zowel de door de eigen vloot gevangen en de door kwekers geproduceerde producten (met name mosselen, oesters en paling), als ook de eerder geïmporteerde producten worden vanuit Nederland naar heel Europa en ook landen daarbuiten geëxporteerd. Een verklaring voor het draaischijf-fenomeen is de ligging van Nederland aan de visrijke Noordzee, met de eigen visserijhavens en wereldhaven Rotterdam en de goede verbindingen naar het achterland van Europa. Die verbindingen worden gevormd door de aanwezigheid van goede luchthavens, een goed wegennet en goede treinverbindingen naar de rest van Europa en verder, de wereld in. Bij een snel bederfelijk product zoals verse vis of levende mosselen is snelheid van transport cruciaal.

Een tweede verklaring voor de draaischijffunctie, die deels volgt uit de eerste, is dat het Nederlandse viscluster groot en goed geoutilleerd is: in plaatsen als Urk, IJmuiden en Katwijk werken duizenden mensen 'in de vis'.⁵⁸

zijn tijdens het gehele verblijf in Nederland eigendom van een buitenlands bedrijf (in tegenstelling tot bij wederuitvoer).

⁵⁷ <https://vistikhetmaar.nl/lesprogramma/n-v-t/les/regels-op-zee/>

⁵⁸ <https://agrimatie.nl/ThemaResultaat.aspx?subpubID=2232&themaID=2280&indicatorID=2919§orID=2860>

De bewerking kan variëren van eenvoudigweg verpakken of her-verpakken tot het panklaar aanleveren van complete verse- of diepvriesmaaltijden. De genoemde plaatsen beschikken ook over grote vrieshuizen, waar enorme voorraden vis en visproducten aangehouden kunnen worden. Nadat de verse haringvisserij verdween onder de Nederlandse vloot, bleven bedrijven uit Katwijk en elders het centrum voor de verkoop en handel in Hollandse Nieuwe. Deze verse en gekaakte vette haring wordt tegenwoordig vooral gevangen door Deense en Noorse vissers. Een vergelijkbaar voorbeeld is schelpdieren. Het Zeeuwse Yerseke importeert steeds meer mosselen uit Ierland en Duitsland, maar blijft de 'hub' van Europa voor deze levende schelpdierproducten. Wederom vanwege de kennis, verwerkingscapaciteit en uitstekende logistiek. Evenzo hebben grote zalmkwekerijen uit Noorwegen om dezelfde redenen de samenwerking gezocht en belangen genomen in visverwerkende bedrijven op Urk, om zodoende daar hun product te verwerken en van daaruit verder te distribueren.

Nederland is de spreekwoordelijke draaischijf voor heel véél visproducten:

- Nederland kent nu nog drie trawlerrederijen die, samen met hun ondernemingen in het buitenland, veel grote diepvriestrawlers in het bezit hebben. Deze trawlers vissen wereldwijd, en die uit de wereldwijde zeeën en oceanen gevangen vis wordt via Nederland over heel de wereld verscheept. Het gaat dan om vissoorten als haring, makreel, blauwe wijting, sardien etc. Deze drie grote rederijen hebben overigens bedrijven door heel de keten heen en bieden werk aan tienduizenden werknemers, binnen en buiten Europa.
- De door de kottervloot (300 schepen) aangevoerde vissoorten zoals tong, schol, mul en inktvis zijn slechts voor ongeveer een kwart bedoeld voor binnenlandse consumptie: ongeveer driekwart vindt zijn weg naar Duitsland en Italië (bijvoorbeeld schol en tong) of de zuidelijke landen zoals Frankrijk en Spanje (bijvoorbeeld mul en inktvis). Tong en schol komen in de Middellandse Zee niet voor, terwijl Nederland in de EU over de grootste tong- en schol vangstquota beschikt. Schol is bijvoorbeeld in Italië een gewilde delicatessen, in de volksmond bekend als 'filetti di platessa'.
- De Noordzeegarnalen worden hoofdzakelijk gevangen door Nederlandse, Duitse en Deense garnalenvissers. Het overgrote deel daarvan, ook het Duitse, wordt door Nederlandse bedrijven verwerkt en verhandeld. Deze Nederlandse garnalensector levert niet alleen Nederlandse banen op: haast alle Nederlandse garnalen worden naar Marokko vervoerd om daar door duizenden werknemers gepeld te worden. De garnalen worden daarna gekoeld weer terug naar Nederland vervoerd om vervolgens hun weg binnen Europa te vinden. Sinds enige tijd wordt een klein gedeelte van de Noordzeegarnalen ook

machinaal in Nederland gepeld. De door-ontwikkeling van deze innovatieve machines is gaande, de pelcapaciteit van de machines en kostefficiëntie neemt daardoor steeds verder toe. Op dit moment wordt het handmatig pellen van de Noordzeegarnalen vaak nog verkozen boven machinaal pellen in Nederland om meerdere redenen: kwaliteit en textuur (pelmachines kunnen Noordzeegarnaal beschadigen), sociale afwegingen vanuit werkgelegenheid (duizenden banen met name voor vrouwelijke pellers in landen), lagere kostprijs dan kapitaalintensieve machines. Nadelen van handmatig pellen in buitenland staan daartegenover: veel transport, gevoelig voor beperkingen in deze lange keten zoals ten tijde van coronalockdowns of politieke kwesties in het land, het product is niet langer vers door de af te leggen afstand en benodigde langere houdbaarheid.

Doordat de Noordzeegarnalen in miljoenen kilo's vervoerd en gepeld worden in Marokko hoeft dit niet per se meer CO₂-footprint te geven dan kleinschalige machinaal verwerkte garnalen in Nederland. Meer duurzaamheidsmetingen en -onderzoek zijn hiervoor nodig om hierover op feiten gebaseerd te kunnen oordelen. De Belgische consumenten zijn de belangrijkste doelgroep voor de Noordzeegarnalen. De 'garnalenkroketjes' en 'tomates crevettes' zijn hier lokale specialiteiten. Ook veel Duitsers en Nederlanders kunnen de Noordzeegarnalen waarderen.

- De bodemmosselcultuur, waarbij mosselen op de bodem gekweekt worden, is de grootste van Europa. Nederlandse bedrijven, die op de Oosterschelde en in de Waddenzee actief zijn, hebben daarnaast ook kweeklocaties in Duitsland en Ierland. Deze mosselen worden via mosselhoofdstad Yerseke verder verhandeld. De Nederlandse mosselen vinden gretig aftrek bij de Belgische consument. Omdat de mosselkweek in de voor de natuur waardevolle Oosterschelde en Waddenzee plaatsvindt, is de kweek aan strenge regels onderworpen. De mosselkweek is een natuurlijk proces, en daarmee vrij van bestrijdingsmiddelen en antibiotica.
- Nederlandse bedrijven verhandelen niet alleen de aanvoer van de Nederlandse visserij- en kweekbedrijven, maar er worden ook veel (andere) soorten van over heel de wereld geïmporteerd en verwerkt. Soorten zoals zalm en kabeljauw hebben daarmee het exportvolume overtroffen van schol, de belangrijkste vis (in aanvoervolume) voor de Nederlandse kotters. Doordat de Nederlandse bedrijven niet alleen de Noordzeervis verwerken verkopen, maar daarnaast ook alle andere soorten, kunnen zij een compleet palet aanbieden en hebben daarmee een sterke positie op de wereldmarkt. Nederlandse bedrijven zijn steeds meer een warenhuis (one-stop-shop) geworden in de wereldmarkt van vis.

Gevolgen corona op de handel

De export van het Nederlandse visserijcluster groeide tussen 2009 tot en met 2019, vooral dankzij prijsstijgingen en exclusievere vissoorten. De exportwaarde in euro (+85%) groeide harder dan de volumes in kilo's (+56%) in deze tien jaar. Door de coronamaatregelen in diverse landen daalde de export van verse producten in 2020; ook is er een sterke prijsdaling van de duurdere vissoorten die vaak in restaurants gegeten worden. Met name bedrijven leverend aan de foodservice zagen vraaguitval van klanten, versterkt door gesloten horeca in Europa en het wegblijven van toeristen. Deze bedrijven moesten noodgedwongen visproducten in hun diepvrieshuizen opslaan met het risico op waardevermindering, bederf en hogere voorraadkosten. Ook is een betalingstermijn van 90-120 dagen en het voorfinancieren van de visproducten niet ongewoon in de vishandel.

Bedrijven die de supermarkten beleveren daarentegen zagen een groeiende vraag naar visproducten, vooral lang houdbare producten zoals in blik of bevroren, door hamstergedrag van consumenten in lockdowns. De verwachting is dat het effect van de coronapandemie nog een tijd merkbaar zal zijn: ook wanneer de situatie aan de afnemerszijde zich herstelt, zal er door nu aanwezige grote voorraden in de vrieshuizen bij diverse vissoorten nog niet onmiddellijk een terugkeer naar de oude hoeveelheden en prijzen te verwachten zijn.

Voortdurende innovatie blijft nodig

De Nederlandse visserijvloot wordt geconfronteerd met ingrijpende veranderingen: de uitrol van grote windparken op de Noordzee, de gevolgen van de Brexit-deal, de sluiting van een groot areaal aan visgronden in verband met de ontwikkeling van gesloten natuurgebieden op zee enzovoort. Politiek ingegeven handelsbelemmeringen zoals Brexit kunnen zowel de aanvoermogelijkheden als de visexport en -import beperken. Een no-Brexit deal werd afgewend, waardoor Nederlandse en Engelse vissers in elkaars wateren mogen blijven vissen de komende 5,5 jaar. Daarna zal er heronderhandeld moeten worden. Tot die tijd zullen Europese vissers al wel vangstquota moeten overdragen aan de Britten. Er zal daardoor minder vis door Nederlandse bedrijven gevangen kunnen worden. Ook in- en uitvoertarieven en douaneformaliteiten kunnen handel ontmoedigen vanuit het Europese vasteland.

Al deze ontwikkelingen zullen hun invloed hebben op de aanvoer van Noordzeevis. Daar waar de primaire sector hier op in zal spelen door nieuwe, innovatieve visserijmethoden te ontwikkelen, op wellicht nieuwe visgronden, zullen de handels- en verwerkingsbedrijven het alternatief vinden in het vergroten van de import. De handels- en verwerkingsbedrijven hebben in perioden van dalende quota en daarmee dalende aanvoeren van Nederlandse Noordzeevis al eerder die stap moeten maken. Een treffend voorbeeld is de transitie van traditioneel platvisverwerkende bedrijven naar gespecialiseerde zalmverwerkers. De keten is daardoor al lang niet meer afhankelijk van alleen Nederlandse aanvoer en lijkt robuust genoeg om de voor de Nederlandse Noordzeevis negatieve ontwikkelingen het hoofd te kunnen bieden. Desalniettemin is en blijft de Noordzeevis vanwege haar hoge kwaliteit en historie nog steeds de onderscheidende factor voor Nederlandse bedrijven in hun handelsactiviteiten. Noordzeevis is de ogen van Europese viseters nog steeds een synoniem voor lokaal, duurzaam en hoog kwalitatief voedsel aldus de Nederlandse bedrijven.

9.6 Groente en fruit: Nederland brengt eigen en internationaal aanbod samen

9.6.1 Puzzel van binnenlandse productie en buitenlands aanbod

Nederland is een internationale marktplaats voor de handel in groente en fruit. Europese consumenten vragen naar een jaarrond beschikbaar assortiment groente en (exotisch) fruit. Hierdoor zijn dit twee van de grootste handelsgoederen in de totale landgoederenhandel (zie paragraaf 5.4 en 5.5). De Nederlandse productie wordt daarbij gecombineerd met aanbod uit landen van binnen, maar vooral voor fruit ook van buiten de EU. Nederland is daarmee de toegangspoort tot Europa. Het wederuitvoer percentage van Nederland van fruit van 79% geeft dit duidelijk weer.

In Nederland is het areaal groente en fruit de afgelopen jaren relatief stabiel gebleven⁵⁹ en de gemiddelde productie oppervlakte per bedrijf aanzienlijk toegenomen doordat het aantal bedrijven is gereduceerd. Dit is met name het geval in de groente sector, zowel bij de kas- als vollegrondsgroenten.⁶⁰ Echter, het geproduceerde assortiment bij fruit in Nederland is beperkt en wordt daarom aangevuld met buitenlandse producten. Negentig procent van de Nederlandse export van vers fruit (in 2019: 3,95 van de 4,5 miljard kg) werd niet in Nederland geproduceerd (Boon, 2020). Bij groente is dit ook het geval, maar de lagere beschikbaarheid is vaker een seizoenskwestie. Bij fruit is het vooral een gevolg van de klimatologische omstandigheden in Nederland. Bij groente, waarvan een groot deel uit glasgroenten zoals tomaten, paprika en komkommer bestaat, is wederuitvoer dan ook een stuk geringer (18%). Om jaarrond te kunnen leveren, maar ook om een uitgebreid assortiment aan te kunnen bieden, is de regiefunctie van groot belang.

9.6.2 Nederland als draaischijf en het perspectief van de transactiekosten

De sleutelpositie van het Nederlandse handelscluster kan verklaard worden door een aantal factoren. In deze paragraaf worden de belangrijkste gedomineerd.

Taal en marktkennis

Medewerkers van Nederlandse handelsbedrijven spreken vaak de taal van hun buitenlandse klanten of spreken zeer goed Engels.⁶¹ Het gemak waarmee gecommuniceerd kan worden, wordt in de literatuur gekoppeld aan positieve bilaterale handelsrelaties (Fidrmuc and Fidrmuc, 2016; Melitz and Toubal, 2014). Verder zijn veel bedrijven uit het Nederlandse handelscluster goed op de hoogte van de productieomstandigheden in het buitenland en hebben ze uitstekende relaties met bedrijven in de herkomstlanden. Daardoor weten ze ook waar ze wat in welke perioden kunnen betrekken. Deze relaties met leveranciers gaan soms zo ver dat er zelfs voorgefinancierd wordt voor specifieke oogsten (met name in Midden-Amerika), wat tot grote risico's leidt voor de Nederlandse handelsbedrijven als een oogst aldaar mislukt.

⁵⁹ <https://www.agrimatie.nl/ThemaResultaat.aspx?subpubID=2232&themaID=2286&indicatorID=2911>

⁶⁰ <https://www.agrimatie.nl/ThemaResultaat.aspx?subpubID=2232&themaID=2286&indicatorID=2014§orID=2246> en

Gunstige ligging

Nederland heeft een zeer gunstige geografische ligging. Binnen een straal van 500 km van Amsterdam en Rotterdam liggen belangrijke steden als Brussel, Londen en Parijs, en het dichtbevolkte Duitse Ruhrgebied. Bovendien beschikt Nederland over een goede infrastructuur van wegen, havens, rivieren, trein- en vliegverbindingen waarmee het land in goede verbinding staat met diverse andere Europese landen (Jukema et al., 2020). Hierdoor bestaat de Nederlandse export deels ook uit de overslag van landbouwproducten in de Nederlandse havens. Met name de havens van Rotterdam, Amsterdam en Vlissingen spelen daarin een belangrijke rol.

Nederlandse handelaren voegen waarden toe

De handelaren zijn de spil van het Nederlandse handelscluster, dat verder onder andere uit importeurs, exporteurs en gespecialiseerde dienstverleners zoals verpakkers en transporteurs bestaat. Ook hebben de Nederlandse handelshuizen geïnvesteerd in voldoende rijpfaciliteiten die nodig zijn om producten zoals avocado of bananen af te rijpen voordat het verkocht kan worden.

Om het internationale aanbod optimaal te integreren in het Nederlandse aanbod hebben Nederlandse handelshuizen een wereldwijd handelsnetwerk in onder meer Afrika en Latijns-Amerika opgezet. Zo kan een handelaar in groente en fruit graag een totaalpakket aanbieden aan zijn afnemers en niet enkel de in Nederland geteelde producten. Soms is dat ook een vereiste van een klant van de handelaar en biedt het leveren van een totaalpakket zo een concurrentievoordeel op. Elk importproduct kent z'n eigen seizoenen waarin de landen hun producten leveren:

- De import van citrus van buiten de EU komt in Nederland vooral uit Zuid-Afrika. De import uit Zuid-Afrika komt in juli op gang, juist op het moment dat het Egyptische oogstseizoen afloopt.
- Het importseizoen van druiven van buiten de EU is van december tot en met mei. Druiven komen dan vooral uit Zuid-Afrika, India, Peru en Chili.
- Het importseizoen van appels van buiten de EU loopt van mei tot en met juli.

<https://www.agrimatie.nl/ThemaResultaat.aspx?subpubID=2232&themaID=2286&indicatorID=2014§orID=2239>

⁶¹ Volgens taal instelling Education First, stond Nederland op positie 1 in wereldwijd op basis van de English Proficiency Index (EPI).

- Producten die jaarrond in Nederland ingevoerd worden zijn: avocado's, mango's en ananassen. Hierbij volgen de verschillende overzeese leveranciers elkaar min of meer op. Zo levert Peru avocado's in de periode mei-augustus, Chili is met avocado's vooral van oktober tot en met januari in Nederland op de markt, Zuid-Afrika van april tot en met september en Mexico van september tot het einde van het jaar.
- De meeste mango's komen uit Brazilië, vooral in de periode september-december. Daarna (december-april) komen ze vooral uit Peru en in de periode mei-augustus komen de mango's uit landen zoals Ivoorkust, de Dominicaanse Republiek, Senegal, en Puerto Rico.
- Ananas komt jaarrond uit Costa Rica.

Hoewel in mindere mate, worden er ook groentes geïmporteerd. Zo voert Nederland grote hoeveelheden tomaten in de wintermaanden in; de Nederlandse productie is dan beperkter. Deze tomaten komen voornamelijk uit Spanje en worden zowel in Nederland afgezet als geëxporteerd naar buurlanden.

Lage transactiekosten

Transactiekosten zijn de kosten die nodig zijn om de activiteiten van de opeenvolgende schakels in een keten op elkaar af te stemmen. Afstemming betreft het maken van afspraken tussen bedrijven over inkoop en verkoop. Transactiekosten bestaan dus uit de kosten die bedrijven maken om de juiste partner te vinden, een overeenkomst te sluiten en de naleving van de overeenkomst te controleren en af te dwingen (Den Butter, 2009). Nederland heeft een voordeel in het laag houden van de transactiekosten: lagere transactiekosten betekenen dat specialisatie kan plaatsvinden (WRR, 2003) waardoor de economische bedrijvigheid is verschoven van zelf produceren naar de regievoering over handel (den Butter, 2006). De manier waarop de bloemenveilingen in ons land zijn uitgegroeid en omgevormd tot een wereldwijde marktplaats, illustreert een dergelijke verschuiving (Bunte et al., 2010; Bunte and Dijkxhoorn, 2010). Ook instituties spelen een belangrijke rol bij de reductie van transactiekosten en het bevorderen van de afstemming tussen leveranciers en afnemers in de keten. Instituties kunnen gedefinieerd worden als formele en informele spelregels die de interactie tussen personen en organisaties structureren (North, 1997). Zij bepalen welk gedrag vereist, gewenst en verboden is. Omdat mensen en organisaties zich aan de regels

houden en verwachten dat anderen dit ook doen, creëren de regels zekerheden.

Het voorgaande schetst het belang van instituties en innovaties die de transactiekosten verlagen voor de versterking van de regiefunctie van Nederland in de handel. De wereldwijde reputatie van betrouwbaarheid is een essentiële voorwaarde voor het goed kunnen functioneren van de Nederlandse groente en fruithandelaren als internationale afnemers. Betrouwbare en een efficiënte instituties verlagen de transactiekosten zodanig dat deze handel via ons land blijft lopen. Verschillende acties hebben aan deze verlaging bijgedragen: standaardisering in de logistiek en vereenvoudiging van de invoerprocedures:

Handelspartijen en kennisinstellingen initiëren momenteel zowel afzonderlijk als gezamenlijk initiatieven voor innovatief transport, zoals transport per schip van het land van oorsprong naar Nederland. Dit wordt onder andere gedaan om de kosten voor transport te verlagen en de kwaliteit van de producten tijdens het transport te waarborgen. Recent is de eerste zending met fruit uit Ethiopia naar Europe verstuurd door het consortium Flying Swans, met steun van de Nederlandse overheid (www.flyingswans.nl/).

De handel gebruikt standaarden voor verpakking en containers zoals afgesproken met de sector. Het standaardiseren van verpakkingen biedt voordelen onder meer bij het samenstellen van mixpallets. Dozen die onderling goed stapelbaar zijn, bieden een steviger palletopbouw en reduceren de kosten, zoals de in februari 2020 geïntroduceerde Common Footprint Quality (CFQ) standaard voor handelsstromen binnen de EU. Ook profiteert Nederland van de verschuiving van het bananenvervoer per schip naar vervoer per container. België is het grootste doorvoerland van bananen in Europa, met gespecialiseerde havens. Echter, met containers is er meer flexibiliteit in transporthoeveelheden. Dit vergroot de keuze van havens waarbij men ook makkelijker terecht kan in havens zoals Rotterdam (Rabobank, 2018).

Standaarden voor keteninformatie: klanten en consumenten eisen correcte productinformatie. Het produceren en verhandelen van groente en fruit kan niet meer zonder betrouwbare en actuele informatie. Nederlandse partijen zoals het GroentenFruit Huis werken aan (internationale) standaardisering van data in de groente en fruit sector.

Het invoerproces is vereenvoudigd door CLIENT, een elektronisch systeem ontwikkeld door de Nederlandse overheid. CLIENT-import is het in Nederland gebruikte systeem dat aanvragen van importkeuringen registreert en verdeelt onder de keuringsdiensten. Na de inspectie registreert de inspecteur van de keuringsdienst zijn bevindingen in dit systeem (Meulen et al., 2010).

Aspecten van transactiekosten

Williamson (1979) onderscheidt vijf aspecten die de hoogte van transactiekosten bepalen, twee aspecten van menselijk gedrag: (i) beperkte rationaliteit en (ii) opportunistisch gedrag en drie eigenschappen van transacties: (iii) 'asset specificity', (iv) complexiteit en (v) frequentie van de transactie (Williamson, 1979). In dit kader is met name de complexiteit van het logistieke proces van belang. De organisatie van de transactieketen van verse groente en fruit is uiterst complex: de afstemming van de aanvoer van uniforme grote partijen op een gefragmenteerde vraag naar heterogene partijen; aanvoer uit en afzet in binnen- en buitenland; de organisatie van invoer- en uitvoercontroles; de kwaliteitscontrole door overheid, veiling en handel, et cetera. De Nederlandse regie over de handel in groente en fruit is afhankelijk van de nauwe afstemming van de activiteiten in de keten tussen, telers, groothandel en retail. Dit verlaagt de transactiekosten en versterkt zo de concurrentiepositie van Nederland.

9.6.3 Regiefunctie vraagt continu aandacht

Het Nederlandse totale productassortiment, inclusief buitenlandse aanvoer, bestaat uit een divers pakket van een goede kwaliteit, waarmee de Nederlandse handel een brede marktvraag kan bedienen.

Het Nederlandse groente- en fruithandelscluster is georiënteerd op de Europese consument. De Europese verkoop van groente en fruit op groothandelniveau vindt namelijk voor een belangrijk deel via Nederlandse handelshuizen plaats, terwijl de productie van fruit en een aantal specifieke groentes in toenemende mate plaats vindt in Afrika en Latijns-America. Daarmee is Nederland een doorvoerland bij uitstek (Boon, 2020).

Groente en fruit vormen een goed voorbeeld van een product waarbij in Nederland een transitie plaatsvindt van handel op basis van eigen productie naar handel op basis van eigen productie in combinatie met handel op basis

van regievoering. Deze transitie is mogelijk gemaakt door een reeks instituties die de transactiekosten van internationale handel via Nederland verlagen: de harmonisatie van logistieke standaarden en elektronische handel, standaardisering van kwaliteit, snelle controle en douaneafhandeling. Deze instituties zorgen voor de borging van het vertrouwen dat buitenlandse leveranciers en afnemers in de Nederlandse handel hebben. De aanwezigheid van deze instituties zorgt ervoor handel in Nederland efficiënt kan plaatsvinden.

Toch is niet gegarandeerd dat Nederland de sterke regiefunctie in de groente- en fruithandel onverkort kan handhaven. Doordat opkomende markten als China en India steeds meer fruit importeren, neemt de beschikbaarheid van fruit voor de Europese markt af. Daarom kan Nederland als handelsland veel prominenter op de kaart worden gezet want het is van belang dat proactief wordt gereageerd om nieuwe ontwikkelingen en mogelijkheden om de transactiekosten in de groente- en fruithandel blijvend laag te houden.

9.7 Granen: veelzijdigheid beïnvloedt handelsstromen

De productgroep granen omvat een breed scala graansoorten: zachte en harde tarwe (durumtarwe), gerst, haver, rogge, (korrel)mais en diverse kleinere soorten zoals tritcale, spelt en sorghum. Van granen worden diverse graanproducten gemaakt zoals bloem, brood en banket, ontbijtgranen, couscous en pasta. Maar ook voor de productie van dranken en alcohol zoals bier en graanjenever vormen granen een belangrijke grondstof. Ook worden granen (korrelmais) gebruikt voor de productie van bio-ethanol waarvan Alco Energy in Rotterdam een grote producent is (biobrandstof uit geïmporteerde mais). Het grootste deel van zowel de Nederlandse graanproductie als het-verbruik wordt echter verwerkt in veevoeders.

Granen spelen wereldwijd een belangrijke rol in de voeding van mensen en dieren, zo ook in de EU en Nederland. In het Nederlandse bouwplan hebben granen geen overheersende positie, maar ze zijn als rustgewas belangrijk binnen de vruchtwisseling. De binnenlandse graanproductie in Nederland is onvoldoende om in de totale eigen behoefte aan voer en humane consumptie te voorzien: uit de handelsbalans blijkt dat de importwaarde (2.738 mln. euro)

de exportwaarde (552 mln. euro) ruimschoots overtreft. De drie belangrijkste herkomstlanden voor de Nederlandse voer- en voedingsgraanimport zijn Duitsland, Oekraïne en Frankrijk. In de statistieken wordt geen onderscheid gemaakt naar graan voor voer of voor voeding, zodat niet is aan te geven om wat voor granen het gaat bij in- of uitvoer. De belangrijkste exportbestemmingen zijn respectievelijk Duitsland, België en Frankrijk. Duitsland blijkt zowel voor de import als export van granen een belangrijke handelspartner. Negentig procent van de Nederlandse graanexport gaat naar andere EU-landen; deze export betreft voor een belangrijk deel en wederuitvoer (zie bijlage B4.2) via de havens van Rotterdam. Bijna 60% van de Nederlandse import komt uit andere EU-landen, grotendeels via de binnenvaart en over zee (zie ook katern Agrologistiek). Naast granen vindt ook im- en export van producten plaats waarin granen verwerkt zijn of waarvoor granen de grondstof vormen.

Tarwe

Tarwe wordt onderscheiden in zachte tarwe en harde of durumtarwe. Tarwe is de belangrijkste grondstof voor bloem en brood en wordt ook met andere granen en soja in veevoeders verwerkt door bijvoorbeeld ForFarmers, Agrifirm en diverse kleinere producenten van veevoeders. Tarwe is het grootste graangewas in Nederland (met uitzondering van snijmais, wat een voedergewas is); dit betreft zachte tarwe. De binnenlandse tarweproductie is verre van voldoende om aan de behoefte te voorzien: ruim 80% van het verbruik bestaat uit import. Een groot deel (ongeveer 60%) van de in Nederland geïmporteerde en geteelde tarwe wordt tot veevoeders verwerkt en circa 40% is bestemd voor humane consumptie. De tarwe die in Nederland wordt geteeld voldoet doorgaans niet aan de kwaliteitseisen van baktarwe, zoals eiwitgehalte, om er brood van te bakken. Voor de teelt van kwaliteitsgranen worden specifieke rassen gebruikt. De bescheiden premies voor teelt van bakkwaliteit maakt dat veel telers voor de teelt van voergraan kiezen. De klimatologische omstandigheden voor de teelt van baktarwe zijn elders ook gunstiger. Om die reden importeren maalderijen (onder andere Dossche Mills (voorheen Meneba), Koopmans, Koninklijk Zeelandia Groep) bakwaardige tarwe uit met name Duitsland en Frankrijk. Zij mengen en malen verschillende tarwesorten afhankelijk van de kwaliteiten en gewenste specificaties tot melanges. Zo ontstaat een breed assortiment aan bloem- en meelsoorten voor diverse toepassingen, meergranensoorten, specialiteiten en

procesverbeteraars voor industriële en ambachtelijke bakkerijen. Naast deze toepassingen wordt tarwe ook gebruikt voor productie van bier en in petfood.

Durumtarwe zijn specifieke rassen die vanwege te lage temperaturen niet in Nederland worden geteeld maar in Zuid-Europa (Middellandse zeegebied). Harde tarwe heeft een lagere kg-opbrengst per ha, is duurder dan zachte tarwe en wordt om die reden niet in veevoeders verwerkt. Meestal wordt het vaak gebruikt voor bereidingen zoals pasta en couscous.

Gerst

Van het binnenlandse verbruik van gerst wordt circa 5% in Nederland geteeld. Ongeveer 80% van het binnenlandse verbruik wordt verwerkt in veevoeders en 20% is bestemd voor humane consumptie (bier). Gerst is een belangrijke grondstof voor de productie van bier, maar niet alle gerst voldoet aan de kwaliteitseisen die vereist zijn voor het mouten en brouwen (brouwgerst). Seizoensinvloeden kunnen bepalend zijn voor het binnenlandse aanbod van gerst: een nat najaar kan de inzaai van wintertarwe belemmeren zodat telers als alternatief in het voorjaar kiezen om gerst in te zaaien. In geval van een omvangrijke gerstoogst komt een groter deel in veevoeders terecht. Voorbeelden van Nederlandse producenten van mout en/of bier zijn Holland Malt, Swinkels Family Brewers, Heineken en Grolsch. Van de jaarlijkse Nederlandse bierproductie (ruim 24 miljoen liter) wordt meer dan 55% geëxporteerd.

Mais

De maisteelt in Nederland bestaat grotendeels uit snijmais en een beperkt areaal korrelmais. Voor de teelt van korrelmais zijn de klimatologische omstandigheden in Nederland minder geschikt. De meeste (korrel)mais wordt geïmporteerd (95%). Circa 65% van het binnenlandse verbruik wordt verwerkt tot veevoer, 15% tot biobrandstof en 20% is bestemd voor humane consumptie. De export van mais is beperkt.

Andere granen

Naast tarwe, gerst en mais is er een scala aan andere graansoorten met ieder eigen toepassingen. Rogge wordt gebruikt voor roggebrood en koek, haver voor ontbijtgranen en als paardenvoer. Haver is ook geliefd vanwege de geschiktheid voor gebruik in glutenvrije diëten. Ook het oude graangewas spelt

is tegenwoordig populair omdat het een positief effect op de gezondheid zou hebben.

Conclusies

De productie van granen is in Nederland beperkt. Het lage saldo van granen en het hogere saldo van aardappelen, suikerbieten en uien maakt het voor telers aantrekkelijker deze knolgewassen te verbouwen, waarbij granen als rustgewas fungeert voor herstel van de bodemkwaliteit in het bouwplan. Hierin speelt ook mee dat het leeuwendeel van de binnenlandse graanproductie evenmin de gevraagde kwaliteit heeft voor de verwerking tot producten voor de humane consumptie (brood, bier). Dit komt omdat in Nederland de klimatologische omstandigheden ongunstiger zijn dan elders. Het graan heeft wel de juiste kwaliteit voor gebruik als veevoeder, het aanbod is echter onvoldoende voor de behoefte aan veevoerders in Nederland. Omdat de binnenlandse vraag naar granen voor zowel voer als voeding groter is dan de binnenlandse productie worden granen geïmporteerd. Nederland importeert granen vooral uit dichtbij gelegen (op beperkte afstand) omringende landen die veel granen van de gevraagde kwaliteiten telen zoals Frankrijk en Duitsland en in toenemende mate (zie ook paragraaf 5.1.13) ook uit de Oekraïne.

Granen hebben een sterke verwevenheid met andere 'sectoren' zoals veevoeder, voedselproducten (brood) en dranken (bier). De onderlinge afhankelijkheid van landen is dan ook groot. Immers Nederland importeert graanproducten zoals bijvoorbeeld pasta en mout en exporteert producten zoals bier of veevoerders. Daarmee voorziet Nederland andere landen weer met gewenste producten.

Literatuur en websites

Hoofdstuk 2

- Berkhout, P. (redactie), R. Bergevoet (redactie), A. Beldman, J. Benninga, M. Benus, N. Bondt, A. ten Brummelhuis (tijdlijnen), S. van den Burg, P. van Dalen, Y. Dijkshoorn, M. Groot, P. van Horne, R. Hoste, J. Jager, B. Janssens, A. Jellema (tijdlijnen), H. Kortstee, H. van der Meulen, A. Mol, E. Poot, L. Puister-Jansen, P. Ravensbergen, B. Smit, R. Stokkers (2020). De impact van de coronacrisis op het agrocomplex. Wageningen University & Research. Publicatie 2020-88
- Beldman, A. (2020). Melkveehouderij. In: Berkhout et al. (2020). De impact van de coronacrisis op het agrocomplex. Wageningen University & Research. Publicatie 2020-88
- Benninga, J. (2020). Tuinbouw, sierteelt-snijbloemen. In: Berkhout et al. (2020). De impact van de coronacrisis op het agrocomplex. Wageningen University & Research. Publicatie 2020-88
- CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek) (2020). Hoeveel vracht gaat er via Nederlandse luchthaven. Via <https://www.cbs.nl/nl-nl/faq/luchtvaart/hoeveel-vracht-gaat-er-via-nederlandse-luchthavens>
- EC (Europese Commissie) (2020a). Coronavirus: Commission presents practical guidance to ensure continuous flow of goods across EU via green lanes. Press Release 23 maart 2020
- EC (2020b). Monitoring eu agri-food trade: developments January-June 2020
- ECB (European Central Bank)(2020). China's path to normalisation in the aftermath of the COVID-19 pandemic. Economic Bulletin, 21 september 2020. https://www.ecb.europa.eu/pub/economic-bulletin/articles/2020/html/ecb.ebart202006_01~853248c2d2.en.html#toc1
- Eurostat (2020). Euro area international trade in goods surplus €24.8 bn. Newsrelease 169/2020
- IFPRI (2020). <https://www.ifpri.org/publication/covid-19-and-global-food-security>
- IMF (International Monetary Fund) (2020) <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/06/24/WEOUpdateJune2020>

- Lecoutere, E., I.D. Brouwer, M. van den Berg, R. Ruben (2020). Rapid appraisal of food system risks with Covid-19 measures: Voices from the field [file:///C:/Users/berkh003/Downloads/WUR_Rapid_Appraisal_Covid19_Food_systems_April2020%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/berkh003/Downloads/WUR_Rapid_Appraisal_Covid19_Food_systems_April2020%20(1).pdf)
- NRC (2020). Naar vrachtluchten is nog wel vraag. Artikel Mark Duursma, 18 maart 2020
- Ravensbergen, P. (2020). Glasgroenten. In: Berkhout et al. (2020). De impact van de coronacrisis op het agrocomplex. Wageningen University & Research. Publicatie 2020-88
- Ravensbergen, P. en R. Stokkers (2020). Bollenteelt. In: Berkhout et al. (2020). De impact van de coronacrisis op het agrocomplex. Wageningen University & Research. Publicatie 2020-88
- WTO (World Trade Organization) (2020a). Covid-19 and agriculture: a story of resilience. 26 August 2020. Via: wto.org
- WTO (2020b). Trade shows signs of rebound from COVID-19, recovery still uncertain. Press/862 press release. Via wto.org
- WTO (2020c). Export prohibitions and restrictions, Information note. 23 April 2020

Hoofdstuk 3

- CBS (2020a, 5 november). *Goederenimport vooral lager door olie en gas*, Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/45/goederenimport-vooral-lager-door-minder-olie-en-gas>
- CBS (2020b, 30 september). Import sojabonen uit Brazilië 40 procent hoger, Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/40/import-sojabonen-uit-brazilië-40-procent-hoger>
- CBS (2019, 5 november). Hoogste exportverdiensten dankzij machines, Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/45/hoogste-exportverdiensten-dankzij-machines>

CBS (2018, 19 maart). Invoer palmolie trekt weer aan, Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2018/12/invoer-palmolie-trekt-weer-aan>

CPB (2020, 26 november). Novemberraming: economische vooruitzichten 2021. Den Haag: Centraal Planbureau. Geraadpleegd van <https://www.cpb.nl/raming-november-2020-vooruitzicht-2021>

Hoofdstuk 4

Jukema, G. D., Ramaekers P. & Berkhout P. (2020). De Nederlandse agrarische sector in internationaal verband. Wageningen/Heerlen/Den Haag: Wageningen Economic Research en Centraal Bureau voor de Statistiek.

Hoofdstuk 6

Jukema, G.D., P. Ramaekers en P. Berkhout (2020). De Nederlandse agrarische sector in internationaal verband. Wageningen/Heerlen/Den Haag: Wageningen Economic Research en Centraal Bureau voor de Statistiek.

LNV (2016). Verduurzaming in de Britse landbouw. Agroberichten buitenland. Dossier Verenigd Koninkrijk. Den Haag: Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Geraadpleegd van https://www.agroberichtenbuitenland.nl/landeninformatie/verenigd-koninkrijk/achtergrond/innovatie_sp

Hoofdstuk 7

Al Yazeera (2020, 28 december). A simple guide: 10 things to know about the Brexit deal. Geraadpleegd van <https://www.aljazeera.com/news/2020/12/28/brexit-from-fishing-quotas-to-free-movement-ending-10>

Berkum, S. van, R. A. Jongeneel, M.G.A. van Leeuwen en I.J. Terluin (2018). Exploring the impacts of two Brexit scenarios on Dutch agricultural trade flows. Wageningen, Wageningen Economic Research, Report 2018-026.

Bloom, N., P. Bunn, S. Chen, P. Mizen, P. Smietanka en G. Twaites (2019). The impact of Brexit on UK firms. NBER Working Paper Series No. 26218.

Born, B., G.J. Müller, M. Schularick en P. Sedláček (2019). The costs of economic nationalism: evidence from the Brexit experiment. The Economic Journal, 129(10), 2722-2744.

Bradford, A. (2020). The Brussels effect: how the European Union rules the world. New York: Oxford University Press.

Brakman, S., H. Garretsen en T. Kohl (2017). Consequences of Brexit and options for a 'Global Britain'. Papers in Regional Science, 97(1), 55-72.

CBS (2018, 15 maart). Goederenexport naar het VK blijft achter. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2018/11/goederenexport-naar-vk-blijft-achter>

CBS (2019, 7 maart). Minder export van Nederlandse makelij naar het VK. Den Haag/Heerlen/ Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/10/minder-export-van-nederlandse-makelij-naar-het-vk>

CBS (2020, 1 februari). Exportgroei naar Verenigd Koninkrijk blijft achter. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/05/exportgroei-naar-verenigd-koninkrijk-blijft-achter>

CNN (2020, 8 december). A no-deal Brexit will destroy 300,000 jobs and push up food prices. Geraadpleegd van <https://edition.cnn.com/2020/12/07/business/no-deal-brexit-economic-consequences/index.html>

Crowley, M., O. Exton en L. Han (2019). Renegotiation of Trade Agreements and Firm Exporting Decisions: Evidence from the Impact of Brexit on UK Exports. CEPR Discussion Paper No. DP13446.

Dhingra, S., H. Huang, G. Ottaviano, J.P. Pessoa, T. Sampson en J. van Reenen (2017). The costs and benefits of leaving the EU: CEP Discussion Paper No. 1478. Londen: Centre for Economic Performance – London School of Economics and Political Science.

Douch, M., T.H. Edwards en C. Soegaard (2018). The Trade Effects of the Brexit Announcement Shock. Technical Report.

Europees Parlement (2020, 12 februari). EU-VK: gelijk speelveld cruciaal voor eerlijke concurrentie. Geraadpleegd van <https://www.europarl.europa.eu/news/nl/press-room/20200206IPR72011/eu-vk-gelijk-speelveld-cruciaal-voor-eerlijke-concurrentie>

Eurostat (2020). Cijfers Comext: International trade. Luxemburg: Eurostat. Geraadpleegd van <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/newxtweb/>

Financieel Dagblad (2020, 23 september). Vrees voor files van 7000 vrachtwagens in Dover na Brexit. Geraadpleegd van

- <https://fd.nl/economie-politiek/1358162/vrees-voor-file-van-7000-vrachtwagens-in-dover-na-brexit>
- Financial Times (2020). UK economy suffers worst slump in Europe in second quarter. Geraadpleegd van <https://www.ft.com/content/c8b172e2-8f70-4118-9e81-423e9a4b6839>.
- Forbes (2016, 5 juli). 3 Reasons Brits Voted For Brexit. Geraadpleegd van <https://www.forbes.com/sites/johnmauldin/2016/07/05/3-reasons-brits-voted-for-brexit/?sh=733b4221f9d6>.
- Franssen, L., T. Notten en J. Rooyakkers (2019). Handelspolitiek: barrières en verdragen. In S. Creemers en M. Jaarsma (Red.), Internationaliseringsmonitor 2019-IV: Kwaliteitseisen in handelsbeleid. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Franssen, L., O. Lemmers, L. Prenen en K.F. Wong (2020a). Het Verenigd Koninkrijk afhankelijker van Europese Unie dan eerder gedacht. ESB Economisch Statistische Berichten, 105(4786), 268-271.
- Franssen, L., M. van den Berg en M. Jaarsma (2020b). Afwijkende regelgeving na Brexit kan exporteurs flink op kosten jagen. ESB Economisch Statistische Berichten
- Fugazza, M., M. Olarreaga en C. Ugarte (2017). On the heterogeneous effects of non-tariff measures: Panel evidence from Peruvian firms. UNCTAD Research Paper No. 4.
- Groenlinks (2018, 2 oktober). Vijf veelgestelde vragen over Brexit. Geraadpleegd van <https://groenlinks.nl/nieuws/vijf-veelgestelde-vragen-over-brexit>.
- IPPR (2020 27 december). Marley Morris. The agreement on the future relationship: a first analysis. The Institute for Public Policy Research. Geraadpleegd van <https://www.ippr.org/research/publications/the-brexiteu-uk-trade-deal-a-first-analysis>
- Korteweg, R. (2019). Going Dutch: Which firms are moving to the Netherlands because of Brexit? Clingendael: the Netherlands Institute of International Relations.
- KPMG (2018). Brexit, de scenario's en gevolgen in beeld. Geraadpleegd van <https://home.kpmg/nl/nl/home/topics/brexite-gevolgen-en-scenarios.html>.
- Lansons (2020). Regulatory divergence is the prize of Brexit – but which sectors will pay the highest price for it? Geraadpleegd van <https://www.lansons.com/regulatory-divergence-is-the-prize-of-brexite-public-affairs/>
- Ministerie van Buitenlandse Zaken (2020, 5 februari). Stand van zaken onderhandelingen EU-VK en voorbereidingen op aflopen overgangperiode. Kamerbrief. Geraadpleegd van [Kamerbrief-inzake-stand-van-zaken-onderhandelingen-eu-vk](#)
- Nieuwe Oogst (2020, 4 december). Brexit jaagt sierteeltkosten op tot 20 procent. Geraadpleegd van <https://www.nieuweoogst.nl/nieuws/2020/12/04/brexite-jaagt-sierteeltkosten-op-tot-20-procent>
- Nieuwsuur (2020, 27 december). TV-uitzending met een gesprek over de Brexit-deal met Rem Korteweg en Mathijs Bouwman.
- NRC (2020, 12 december). Door Brexit hebben de Britten nu al een beter voedselbeleid. Opiniestuk Herman Lelieveldt. Geraadpleegd van <https://www.nrc.nl/nieuws/2020/12/08/door-brexite-hebben-de-britten-nu-al-een-beter-voedselbeleid-a4023021>
- OESO (2017). International regulatory co-operation and trade: understanding the trade costs of regulatory divergences and remedies. Parijs: OECD Publishing.
- Parool (2020, 7 december). Australische bank vestigt Europees hoofdkantoor in Amsterdam. Geraadpleegd van <https://www.parool.nl/amsterdam/australische-bank-vestigt-europees-hoofdkantoor-in-amsterdam>
- PWC (2017). De impact van Brexit op Nederlandse bedrijven. Geraadpleegd van <https://www.pwc.nl/nl/publicaties/de-impact-van-brexite-op-nederlandse-bedrijven.html>.
- Rabobank (2020). Brexit: gevolgen voor Food & Agri-bedrijven. Geraadpleegd van <https://www.rabobank.nl/bedrijven/cijfers-en-trends/gevolgen-brexite/>.
- Rijksoverheid (2020). Brexit-loket. Geraadpleegd van <https://www.brexiteloket.nl/>.
- Shepherd, B. en R. Peters (2020). Brexit Beyond Tariffs: The role of non-tariff measures and the impact on developing countries. UNCTAD Research Paper No. 42.
- The Economist (2020, 11 juni). Boris Johnson's government should prolong the Brexit transition. Geraadpleegd van <https://www.economist.com/leaders/2020/06/11/boris-johnsons-government-should-prolong-the-brexite-transition>.
- The Guardian (2020, 27 januari). Brexit explained: how it happened and what comes next. Geraadpleegd van

- <https://www.theguardian.com/news/2020/jan/27/brexit-explained-how-it-happened-and-what-comes-next>
- Trouw (2020, 1 december). Britten kiezen voor een duurzaam landbouwbeleid. Geraadpleegd van [Britten kiezen voor een duurzaam landbouwbeleid | Trouw](#)
- UNCTAD (2010). Non-tariff measures: Evidence from selected developing countries and future research agenda. Genève: United Nations Conference on Trade and Development.
- UNCTAD (2013). Non-Tariff Measures to trade: Economic and Policy Issues for Developing Countries. Genève: United Nations Conference on Trade and Development.
- Vandenbussche, H., W. Connell en W. Simons (2017). Global value chains, trade shocks and jobs: an application to Brexit. Discussion Paper Series DPS17.13.
- Volkscrant (2019, 12 augustus). *Britten slaan druk aan het hamsteren uit vrees voor een 'no-deal' Brexit*. Geraadpleegd van <https://www.volkscrant.nl/nieuws-achtergrond/britten-slaan-druk-aan-het-hamsteren-uit-vrees-voor-een-no-deal-brexit~be0ad9f4/>
- Volkscrant (2020a, 29 december). In Rotterdam staat alles klaar om onvoorbereide vrachtwagenchauffeurs op te vangen. Geraadpleegd van <https://www.volkscrant.nl/nieuws-achtergrond/in-rotterdam-staat-alles-klaar-om-onvoorbereide-vrachtwagenchauffeurs-op-te-vangen~ba97fd43/>
- Volkscrant (2020b, 22 december). Bloemen- en groentenhandelaren worden noodgedwongen Brexit-proefkonijn. Geraadpleegd van <https://www.volkscrant.nl/nieuws-achtergrond/bloemen-en-groentenhandelaren-worden-noodgedwongen-brexit-proefkonijn~bdea62f8/>
- Volkscrant (2020c, 28 december). Is de Brexitdeal wel zoveel beter dan een No-deal? Geraadpleegd van <https://www.volkscrant.nl/economie/is-de-brexitdeal-wel-zoveel-beter-dan-een-no-deal~bb295c9c/>
- Volkscrant (2020d, 29 december). Dit zijn de gevolgen van Brexitdeal voor Nederland. Geraadpleegd van <https://www.volkscrant.nl/nieuws-achtergrond/dit-zijn-de-gevolgen-van-de-brexitdeal-voor-nederland~ba540686/>

Hoofdstuk 8

- AD (2019). Deze gekoelde trein brengt voortaan ons fruit naar Rotterdam. Geraadpleegd van <https://www.ad.nl/rotterdam/deze-gekoelde-trein-brengt-voortaan-ons-fruit-naar-rotterdam~aefc326b/>.
- AGF (2020). Er wordt werk gemaakt in export van vers fruit van Mexico naar Nederland. Geraadpleegd van <https://www.agf.nl/article/9262466/er-wordt-werk-gemaakt-in-export-van-vers-fruit-van-mexico-naar-nederland/>.
- Alberda, A-P. en C. de Blois (2020). Internationale goederenstromen in 2018: Nederland is land van door- en wederuitvoer. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Boonstra, C. (2017). Logistiek ruggengraat van mondiale agrofood waardeketen. Geraadpleegd van <https://www.agroberichtenbuitenland.nl/specials/agrologistiek/agrofood>.
- CBS (2013). Internationale handel en doorvoer: een nieuwe statistiek. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS (2016). Nederland voert meer chocolade uit. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/51/nederland-voert-meer-chocolade-uit>
- CBS (2017). Nederland tweede avocado-importeur ter wereld. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2017/19/nederland-tweede-avocado-importeur-ter-wereld>.
- CBS (2018a). Groei containervervoer, forse toename transshipment. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2018/06/groei-containervervoer-forse-toename-transshipment>.
- CBS (2018b). Jaarmonitor Goederenvervoer. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS (2019). Nederland grootste importeur cacaobonen. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/31/nederland-grootste-importeur-cacaobonen>.
- CBS (2020). Toename overzeese aanvoer fruit in eerste helft 2020. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/40/toename-overzeese-aanvoer-fruit-in-eerste-helft-2020>.

Groenten nieuws (2020). In twaalf dagen rechtstreeks van Mexico naar Nederland. Geraadpleegd van <https://www.groentennieuws.nl/article/9245592/in-twaalf-dagen-rechtstreeks-van-mexico-naar-nederland/>.

Heel, L. van (2019, 25 juli). Rotterdamse haven groeit razendsnel: nieuwe containerbedrijven al bijna te klein. AD. Geraadpleegd van <https://www.ad.nl/rotterdam/rotterdamse-haven-groeit-razendsnel-nieuwe-containerbedrijven-al-bijna-te-klein~a1182ede/>.

Hoogendoorn, M.-L. (2020, 25 augustus). Eerste Ethiopische avocado's onderweg naar Nederland. AD. Geraadpleegd van <https://www.ad.nl/koken-en-eten/eerste-ethiopische-avocado-s-onderweg-naar-nederland~a644110c/>.

Jukema, G. D., P. Ramaekers en P. Berkhout (2020). De Nederlandse agrarische sector in internationaal verband. Wageningen/Heerlen/Den Haag: Wageningen Economic Research en Centraal Bureau voor de Statistiek.

Kuypers, F., A. Lejour, O. Lemmers en P. Ramaekers (2012). Kenmerken van wederuitvoerbedrijven. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek en Centraal Planbureau.

Metro (2020). Eerste container met Ethiopische avocado's onderweg naar ons. Geraadpleegd van <https://www.metronieuws.nl/eten-drinken/2020/08/ethiopische-avocados-onderweg-naar-ons/>.

Nederland Distributieland & TNO (2009). De agrologistieke kracht van Nederland: platform logistiek.

NFIA (2019). Invest in Holland. Leading location for innovation and growth.

NL Agency (2013). Smart logistics in the Netherlands.

Omroep Zeeland (2018, 19 januari). Twee keer zoveel bananen door de Vlissingse haven. Geraadpleegd van <https://www.omroepzeeland.nl/nieuws/103324/Twee-keer-zoveel-bananen-door-de-Vlissingse-haven>.

Port of Amsterdam (z.d.) Cacao. Geraadpleegd van <https://www.portofamsterdam.com/nl/business/ladingstromen/cacao>.

Port of Rotterdam (z.d.) Maasvlakte 2. Geraadpleegd van <https://www.portofrotterdam.com/nl/onze-haven/havenontwikkeling/maasvlakte-2>.

RTL (2017). Nederland op weg om miljardenspeler te worden in avocado's. Geraadpleegd van

<https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/nederland/artikel/99331/nederland-op-weg-om-miljardenspeler-te-worden-avocados>.

Veeger, M. (2019, 7 mei). Sinaasappeltrein maakt duizenden ritten met vrachtwagens overbodig. RTL Nieuws. Geraadpleegd van <https://www.rtlnieuws.nl/economie/business/artikel/4702696/sinaasappeltrein-coolrail-maakt-duizenden-vrachtwagenritten>.

Verhoog, D. (2020). Aandeel agrocomplex in Nederlandse economie licht gedaald. Geraadpleegd van <https://www.agrimatie.nl/ThemaResultaat.aspx?subpubID=2232&themaID=2280&indicatorID=2919§orID=2243>.

Vorst, J.G.A.J. van der en J. Snels (2014). Developments and Needs for Sustainable Agro-Logistics in Developing Countries. World Bank Position Note.

Hoofdstuk 9

Meester, G. en L. Dries (2013). 'Europese integratie: betekenis voor landbouw, voedsel en groen'. In: Meester, G., P. Berkhout en L. Dries (red.) (2013). *EU-beleid voor landbouw, voedsel en groen*. Wageningen Academic Publishers, Wageningen

Vis

FAO (2020). *The State of World Fisheries and Aquaculture 2020. Sustainability in action*. Rome. <https://doi.org/10.4060/ca9229en>

Groente en fruit

Boon, J.K., 2020. NETHERLANDS: Import fresh fruit and vegetables by month. Fruit Veg. Facts 1–18.

Bunte, F., F.A.G den Butter en Y. Dijkxhoorn (2010). De Nederlandse regiefunctie in de bloemenhandel. Econ. Stat. Ber. 4598, 710–713.

Bunte, F. en Y. Dijkxhoorn (2010). Nederland regieland: Transactiekosten van internationale handel. Wageningen Economic Research

Butter, F.A.G. den (2009). Nederland bij een regierol in de globalisering. SMO 1–126.

Butter, F.A.G. en (2006). De toekomst van de Nederlandse maakindustrie ligt bij de regievoering. ESB 420–423.

Fidrmuc, J. en J. Fidrmuc (2016). Foreign languages and trade: evidence from a natural experiment. Empir. Econ. 50, 31–49. <https://doi.org/10.1007/s00181-015-0999-7>

-
- Jukema, G.D., P. Ramaekers en P. Berkhout (2020). De Nederlandse agrarische sector in internationaal verband. Rapp. 2020-001. 172 blz.; 98 fig.; 29 tab.; 127 ref. 1, 1–172.
- Melitz, J. en F. Toubal (2014). Native language, spoken language, translation and trade. J. Int. Econ. 93, 351–363.
<https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2014.04.004>
- North, D.C., 1997. TRANSACTION COSTS THROUGH TIME, in: Transaction Cost Economics: Recent Developments. Edward Elgar, Cheltenham. pp. 149–160.
- Rabobank, 2018. World Fruit Map. Rabobank 2018.
- Williamson, O.E., 1979. Transaction-cost economics: The governance of contractual relations. J. Law Econ. 22, 233–261.
<https://doi.org/10.1086/466942>
- WRR, 2003. Nederland Handelsland: het perspectief van de transactiekosten. Wet. Raad voor het Regeringsbeleid.

Granen

- Het Comité van Graanhandelaren. Dutch trade in grains, seeds and pulses; Essential to the European food and feed system.
- Nederlandse brouwers. Bierconsument drinkt gevarieerder; kerncijfers Nederlandse brouwers 2018 en 2019.
https://www.nederlandsebrouwers.nl/site/assets/files/1225/infographic_biercijfers_nederlandse_brouwers.pdf

Bijlage 1 Lijst van auteurs

Hoofdstuk 1, Inleiding

Petra Berkhout (Wageningen Economic Research)

Hoofdstuk 2, Impact Corona

Petra Berkhout (Wageningen Economic Research)

Pascal Ramaekers (CBS)

Hoofdstuk 3, De Nederlandse handel in landbouwgoederen

Pascal Ramaekers (CBS)

Henk van Logtestijn (CBS)

Timon Bohn (CBS)

Khee Fung Wong (CBS)

Hoofdstuk 4, Herkomst en bestemming van Nederlandse handel in landbouwgoederen

Pascal Ramaekers (CBS)

Janneke Rooyakkers (CBS)

Timon Bohn (CBS)

Hoofdstuk 5, De handel uit gesplitst naar handelsgroepen

Gerben Jukema (Wageningen Economic Research)

Pascal Ramaekers (CBS)

Timon Bohn (CBS)

Hoofdstuk 6, De handel in landbouwgerelateerde goederen

Pascal Ramaekers (CBS)

Timon Bohn (CBS)

Hoofdstuk 7, De gevolgen van Brexit voor de Nederlandse landbouwhandel

Pascal Ramaekers (CBS)

Janneke Rooyakkers (CBS)

Sarah Creemers (CBS)

Loe Franssen (CBS)

Timon Bohn (CBS)

Khee Fung Wong (CBS)

Hoofdstuk 8, Agrologistiek en -transport

Sarah Creemers (CBS)

Janneke Rooyakkers (CBS)

Dennis Dahlmans (CBS),

Pascal Ramaekers (CBS)

Anne-Peter Alberda (CBS)

Hoofdstuk 9, De rol van Nederland in de EU-intrahandel

Gerben Jukema (Wageningen Economic Research)

Youri Dijkxhoorn (Wageningen Economic Research) (groente en fruit)

Bas Janssens (Wageningen Economic Research) (granen)

Geert Hoekstra en Arie Mol (Wageningen Economic Research) (vis)

Robert Hoste (Wageningen Economic Research) (varkensvlees)

Bijlage 2 Dataverantwoording

B2.1 Raming Nederlandse handel in landbouwgoederen

Ten tijde van de uitgifte van deze publicatie zijn de definitieve cijfers voor 2020 nog niet voorhanden. Daarom was een raming vereist voor de ontbrekende maanden. Voor de eerst tien maanden is gebruikt gemaakt van gerealiseerde cijfers. Deze worden opgeteld bij een twee-maandenschatting voor november en december. De schatting van deze maanden is gebaseerd op de procentuele ontwikkeling in de eerste tien maanden van 2020 ten opzichte van 2019 en de realisaties in november en december van 2019.

Het CBS levert op verschillende tijdstippen en volgens de voor deze bronnen geëigende definities en voorschriften de Nederlandse cijfers aan aan Eurostat en de Verenigde Naties.

Voor wat betreft de Europese vergelijking in hoofdstuk 9 is gebruik gemaakt van cijfer uit de Comext database. Hierbij is uitgegaan van dezelfde definities/selecties van codes als die gebruikt zijn bij de cijfers van eerdere hoofdstukken. Wel is er een onderscheid in definitie. Een van de belangrijke verschillen tussen deze cijfers zijn dat het CBS de wederuitvoer en eigen makelij rapporteert terwijl er in de cijfers van Comext voor de internationale handel ook de doorvoer is meegenomen. Andere gegevens uit Eurostat worden volgen een vaste definitie door statistische bureaus van andere lidstaten aangeleverd.

B2.1.1 Definitie in landbouwgoederen

Wageningen Economic Research heeft samen met het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) en het CBS bepaald welke producten wel en niet onder de agrarische sector vallen. Deze lijst is zo veel mogelijk in overeenstemming met de definitie die ook de Europese Commissie (EC) gebruikt voor internationale vergelijkingen. Het verschil met de EC is dat

zowel vis- als houtproducten wel opgenomen zijn in de hier gebruikte definitie en deze twee productgroepen door de EC afzonderlijk worden gerapporteerd. De agrarische handel zoals gebruikt in deze publicatie omvat de eerste 24 hoofdstukken van de internationale handelsstatistieken, plus een aantal agrarische producten uit overige hoofdstukken volgens de Gecombineerde Nomenclatuur-coderingssysteem (GN).

Basisdefinitie landbouwgoederen:

- (01) Levende dieren
- (02) Vlees
- (03) Vis en zeevruchten
- (04) Zuivel en eieren
- (05) Andere producten dierlijke oorsprong
- (06) Siereteelt
- (07) Groenten
- (08) Fruit
- (09) Koffie, thee, specerijen
- (10) Graan
- (11) Meel, mout, zetmeel
- (12) Oliehoudende zaden en vruchten
- (13) Plantensappen
- (14) Vlechtstoffen (o.a. bamboe, riet)
- (15) Natuurlijke vetten en oliën
- (16) Bereidingen van vlees en vis
- (17) Suiker en suikerwerk
- (18) Cacao en bereidingen
- (19) Bereidingen van graan, meel, melk
- (20) Bereidingen van groente en fruit
- (21) Overige voeding
- (22) Dranken
- (23) Resten voedselindustrie, veevoer
- (24) Tabak en tabaksproducten

+ overige primaire en secundaire landbouwgoederen. Dit zijn de goederensoorten die starten met de volgende cijfers: 29054500, 3301, 330210, 3501, 3502, 3503, 3504, 3505, 3823, 4001, 4101, 4102, 4103, 4105, 4106, 4301, 4302, 4401, 4402, 4403, 4406, 4407, 44081098, 44083930, 4409, 4501, 4502, 5001, 5002, 5003, 5101, 5102, 5103, 5104, 5105, 5201, 5203, 5301, 5302, 5303, 5304 en 5305.

Landbouwgerelateerde goederen

De in deze publicatie gebruikte cijfers betreffen de handel in landbouwgoederen. Dit zijn zowel onbewerkte (primaire) als bewerkte (secundaire) goederen. Daarnaast zijn er (niet eetbare) goederen die geproduceerd worden ten behoeve van de landbouwsectoren in binnen- of buitenland, de zogenaamde tertiaire of landbouwgerelateerde goederen. In deze publicatie zijn alleen de producten geselecteerd die direct kunnen worden toegeschreven aan de agrarische sectoren. Het gebruik van drones in de agrarische sector kan bijvoorbeeld momenteel niet inzichtelijk worden gemaakt in de handelscijfers, omdat drones door allerlei sectoren kunnen worden ingezet. Daarom zijn deze niet meegenomen in de in deze uitgave gepubliceerde cijfers. In deze uitgave zijn de volgende landbouwgerelateerde goederen onderscheiden:

Lijst van GN-goederencodes die zijn aangemerkt als landbouwgerelateerde goederen.

31 Meststoffen

3808 Gewasbeschermingsmiddelen

8432 Landbouwmachines

8433 Landbouwmachines

8434 Landbouwmachines

8435 Landbouwmachines

8436 Landbouwmachines

84371000 Landbouwmachines

8701 Tractors en landbouwtrailers m.u.v. 87012010 en 87012090

87162000 Tractors en landbouwtrailers

8201 Landbouwgereedschappen

84378000 Machines voor de voedingsmiddelenindustrie

84379000 Machines voor de voedingsmiddelenindustrie

8438 Machines voor de voedingsmiddelenindustrie

84792000 Machines voor de voedingsmiddelenindustrie

30023000 Vaccins voor dieren

84193100 Landbouwdrogers

73089051 Kasmaterialen

73089059 Kasmaterialen

73089098 Kasmaterialen

73089099 Kasmaterialen

94060031 Kasmaterialen

94069031 Kasmaterialen

69099000 Stalinrichting

84248110 Sproeitoestellen

84248210 Sproeitoestellen

84248130 Sproeitoestellen

84248191 Sproeitoestellen

84248199 Sproeitoestellen

84248290 Sproeitoestellen

84244100 Sproeitoestellen

84244910 Sproeitoestellen

84244990 Sproeitoestellen

B2.1.2 Waarom niet overal ook volumes aangeven?

De gepubliceerde cijfers betreffen vooral waarden. Inzicht in volume is moeilijker te geven omdat er veel verschillende eenheden van een goederensoort zijn die zich moeilijk laten optellen. Veelal worden kilogrammen gebruikt, maar er zijn nog 33 andere eenheden, zoals stuks en liters, die in de handelsstatistieken worden gebruikt. Een ander punt is dat de waarde cijfers in de statistiek Internationale handel in goederen (IHG) traditioneel van hogere kwaliteit zijn dan de hoeveelheidscijfers.

Om toch onderscheid te kunnen maken tussen prijs en volume wordt op de afdeling Nationale Rekeningen (zie begrippenlijst) bij het CBS gebruik gemaakt van betrouwbare meso- en macroramingen. Deze ramingen worden elk kwartaal gemaakt, bijvoorbeeld als onderdeel van de raming van de economische groei in Nederland. Ze geven een nauwkeurig beeld van de volume- en prijsmutaties in de in- en uitvoer van diverse productgroepen, waaronder de landbouwgoederen. De landbouw cijfers zijn echter niet beschikbaar op een laag detailniveau.

B2.2 Exportverdiensten

In deze publicatie is daarnaast ook gebruikgemaakt van cijfers over exportverdiensten die het CBS heeft berekend ten aanzien van de bijdrage van de landbouwexport aan het Nederlandse bbp. Hierbij wordt gebruikgemaakt van waardeketenanalyse. Een internationale waardeketen omvat alle activiteiten – in meer dan één land – die nodig zijn om een product of dienst vanuit de conceptfase via de verschillende productiefases bij eindgebruikers te bezorgen en voor de verwerking na gebruik. Waardeketenanalyse wordt gedaan op basis van input-outputtabellen (zie begrippenlijst) van de Nationale Rekeningen van het CBS.

Bijlage 3 Begrippenlijst

B3.1 Handel

Uitvoerwaarde (export)

De waarde van de door ingezetenen aan het buitenland geleverde goederen volgens de statistieken van de internationale handel. Dit is de waarde, inclusief vracht- en verzekeringskosten, tot aan de Nederlandse grens. Dit kunnen goederen zijn die in Nederland zijn voortgebracht of vervaardigd, maar ook aanvankelijk ingevoerde goederen. Tot de uitvoer behoren ook tijdelijk uitgevoerde goederen die in opdracht van een ingezetene in het buitenland een behandeling ondergaan (passieve loonveredeling).

Quasi-doorvoer

Quasi-doorvoer betreft invoer van goederen van buitenlandse makelij die na aankomst in Nederland niet of nauwelijks een bewerking ondergaan en daarna weer worden doorgevoerd naar het buitenland. De goederen zijn tijdens het gehele verblijf in Nederland eigendom van een buitenlands bedrijf (in tegenstelling tot bij wederuitvoer). De quasi-doorvoer is geen onderdeel van de Nederlandse cijfers over de Nederlandse handel (bron: CBS), wel bij de Europese cijfers over de Nederlandse handel (bron: Eurostat).

Uitvoer van goederen van Nederlandse makelij

Uitvoer van goederen van Nederlandse makelij betreft uitvoer na productie in Nederland of uitvoer na significante bewerking van goederen van buitenlandse makelij (waarbij wordt gekeken in hoeverre de statistische goederencode van het goed al dan niet sterk is veranderd). Wederuitvoer en uitvoer van goederen van eigen makelij vormen samen de totale Nederlandse uitvoercijfers.

Wederuitvoer

Wederuitvoer betreft invoer van goederen van buitenlandse makelij die na aankomst in Nederland niet of nauwelijks een bewerking ondergaan en daarna

weer worden doorgevoerd naar het buitenland. De goederen zijn tijdens het verblijf in Nederland (tijdelijk) eigendom van een Nederlands bedrijf (in tegenstelling tot bij quasi-doorvoer).

Invoerwaarde (import)

De waarde van door het buitenland aan ingezetenen geleverde goederen volgens de statistieken van de internationale handel. Bij invoer uit EU-landen is dit de waarde van de goederen, inclusief vracht- en verzekeringskosten, tot aan de Nederlandse grens. Bij invoer uit niet-EU-landen is dit de waarde, inclusief vracht- en verzekeringskosten, tot aan de buitengrens van de Europese Unie.

De invoer van goederen betreft alle goederen die voor gebruik of verbruik in het economisch vrije verkeer van Nederland zijn gebracht. Dit is het geval wanneer de invoerheffingen en nationale belastingen zijn voldaan. Tot de invoer van goederen behoren ook:

- tijdelijk ingevoerde goederen die in ons land, in opdracht van een niet-ingezetene, een behandeling ondergaan (actieve loonveredeling);
- goederen uit niet-EU-landen die via een entrepot in het economisch vrije verkeer van Nederland komen;
- ingevoerde goederen die, zonder enige bewerking te hebben ondergaan, weer worden uitgevoerd (wederuitvoer).

Handelsbalans

De handelsbalans geeft het saldo aan tussen uitvoerwaarde en invoerwaarde, beide gemeten in euro. Meer uitvoer dan invoer geeft een handelsoverschot, omgekeerd wordt gesproken van een handelstekort.

B3.2 Exportverdiensten

Bruto binnenlands product (bbp)

Een maat voor de omvang van de economie. Deze wordt berekend uit de som van de waarde die door ondernemingen, huishoudens en overheden wordt toegevoegd aan de goederen en diensten die zij hebben moeten verbruiken om hun producten te kunnen maken. Deze som staat bekend als de toegevoegde waarde 'in basisprijzen'. Om tot het bbp 'in marktprijzen' te komen, wordt hierbij het saldo van productgebonden belastingen en subsidies én het verschil tussen toegerekende en afgedragen btw opgeteld.

Input-outputanalyse

Met input-outputanalyse worden onder andere de uitgaven aan primaire inputs en productiefactoren, zoals de kosten van goederen en diensten die niet in Nederland zijn geproduceerd (import), en de productiefactoren (arbeid, kapitaal, ondernemerschap) toegerekend aan de finale bestedingen (consumptie door huishoudens, consumptie door overheid, investeringen, export). Met de input-outputanalyse worden daarnaast indirecte intermediaire leveringen tussen bedrijfstakken in beeld gebracht, waardoor afhankelijkheden in waardeketens zichtbaar kunnen worden gemaakt.

Bijlage 4 Uitgebreide tabellen van de landbouwgoederenhandel naar productgroepen en landen

Tabel B4.1 Import van landbouw- en landbouwgerelateerde goederen (mrd. euro).

	2019	2020 (raming)
Alle landbouwgoederen	64,1	67,1
<i>Naar goederengroep (2digit GN code)</i>		
GN-01 Levende dieren	1,3	1,2
GN-02 Vlees	3,9	3,6
GN-03 Vis en zeevruchten	2,1	2,1
GN-04 Zuivel en eieren	4,2	4,1
GN-05 Andere producten dierlijke oorsprong	0,5	0,4
GN-06 Sierteelt	2,2	2,3
GN-07 Groenten	2,6	2,5
GN-08 Fruit	6,7	7,4
GN-09 Koffie, thee, specerijen	1,4	1,5
GN-10 Graan	3,0	2,7
GN-11 Meel, mout en zetmeel	0,8	0,8
GN-12 Oliehoudende zaden en vruchten	3,9	4,6
GN-13 Plantensappen	0,2	0,2
GN-14 Vlechtstoffen (o.a. bamboe, riet)	0,1	0,1
GN-15 Natuurlijke vetten en oliën	4,8	6,2
GN-16 Bereidingen van vlees en vis	1,7	1,7
GN-17 Suiker en suikerwerk	0,9	0,9
GN-18 Cacao en -bereidingen	4,2	4,2
GN-19 Bereidingen van graan, meel en melk	2,6	2,4
GN-20 Bereidingen van groente en fruit	2,8	2,7
GN-21 Overige voeding	2,5	2,7
GN-22 Dranken	4,2	4,5
GN-23 Resten van de voedselindustrie, veevoer	3,1	3,0

	2019	2020 (raming)
GN-24 Tabak en tabaksproducten	0,8	0,8
GN-X. Overige primaire en secundaire landbouw	3,9	4,4
Totaal landbouw gerelateerde goederen	4,4	4,5
<i>Naar goederengroep</i>		
Meststoffen	0,7	0,6
Gewasbeschermingsmiddelen	0,5	0,6
Landbouwmachines	1,1	1,1
Tractors en landbouwtrailers	0,5	0,4
Landbouwgereedschappen	0,1	0,1
Machines voor de voedingsmiddelenindustrie	0,5	0,5
Vaccins voor dieren	0,1	0,2
Landbouwdrogers	0,0	0,0
Kasmaterialen	0,9	1,0
Stalinrichting	0,0	0,0
Sproeitoestellen	0,1	0,1
Totaal landbouw en landbouw gerelateerde goederen	68,5	71,5

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

Tabel B4.2 Export van landbouw- en landbouwgerelateerde goederen (mrd. euro).

	2019			2020 (raming)		
	Nederlandse makelij	Weder- uitvoer	Totaal	Nederlandse makelij	Weder- uitvoer	Totaal
Alle landbouwgoederen	68,7	26,0	94,6	68,3	27,3	95,6
<i>Naar goederengroep (2digit GN code)</i>						
GN-01 Levende dieren	1,6	0,4	2,1	1,6	0,3	1,9
GN-02 Vlees	8,0	1,0	9,0	7,7	1,1	8,7
GN-03 Vis en zeevruchten	2,3	0,8	3,1	2,2	0,8	3,0
GN-04 Zuivel en eieren	7,0	1,6	8,6	6,7	1,6	8,3
GN-05 Andere producten dierlijke oorsprong	0,2	0,3	0,6	0,2	0,4	0,6
GN-06 Sierteelt	8,5	1,0	9,5	8,5	1,0	9,5
GN-07 Groenten	6,0	1,2	7,3	5,8	1,2	7,1
GN-08 Fruit	1,3	5,0	6,3	1,5	5,5	7,0
GN-09 Koffie, thee, specerijen	0,6	0,5	1,1	0,6	0,6	1,2
GN-10 Graan	0,2	0,4	0,6	0,2	0,3	0,6
GN-11 Meel, mout en zetmeel	0,7	0,1	0,8	0,7	0,1	0,8
GN-12 Oliehoudende zaden en vruchten	1,6	1,6	3,2	1,9	1,9	3,8
GN-13 Plantensappen	0,1	0,0	0,1	0,1	0,0	0,1
GN-14 Vlechtstoffen (o.a. bamboe, riet)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
GN-15 Natuurlijke vetten en olien	2,9	1,3	4,2	2,7	1,9	4,5
GN-16 Bereidingen van vlees en vis	1,1	0,6	1,7	1,2	0,6	1,8
GN-17 Suiker en suikerwerk	1,2	0,3	1,5	1,2	0,3	1,5
GN-18 Cacao en -bereidingen	2,9	1,8	4,7	2,8	1,6	4,4
GN-19 Bereidingen van graan, meel en melk	4,4	0,7	5,1	4,5	0,8	5,3
GN-20 Bereidingen van groente en fruit	3,6	1,6	5,2	3,5	1,5	4,9
GN-21 Overige voeding	3,4	1,3	4,6	3,5	1,4	4,9
GN-22 Dranken	4,0	1,7	5,7	4,2	1,6	5,9
GN-23 Resten van de voedselindustrie, veevoer	3,3	1,4	4,7	3,5	1,5	5,0
GN-24 Tabak en tabaksproducten	0,8	0,3	1,1	0,7	0,2	0,9
GN-X. HX. Overige primaire en secundaire landbouw	2,8	0,9	3,7	3,0	1,0	4,0

	2019			2020 (raming)		
	Nederlandse makelij	Weder- uitvoer	Totaal	Nederlandse makelij	Weder- uitvoer	Totaal
Alle landbouwgerelateerde goederen	7,5	2,3	9,8	7,5	2,3	9,8
<i>Naar goederengroep</i>						
Meststoffen	1,6	0,3	1,9	1,5	0,3	1,7
Gewasbeschermingsmiddelen	0,3	0,1	0,5	0,4	0,2	0,6
Landbouwmachines	2,1	0,5	2,6	2,0	0,5	2,5
Tractors en landbouwtrailers	0,2	0,2	0,3	0,2	0,1	0,3
Landbouwgereedschappen	0,0	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1
Machines voor de voedingsmiddelenindustrie	1,8	0,1	2,0	1,7	0,2	1,9
Vaccins voor dieren	0,0	0,8	0,8	0,0	0,7	0,7
Landbouwdrogers	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Kasmaterialen	1,3	0,2	1,5	1,6	0,2	1,8
Stalinrichting	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sproeitoestellen	0,2	0,0	0,2	0,2	0,0	0,2
Totaal landbouw en landbouw gerelateerde goederen	76,2	28,3	104,5	75,8	29,6	105,4

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

Tabel B4.3 Import van landbouwgoederen naar herkomstland (mrd. euro).⁶²

	2019	2020(raming)
Totaal landen	64,1	
EU-27	35,5	
Niet EU	28,7	
<i>Naar herkomstland</i>		
Duitsland	11,2	
België	8,8	
Frankrijk	4,1	
Brazilië	2,6	
Spanje	2,4	
Verenigde Staten	2,4	
Verenigd Koninkrijk	2,3	
Polen	1,8	
Italië	1,7	
Oekraïne	1,6	
Indonesië	1,3	
Ivoorkust	1,3	
China	1,3	
Maleisië	0,7	
Ierland	1,1	
Peru	0,9	
Zuid-Afrika	0,8	
Argentinië	0,8	
Denemarken	0,9	
Chili	0,6	
India	0,6	
Turkije	0,6	
Vietnam	0,5	
Oostenrijk	0,4	
Zweden	0,5	
Costa Rica	0,5	
Canada	0,3	
Thailand	0,6	
Ecuador	0,4	
Kenia	0,5	
Australië	0,3	

	2019	2020(raming)
Roemenië	0,3	
Colombia	0,4	
Marokko	0,4	
Portugal	0,3	
Nieuw-Zeeland	0,4	
Hongarije	0,2	
Rusland	0,2	
Mexico	0,3	
Tsjechië	0,2	
Griekenland	0,2	
Noorwegen	0,1	
Israël	0,2	
Finland	0,2	
Ethiopië	0,1	
Japan	0,1	
Zwitserland	0,1	
Slowakije	0,1	
Zuid-Korea	0,0	

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

⁶² De landenlijst in B4.3 en B.4.6 zijn een selectie van landen en is daarom niet compleet.

Tabel B4.4 Import van landbouw- en landbouwgerelateerde goederen naar herkomstland (mrd. euro)

	2019	2020 (raming)
Totaal landen	68,5	71,5
EU-27	3,9	39,9
Niet EU	64,7	31,6
<i>Naar herkomstland</i>		
Duitsland	12,3	12,5
België	9,7	9,8
Frankrijk	4,3	4,4
Brazilië	2,7	2,9
Verenigde Staten	2,7	2,9
Spanje	2,6	2,8
Verenigd Koninkrijk	2,6	2,5
Polen	2,0	2,0
Italië	1,9	1,9
Oekraïne	1,6	1,7
China	1,5	1,6
Indonesië	1,3	1,5
Ivoorkust	1,3	1,5
Maleisië	0,7	1,2
Ierland	1,1	1,2
Peru	0,9	1,1
Denemarken	1,1	1,1
Zuid-Afrika	0,9	1,1
Argentinië	0,8	0,9
Chili	0,7	0,7
India	0,7	0,6
Turkije	0,6	0,6
Oostenrijk	0,5	0,6
Zweden	0,5	0,6
Vietnam	0,5	0,5
Canada	0,3	0,5
Costa Rica	0,5	0,5
Thailand	0,6	0,5
Ecuador	0,4	0,5
Kenia	0,5	0,5
Roemenië	0,4	0,5
Australië	0,3	0,4

	2019	2020 (raming)
Marokko	0,4	0,4
Colombia	0,4	0,4
Portugal	0,3	0,4
Nieuw-Zeeland	0,4	0,3
Hongarije	0,3	0,3
Tsjechië	0,2	0,3
Rusland	0,2	0,3
Israël	0,3	0,3
Mexico	0,3	0,2
Griekenland	0,2	0,2
Finland	0,2	0,2
Noorwegen	0,1	0,2
Japan	0,2	0,2
Ethiopië	0,1	0,1

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

Tabel B4.5 Export van landbouwgoederen naar bestemming (mrd. euro)

	2019			2020 (raming)		
	Nederlandse makelij	Weder-uitvoer	Totaal	Nederlandse makelij	Weder-uitvoer	Totaal
Totaal landen	68,7	26,0	94,6	68,3	27,3	95,6
EU-27	42,7	20,8	63,5	42,1	22,0	64,1
Niet EU	26,0	5,1	31,1	26,2	5,3	31,5
<i>Naar exportbestemming</i>						
Duitsland	15,5	8,1	23,6	16,0	8,6	24,6
België	7,2	3,6	10,8	6,8	3,8	10,6
Verenigd Koninkrijk	6,4	2,2	8,7	6,0	2,4	8,4
Frankrijk	5,2	2,5	7,7	4,9	2,6	7,6
China	2,9	0,2	3,1	3,6	0,2	3,8
Italië	2,8	0,8	3,6	2,6	0,8	3,3
Polen	1,7	0,9	2,6	1,8	1,0	2,8
Spanje	2,0	0,8	2,9	1,8	0,9	2,7
Verenigde Staten	2,4	0,3	2,6	2,4	0,3	2,7
Zweden	1,4	0,6	2,1	1,3	0,6	2,0
Denemarken	1,2	0,5	1,7	1,3	0,6	1,9
Zwitserland	0,9	0,2	1,1	1,0	0,3	1,2
Oostenrijk	0,7	0,5	1,2	0,7	0,5	1,2
Ierland	0,8	0,3	1,2	0,8	0,3	1,1
Rusland	0,9	0,2	1,1	0,9	0,2	1,1
Noorwegen	0,7	0,3	1,0	0,8	0,3	1,0
Finland	0,5	0,4	0,9	0,5	0,5	1,0
Tsjechië	0,6	0,3	1,0	0,7	0,3	1,0
Griekenland	0,7	0,1	0,9	0,7	0,2	0,9
Japan	0,8	0,1	0,8	0,7	0,1	0,8
Roemenië	0,4	0,2	0,6	0,4	0,2	0,6
Australië	0,5	0,1	0,6	0,5	0,1	0,6
Turkije	0,4	0,1	0,6	0,4	0,1	0,6
Saoedi-Arabië	0,4	0,1	0,5	0,5	0,1	0,5
Verenigde Arabische Emiraten	0,5	0,1	0,6	0,4	0,1	0,5
Portugal	0,4	0,2	0,6	0,3	0,2	0,5
Hongarije	0,3	0,2	0,5	0,3	0,2	0,5

	2019			2020 (raming)		
	Nederlandse makelij	Weder-uitvoer	Totaal	Nederlandse makelij	Weder-uitvoer	Totaal
Zuid-Korea	0,4	0,0	0,4	0,4	0,0	0,5
Canada	0,3	0,0	0,4	0,3	0,0	0,4
Oekraïne	0,2	0,1	0,3	0,3	0,1	0,3
Mexico	0,3	0,0	0,3	0,3	0,0	0,3
Marokko	0,3	0,0	0,3	0,3	0,0	0,3
Slowakije	0,2	0,1	0,3	0,2	0,1	0,3
Israël	0,2	0,0	0,3	0,2	0,0	0,3
Zuid-Afrika	0,3	0,0	0,3	0,2	0,0	0,3
Brazilië	0,2	0,0	0,2	0,2	0,0	0,3
Kroatië	0,2	0,1	0,3	0,2	0,1	0,3
Taiwan	0,2	0,0	0,2	0,2	0,0	0,2
Vietnam	0,2	0,0	0,2	0,2	0,0	0,2
Maleisië	0,2	0,0	0,2	0,2	0,0	0,2
Indonesië	0,2	0,0	0,2	0,2	0,0	0,2
Thailand	0,1	0,0	0,2	0,1	0,0	0,2
Nieuw-Zeeland	0,1	0,0	0,1	0,1	0,0	0,1
Senegal	0,1	0,0	0,1	0,1	0,0	0,1
Chili	0,1	0,0	0,1	0,1	0,0	0,1
India	0,1	0,0	0,1	0,1	0,0	0,1
Ivoorkust	0,1	0,0	0,1	0,1	0,0	0,1
Colombia	0,1	0,0	0,1	0,1	0,0	0,1
Peru	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,1
Kenia	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Argentinië	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Tunesië	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Costa Rica	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ecuador	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

Tabel B4.6 Export van landbouw- en landbouwgerelateerde goederen naar bestemming (mrd. euro)

	2019			2020 (raming)		
	Nederlandse makelij	Weder-uitvoer	Totaal	Nederlandse makelij	Weder-uitvoer	Totaal
Totaal landen	76,2	28,3	104,5	75,8	29,6	105,4
EU-27	46,4	22,3	68,8	45,6	23,5	69,1
Niet EU	29,9	5,9	35,7	30,2	6,1	36,2
<i>Naar exportbestemming</i>						
Duitsland	16,5	8,6	25,0	17,0	9,0	26,1
België	7,9	3,9	11,8	7,4	4,1	11,5
Verenigd Koninkrijk	6,9	2,4	9,3	6,7	2,5	9,2
Frankrijk	5,9	2,7	8,6	5,6	2,8	8,4
China	3,2	0,2	3,4	3,9	0,2	4,2
Italië	2,9	0,8	3,8	2,7	0,8	3,6
Verenigde Staten	3,0	0,3	3,3	3,0	0,3	3,3
Polen	2,0	1,0	2,9	2,0	1,1	3,1
Spanje	2,2	0,9	3,2	2,0	1,0	3,0
Zweden	1,5	0,7	2,2	1,4	0,7	2,1
Denemarken	1,3	0,6	1,9	1,4	0,7	2,1
Rusland	1,1	0,2	1,4	1,2	0,2	1,4
Zwitserland	1,0	0,3	1,3	1,0	0,3	1,3
Oostenrijk	0,8	0,5	1,3	0,8	0,5	1,3
Ierland	0,9	0,4	1,3	0,8	0,4	1,2
Noorwegen	0,8	0,3	1,1	0,9	0,3	1,2
Finland	0,6	0,4	1,0	0,5	0,5	1,1
Tsjechië	0,7	0,3	1,0	0,7	0,3	1,0
Japan	0,9	0,1	1,0	0,8	0,1	0,9
Griekenland	0,7	0,2	0,9	0,7	0,2	0,9
Australië	0,6	0,1	0,7	0,6	0,1	0,7
Roemenië	0,4	0,2	0,7	0,5	0,3	0,7
Turkije	0,5	0,1	0,6	0,5	0,2	0,7
Canada	0,6	0,1	0,6	0,6	0,0	0,6
Saoedi-Arabië	0,5	0,1	0,5	0,5	0,1	0,6
Hongarije	0,4	0,2	0,6	0,4	0,2	0,6

	2019			2020 (raming)		
	Nederlandse makelij	Weder-uitvoer	Totaal	Nederlandse makelij	Weder-uitvoer	Totaal
Portugal	0,4	0,2	0,6	0,4	0,2	0,6
Verenigde Arabische Emiraten	0,5	0,1	0,6	0,5	0,1	0,5
Zuid-Korea	0,4	0,1	0,5	0,5	0,1	0,5
Brazilië	0,5	0,1	0,5	0,4	0,1	0,5
Mexico	0,4	0,1	0,5	0,4	0,0	0,5
Oekraïne	0,3	0,1	0,4	0,3	0,1	0,4
Marokko	0,3	0,0	0,3	0,3	0,0	0,3
Slowakije	0,2	0,1	0,3	0,2	0,1	0,3
Israël	0,3	0,0	0,3	0,3	0,0	0,3
Zuid-Afrika	0,3	0,1	0,4	0,3	0,1	0,3
Vietnam	0,3	0,0	0,3	0,2	0,0	0,3
Taiwan	0,2	0,1	0,3	0,2	0,0	0,3
Maleisië	0,2	0,0	0,3	0,2	0,0	0,3
Kroatië	0,2	0,1	0,3	0,2	0,1	0,3
Thailand	0,2	0,1	0,3	0,2	0,1	0,2
Indonesië	0,2	0,0	0,2	0,2	0,0	0,2
Chili	0,1	0,0	0,2	0,1	0,0	0,2
India	0,1	0,0	0,2	0,1	0,0	0,2

Bron: CBS tot en met oktober 2020, raming november - december 2020 door WUR en CBS.

Bijlage 5 Brexit

Op 31 januari 2020 heeft het Verenigd Koninkrijk (VK) formeel de Europese Unie (EU) verlaten. Tot 31 december 2020 is er sprake geweest van een overgangperiode waarin alles bij hetzelfde bleef en het VK en de EU op zoek gingen naar nieuwe handelsafspraken. Vanaf 1 januari 2021 is er sprake van een nieuwe situatie met douaneformaliteiten (zoals invoer- en uitvoeraangiften) en andere non-tarifaire barrières en waarbij het VK geen volwaardig lid meer is van de Europese interne markt en de douane-unie (Europees Parlement, 2020).⁶³ Door tekening van een handelsakkoord op 24 december 2020 werden de resterende meningsverschillen (visserij, gelijk speelveld, oplossen geschillen)⁶⁴ op de valreep opgelost.

Ontstaan van Brexit

Temidden van de naweeën van de grote financiële crisis van 2008, groeiende onrust over immigratie en politieke dreiging vanuit het rechtste spectrum beloofde premier-kandidaat David Cameron dat hij een EU-referendum zou houden mits hij werd verkozen tot premier van het VK in 2015 (The Guardian, 2020). Cameron werd de premier en het was uiteindelijk 23 juni 2016 dat dit referendum werd gehouden en 52% van de kiezers koos voor het verlaten van de EU. Enkele redenen voor de uiteindelijke stem tegen de EU waren: achterblijvend economisch succes in de EU, de drang naar nationale soevereiniteit en een tegenstem tegen de politieke elite in het VK zelf (Forbes, 2016). Het Brexit-loket van de Nederlandse Rijksoverheid (2020) geeft inzicht in de gebeurtenissen na het referendum, hierbij een korte opsomming:

- **29 maart 2017:** Het VK stelt artikel 50 in werking, hierdoor kunnen de onderhandelingen tussen de EU en het VK van start gaan.

⁶³ Het Europees Parlement wilde een overeenkomst gebaseerd op economisch partnerschap, partnerschap voor buitenlandse zaken en specifieke sectorale kwesties. 'Een niet-EU-land kan niet dezelfde rechten genieten als een lidstaat en de integriteit van de interne markt en de douane-unie moet ten alle tijden worden beschermd' (Europees Parlement, 2020).

⁶⁴ 'Gelijk speelveld' betreft een open en eerlijke concurrentiepositie van het VK ten opzichte van de EU. Specifiek gaat dit over garanties op gelijke regels over onder andere sociale, milieu- en belastingzaken, evenals staatssteun en consumentenbescherming. (Europees Parlement, 2020). Visserij: 'Waar de EU pleitte voor afspraken gebaseerd op historische vangst- en

- **15 november 2018:** De EU-regeringsleiders stemmen in met het voorlopig akkoord over Brexit.
- **15 januari 2019:** Het Britse parlement wijst het voorlopig akkoord af.
- **12 december 2019:** De Britse premier Boris Johnson wint de verkiezingen. Hierdoor lijkt een snelle goedkeuring van het Brexit-akkoord waarschijnlijk.
- **29 januari 2019:** Het Europees Parlement heeft het terugtreedingsakkoord goedgekeurd. Dit is de laatste stap in het proces dat Brexit mogelijk maakt. Brexit is hiermee een feit.

Brexit-scenario's

KPMG had in 2018 de verschillende Brexit-scenario's (zie figuur op pagina 123) van dat moment in detail bestudeerd en onderscheidde zes Brexit-scenario's:

1. **Soft Brexit – EER-model ('Noorwegen-model'):** het VK behoudt vele EU-voordelen, maar moet wel EU-regels accepteren zonder politieke inspraak en bovendien bijdragen aan het EU-budget. Dit scenario heeft de minste impact op de bedrijfsvoering, maar mogelijk volgt wel uitsluiting van het gemeenschappelijke landbouwbeleid (GLB).
2. **Soft Brexit - EFTA-model ('Zwitserland-model'):** vergelijkbaar met scenario 1, met extra voordelen en een lagere EU-contributie.
3. **Chequersvoorstel (compromisvoorstel Theresa May):** het VK stapt met een been uit de douane-unie, maar blijft onderdeel van de interne markt van goederen. Het VK neemt de regels voor het handelen van goederen over

visserijrechten als onderdeel van het economische deel van het partnerschap, zette het VK in op een los visserijakkoord met een systeem van jaarlijkse onderhandelingen' (Ministerie van Buitenlandse Zaken, 2020). Geschillen: 'De EU zette in op een passende, effectieve en efficiënte geschillenbeslechting alsmede instrumenten voor toezicht, implementatie en handhaving van de gemaakte afspraken. (...) Het VK zag niet de noodzaak van een overkoepelende governance voor de verschillende onderdelen van het akkoord en wilde voor de meeste onderdelen geen bindende geschillenbeslechting afspreken' (Ministerie van Buitenlandse Zaken, 2020).

van de EU en voert geen douanecontroles, maar voert wel een eigenstandig extern handels- en migratiebeleid. (GroenLinks, 2018).

4. *Douane-unie ('Turkije-model')*: het VK blijft in de Europese douane-unie waardoor er geen tarifaire belemmeringen op goederen zijn. Geen douanebarrières, geen oorsprongregels, geen controles bij de binnengrenzen. Wel strenge controles van personen en bovendien niet de mogelijkheid om handelsverdragen met niet-EU-landen af te sluiten.
5. *Vrijhandelsverdrag ('Canada-model')*: het VK gaat een afstandelijke relatie aan met de EU zonder direct in te leveren op het gebied van de handel. Goederen kunnen beide kanten op stromen zonder invoertarieven, maar kunnen wel worden belast door NTM's.
6. *No-deal*: bij een no-deal scenario wordt het VK een 'derde land', net als vele andere landen in de wereld, en wordt er terugvallen op de regels van de WTO. Het VK zal te maken krijgen met zeer hoge invoertarieven bij de landbouw (zoals gemiddeld 35% bij zuivelproducten). Het VK kan zelf ook invoertarieven en invoerquota opstellen.

Gaandeweg bleek het Noorwegen-model (EU-contributie, afhankelijkheid) en het Turkije-model (geen handelsverdragen met derde landen) niet acceptabel voor het Verenigd Koninkrijk. Het Chequers-compromis van Theresa May werd in 2018 principieel afgeschoten door de EU en het Zwitserland-model wilde de EU, na wat negatieve ervaringen, niet meer kopiëren (KPMG, 2018). Het handelsakkoord van 24 december 2020 betreft uiteindelijk een soort van 'Canada-plus' vrijhandelsverdrag, een nog uitgebreider verdrag dan het verdrag van de EU met Canada. Ten aanzien van het 'Ierse probleem' is gekozen voor een pragmatische oplossing met een aparte status voor Noord-Ierland en een douanegrens tussen Noord-Ierland en Groot-Brittannië (Trouw, 2020).

	EU-lidmaatschap	EER-model	EFTA-model	Chequers-voorstel	Douane-unie	Vrijhandelsverdrag	No deal
Zoals EU met/volgens:	EU	Noorwegen	Zwitserland		Turkije	Canada	WTO
Vrije verkeer van personen	✓	✓	✓	x	x	x	x
Vrije verkeer van goederen	✓	✓	✓	✓	✓	✓	x
EU-contributie	✓	✓	✓	x	x	x	x
Wetgevende invloed EU	✓	x	x	x	x	x	x
Gebonden aan EU-regels	✓	✓	✓	✓	x	x	x
Bevoegdheid ECJ	✓	✓	✓	x	x	x	x
Handelsbeleid met 3e landen	x	✓	✓	✓	x	✓	✓

Bron: KPMG.

Bijlage 6 Agrologistiek en vervoer

Tabel B6.1 Verdeling gewicht per productgroep per vervoerscategorie, en aandeel in totaal invoergewicht van landbouwgoederen, 2018

Productgroep	Zeevaart	Wegvervoer	Binnenvaart	Overig ¹⁾	Aandeel in totaal invoergewicht landbouw
Dierlijke en plantaardige oliën en vetten	68,5	4,0	26,7	0,8	18,5
Granen	51,7	6,6	41,2	0,5	17,7
Andere stoffen van plantaardige oorsprong	76,0	7,7	9,0	7,3	11,6
Dranken	3,2	9,5	24,8	62,5	10,2
Andere verse groenten en vers fruit	58,4	35,3	4,3	2,0	9,1
Maalderijproducten, zetmeel en zetmeelproducten; bereide diervoeders	9,3	21,0	66,8	2,8	6,5
Groenten en fruit, verwerkt en verduurzaamd	52,7	32,2	12,2	2,9	5,8
Overige voedingsproducten en tabaksproducten	19,6	52,8	23,0	4,6	4,9
Vlees, ongelooide huiden en vellen en vleesproducten	19,4	57,5	15,7	7,4	3,4
Zuivelproducten en consumptie-ijs	3,0	55,1	37,8	4,0	3,3
Aardappelen	7,5	47,0	45,2	0,3	2,3
Producten van de bosbouw	18,9	71,7	0,6	8,7	2,0
Levende planten en bloemen	23,5	32,2	27,6	16,7	1,7
Levende dieren	3,8	70,1	25,3	0,7	1,3
Vis en visproducten, verwerkt en verduurzaamd	46,4	29,6	20,5	3,5	1,1
Andere grondstoffen van dierlijke oorsprong	9,0	86,9	0,7	3,5	0,3
Vis en andere visserijproducten	11,2	78,2	4,0	6,6	0,2
Suikerbieten	1,1	13,5	85,2	0,2	0,0

1) Dit gaat over de vervoerswijzen luchtvervoer, pijpleiding, postvervoer en spoorvervoer.

Bron: CBS.

Tabel B6.2 Verdeling gewicht per productgroep per vervoerscategorie, en aandeel in totaal uitvoergewicht van landbouwgoederen, 2018

Productgroep	Zeevaart	Wegvervoer	Binnenvaart	Overig ¹⁾	Aandeel in totaal uitvoergewicht landbouw
Andere verse groenten en vers fruit	16,6	51,1	28,9	3,3	15,7
Dierlijke en plantaardige oliën en vetten	8,4	7,7	83,2	0,7	13,4
Overige voedingsproducten en tabaksproducten	23,6	42,9	30,6	3,0	10,8
Maalderijproducten, zetmeel en zetmeelproducten; bereide diervoeders	20,2	13,0	62,7	4,1	9,7
Groenten en fruit, verwerkt en verduurzaamd	18,4	32,9	46,4	2,3	9,4
Vlees, ongelooide huiden en vellen en vleesproducten	23,3	44,3	30,3	2,1	7,5
Dranken	39,8	11,1	47,6	1,5	7,1
Zuivelproducten en consumptie-ijs	24,7	39,3	34,2	1,8	5,1
Andere stoffen van plantaardige oorsprong	3,7	22,6	72,5	1,2	4,7
Levende planten en bloemen	14,2	61,1	16,6	8,0	4,7
Aardappelen	39,9	12,9	45,3	1,9	3,0
Vis en visproducten, verwerkt en verduurzaamd	47,8	32,0	16,1	4,1	2,6
Granen	11,4	2,7	84,3	1,5	2,3
Producten van de bosbouw en houtkap	17,4	5,6	71,8	5,2	1,6
Levende dieren	5,5	43,5	45,6	5,5	1,3
Andere grondstoffen van dierlijke oorsprong	13,7	83,5	0,4	2,5	0,8
Vis en andere visserijproducten	7,9	70,4	14,9	6,8	0,3
Suikerbieten	13,3	42,5	26,0	18,1	0,0

1) Dit gaat over de vervoerswijzen luchtvervoer, pijpleiding, postvervoer en spoorvervoer.

Bron: CBS.

Bijlage 7 De rol van Nederland in de EU-intrahandel

Tabel B7.1 Aantal inwoners EU-landen 2010 en 2019, en mutatie 2010-2019

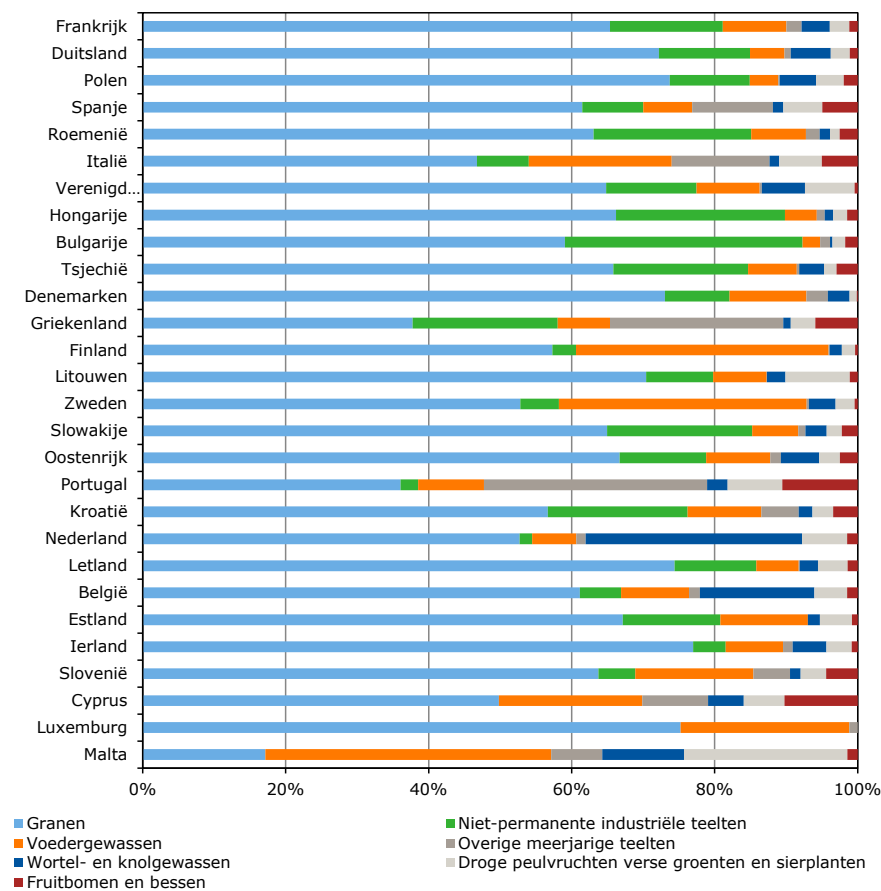
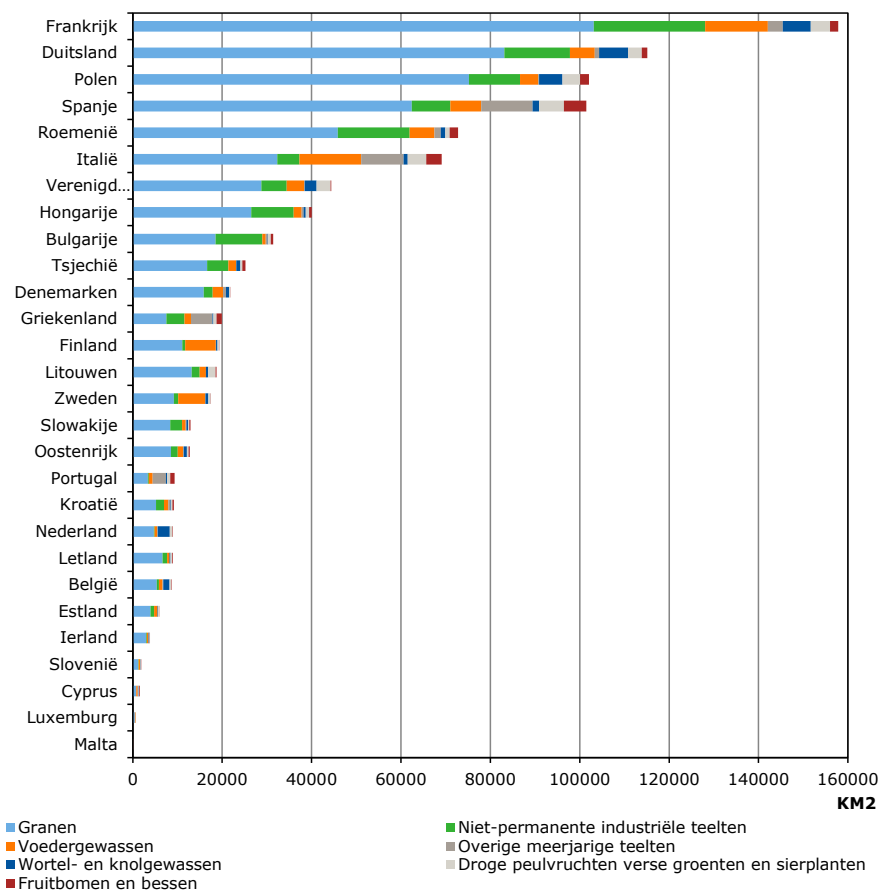
	Aantal inwoners 2019	Aantal inwoners 2010	Vershil
Duitsland	83.019.213	81.802.257	1.216.956
Frankrijk	67.012.883	64.658.856	2.354.027
Verenigd Koninkrijk	66.647.112	62.510.197	4.136.915
Italië	60.359.546	59.190.143	1.169.403
Spanje	46.937.060	46.486.619	450.441
Polen	37.972.812	38.022.869	-50.057
Roemenië	19.414.458	20.294.683	-880.225
Nederland	17.282.163	16.574.989	707.174
België	11.455.519	10.839.905	615.614
Griekenland	10.724.599	11.119.289	-394.690
Tsjechië	10.649.800	10.462.088	187.712
Portugal	10.276.617	10.573.479	-296.862
Zweden	10.230.185	9.340.682	889.503
Hongarije	9.772.756	10.014.324	-241.568
Oostenrijk	8.858.775	8.351.643	507.132
Bulgarije	7.000.039	7.421.766	-421.727
Denemarken	5.806.081	5.534.738	271.343
Finland	5.517.919	5.351.427	166.492
Slowakije	5.450.421	5.390.410	60.011
Ierland	4.904.240	4.549.428	354.812
Kroatië	4.076.246	4.302.847	-226.601
Litouwen	2.794.184	3.141.976	-347.792
Slovenië	2.080.908	2.046.976	33.932
Letland	1.919.968	2.120.504	-200.536
Estland	1.324.820	1.333.290	-8.470
Cyprus	875.899	819.140	56.759
Luxemburg	613.894	502.066	111.828
Malta	493.559	414.027	79.532
Totaal	513.471.676	503.170.618	10.301.058

Bron: Eurostat.

Tabel B7.2 Overzicht hoeveelheid gras- en akkerland per land (in km²) (2019)

Land	Absolute hoeveelheid gras- en akkerland per land (per km ²)	Aandeel akker- en grasland in totale oppervlakte (inclusief water) in %
Frankrijk	158.655	56
Duitsland	115.436	54
Spanje	106.283	40
Polen	103.561	55
Roemenië	76.724	59
Italië	75.348	47
Verenigd Koninkrijk	48.301	55
Hongarije	40.623	64
Bulgarije	32.421	48
Tsjechië	25.264	54
Denemarken	21.840	68
Griekenland	20.208	35
Finland	19.772	10
Litouwen	19.111	54
Zweden	18.805	10
Slowakije	13.040	46
Oostenrijk	12.810	40
Portugal	10.394	35
Kroatië	9.421	36
Letland	9.233	36
Nederland	9.032	60
België	8.753	60
Estland	6.112	29
Ierland	4.081	62
Slovenië	1.934	31
Cyprus	1.795	33
Luxemburg	605	52
Malta	83	50

Bron: Eurostat, 2020 op basis van 2015.

Figuur B7.1 Overzicht type akkerland per land (absoluut en relatief) (2019)
Bron: Eurostat 2020, gegevens op basis van 2015.

Tabel B7.3A Aantal dieren en totale productiecijfers per EU-land (2019)

	Levende varkens (x 1.000)	Varkensvlees (x 1.000 ton)	Vlees van gevogelte (x 1.000 ton)	Rundvlees (x 1.000 ton)	Rauwe melk (x 1.000 ton)	Kaas (x 1.000 ton)	Vis (x 1.000 ton)
België	6.085	1.039	448	264	4.395	115	21.061
Bulgarije	492	78	114	5	940	100	10.269
Tsjechië	1.509	210	168	73	3.156	134	
Denemarken	12.728	1.499	159	125	5.615	457	
Duitsland	26.053	5.227	1.584	1.106	33.103	2.297	207.225
Estland	302	45		9	822	47	83.626
Ierland	1.613	304	167	620	8.245	278	
Griekenland	733	81	230	33	1.959	207	82.232
Spanje	31.246	4.641	1.705	695	8.561	442	837.216
Frankrijk	13.510	2.200	1.698	1.428	25.909	1.939	525.122
Kroatië	1.022	78	67	45	615	34	64.020
Italië	8.510	1.448	1.300	780	13.300	1.327	180.737
Cyprus	352	43	27	6	310	32	1.480
Letland	314	38	35	15	981	51	
Litouwen	551	71	101	42	1.551	98	100.691
Luxemburg	84	13	0	10	424	2	
Hongarije	2.634	435	533	30	1.967	86	
Malta	35	4	4	1	44		2.230
Nederland	11.921	1.628		424	14.944	953	319.036
Oostenrijk	2.773	502		230	3.820	205	
Polen	11.216	1.979	2.593	560	14.511	868	181.088
Portugal	2.216	366	352	92	2.072	81	183.972
Roemenië	3.834	343	482	44	4.340	96	7.149
Slovenië	240	24	70	36	626	16	120
Slowakije	589	63	72	8	916	43	
Finland	1.062	169	139	87	2.374		139.195
Zweden	1.481	240	164	140	2.704	82	178.137
Verenigd Koninkrijk	4.741	960	1.899	914	15.731	462	617.298

Bron: Eurostat.

Tabel B7.3B Aantal dieren en productie per EU-land per inwoner (2019)

	Aantal levende varkens p. inw.	Kilo varkensvlees p. inw.	kilo vlees van gevogelte p. inw.	kilo rundvlees p. inw.	kilo rauwe melk p. inw.	kilo kaas p. inw.	kilo vis p. inw.
België	0,53	91	39	23	384	10	2
Bulgarije	0,07	11	16	1	134	14	1
Tsjechië	0,14	20	16	7	296	13	
Denemarken	2,19	258	27	21	967	79	
Duitsland	0,31	63	19	13	399	28	2
Estland	0,23	34		6	620	36	63
Ierland	0,33	62	34	126	1681	57	
Griekenland	0,07	8	21	3	183	19	8
Spanje	0,67	99	36	15	182	9	18
Frankrijk	0,20	33	25	21	387	29	8
Kroatië	0,25	19	16	11	151	8	16
Italië	0,14	24	22	13	220	22	3
Cyprus	0,40	49	31	6	354	37	2
Letland	0,16	20	18	8	511	26	
Litouwen	0,20	25	36	15	555	35	36
Luxemburg	0,14	21	0	17	691	4	
Hongarije	0,27	45	55	3	201	9	
Malta	0,07	9	8	2	89		5
Nederland	0,69	94		25	865	55	18
Oostenrijk	0,31	57		26	431	23	
Polen	0,30	52	68	15	382	23	5
Portugal	0,22	36	34	9	202	8	18
Roemenië	0,20	18	25	2	224	5	0
Slovenië	0,12	11	34	17	301	8	0
Slowakije	0,11	12	13	2	168	8	
Finland	0,19	31	25	16	430		25
Zweden	0,14	23	16	14	264	8	17
Verenigd Koninkrijk	0,07	14	28	14	236	7	9

Bron: Eurostat.

Tabel B7.4 Belangrijkste handelspartner per EU28-land en de positie van Nederland voor landbouwgoederen

Eu-28 landen	Belangrijkste relatie export:	Positie NL in export	Belangrijkste relatie import:	NL positie in de import
Nederland	Duitsland	x	Duitsland	x
Duitsland	Nederland	1	Nederland	1
Frankrijk	Duitsland	6	Nederland	1
Spanje	Frankrijk	6	Frankrijk	3
België	Frankrijk	2	Nederland	1
Italië	Duitsland	5	Duitsland	4
Polen	Duitsland	3	Duitsland	2
Verenigd Koninkrijk	Ierland	3	Nederland	1
Denemarken	Duitsland	5	Duitsland	2
Ierland	VK	3	VK	2
Oostenrijk	Duitsland	5	Duitsland	3
Zweden	Denemarken	7	Nederland	1
Hongarije	Duitsland	7	Duitsland	4
Tsjechië	Duitsland	7	Duitsland	3
Portugal	Spanje	5	Spanje	3
Roemenië	Italië	5	Duitsland	5
Griekenland	Duitsland	7	Nederland	1
Litouwen	Letland	7	Polen	3
Bulgarije	Griekenland	6	Roemenië	6
Slowakije	Tsjechië	7	Tsjechië	6
Letland	Litouwen	7	Litouwen	4
Finland	Zweden	6	Nederland	1
Slovenië	Italy	9	Oostenrijk	6
Kroatië	Italië	16	Duitsland	5
Estland	Finland	7	Letland	4
Luxemburg	Duitsland	4	België	4
Cyprus	VK	13	Griekenland	2
Malta	Griekenland	6	Italië	2

Bron: Comext (eurostat), bewerking Wageningen Economic Research.

Toelichting; Voor België is Frankrijk de belangrijkste exportbestemming, Nederland komt op plek 2. Nederland is echter voor België de belangrijkste importeur.

Wageningen Economic Research
Postbus 29703
2502 LS Den Haag
T 070 335 83 30
E communications.ssg@wur.nl
www.wur.nl/economic-research

Wageningen Economic Research
RAPPORT
2021-001
ISBN 978-94-6395-678-9

De missie van Wageningen University & Research is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen University & Research bundelen Wageningen University en gespecialiseerde onderzoeksinstituten van Stichting Wageningen Research hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 6.500 medewerkers (5.500 fte) en 12.500 studenten behoort Wageningen University & Research wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.
